

6€ **EUSKAL HERRIKO**

Kultura eta Hizkuntza Politika Sailak
(Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak)
diruz lagundua

126
ZENBAKIA

2021eko MARTXOA-APIRILA

Natura

ARMANON ALDEKO PARKE NATURALA

ONDARE HISTORIKO KULTURALA

INGURUNE FISIKOA

ERABILERA PUBLIKOA

BALIABIDEAK

KLIMA

GEA

MUXAR GRISA

LEPAZURIA

AZKONARRA

ORKATZA

OKIL HANDIA

UR-ZOZOA

ESKINOSOA

GARRAPOA

TXEPETXA

ARRUBIOA

ARMAÑON ALDEKO PARKE NATURALA

**EUSKAL HERRIKO
NATURA**

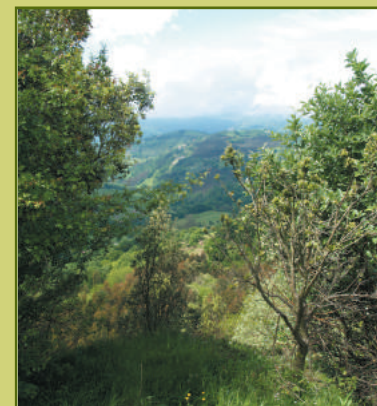
Kultura eta Hizkuntza Politika Sailak
(Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak) diruz lagundua

IRAUNGITZEKO ZORIAN DAUDEN ESPEZIEAK DEFENDATZEKO ELKARTEA

ZURE NATUR ETA ZOOLOGIA ALDIZKARIA

AURKIBIDEA

126.zk - 2021eko MARTXOA-APIRILA

Armañon Aldeko Parke Naturala	
Ingurune fisikoa	4
Klima	5
Gea	6
Edafologia erabilera ahalmena	6
Hidrologia	7
Paisaia	8
Erabilera publikoa	8
Gizarte ingurumena	9
Ondare historiko kulturala	10
Baliabideak	10
Ehiza jarduera	11
Baliabide kontserbazio	13
Zona banaketa	14
Espazioaren eta espezieen kontserbazioaren araberako mugapen orokorrak	16
Lurraldea zona banatzearen araberako mugaketak	17
Landaredia	18
Fauna	18
Triku arrunta	19
Baratz satitsua	20
Sator arrunta	21
Ur-saguzarra	22
Geofroy saguzarra	23
Erbi europarra	24

Ur arratoia	25
Lursagu mediterranea	26
Sagu lepahoria	27
Muxar grisa	28
Lepazuria	29
Azkonarra	30
Basakatua	31
Orkatza	32
Mozolo arrunta	33
Sorbeltz arrunta	34
Okil handia	35
Uda txirta	36
Mendi tuntuna	37

Txepetxa	38
Ur-zozoa	39
Errekatxindorra	40
Baso txinboa	41
Mendi erregetxo	42
Pinu kaskabeltza	43
Garrapoa	44
Eskinosoa	45
Etxe-txolarrea	46
Txonta arrunta	47
Mendi berdatza	48
Miru beltza	49
Mirotz zuria	50
Zuhaitz belatza	51
Arrubioa	51

**EUSKAL HERRIKO
NATURA**

Zuzendaria: Fernando Pedro Pérez.
Erredakziorburua: Iñaki Landaluze.
Kolaboratzaileak: Nerea Urtaran, Miren Alustiza, Oskar Azkona, Fidel Korta.
Inés Zubia, Jon Zubiri, Elena Azkarreta, Xabier Aramburu, Kepa Alustiza.
Argazkilari-taldea: Edurne Urkizu, Aitor Zubizarreta, Xabier Urreta, Izaskun Loidi.
Maketatzailea: Cristina Urionabarrenetxea.
Legezko gordailua: BI-2452-02.
ISSN: 1695-4645 **Aleak:** 2.000

Erredakzioa:
Av. Madariaga, nº. 47-6º C - Esc.1 - 48014 BILBAO.
Tel: (94) 4 75 28 83. e-maila: adeve.1991@gmail.com

Argitaratzailea:
Iraungitzeko Zorian Dauden Espezieak
Defendatzeko Elkartea.

EHAA-1996ko otsailak 7, asteazkena.
3/1996 DEKRETUA, urtarrilaren 9koa, Elkartea
herri-onurakoa dela aintzatesten duena.

HARPIDETZA-ORRIA

Urteko kuota: Hamabi ale urtean: 36 euro. TLF: 94 475 28 83

Armañon alde-ko NBAPren eraginpean dagoen zona Bizkaiko Lurralde Historikoko ipar-mendebaldeko muga dago. Guztira 3.519 hektareako azalera du: 2.971

hektarea Parke Natural gisa proposatutako zonari dagozkie eta gainerako 547 hektareak, berriz, zona periferikoari. Enkarterriko eskualdean dauden Karrantza eta Turtziozko udalerrien zati bat hartzen du.

Iparraldean eta mendebaldean Kantabriako Autonomia Erkidegoarekin egiten du muga. Hegoaldean honako erre-pide eta pistak daude: BI-630 errepidea, Venta La Perra eta Rioseco artean; Santecillara doan errepidea; Paúles -Herboso- La Casa de las Picasera daraman pista; BI-630 errepidea Las Torcachas auzoraino; El Suceso auzora doan pista; Casa Nuevasera doan errepidea eta La Escrita gainera daraman errepidea.

Altueran alde handiak daude. Zonarik baxuena Venta La Perra da, mendebaldeko muga; itsasoaren mailatik neur-

tuta 118 metrora dago. Bestalde, 800 metro baino gehiago dituzte Armañon mendiak (856 metro) eta Los Jorrios ton-torrak (836 metro).

Parke Natural barruko eremuaren zati handiena jabetza publikokoa da eta, zona periferikoan, ordea, ia ez dago. Basogintza eta abeltzaintza dira alde honetako erabilera

nagusiak, bertan hona-koak aurki baitaitezke: industria-aprobetxa-mendurako landare-espezieak, babesten duten baso autoktono-ak eta, belardiak, beheko aldeetan eta erregimen estentsibo-ko aziendak jaten duen bazkaleku eta sastra-kak, goiko aldeetan. Meatzaritza eremuko beste erabilera gar-rantzitsua izan da. Egun, haatik, meatze bakar bat ustiatzen da, hau da, Pando inguru-ko kaltzita ustiatzea.

Erabilera publikoari bagagozkio, Pozala-guako kobazuloa da interes handienekoa; gainera, bisitatze-ko egokituta dago.

Ingurua interes handikoa da gordetzen duen kultura-onda-reagatik; bereziki aipagarriak dira kalifikatutako ondasun kulturala den Ventalaperrako aztarnategia, eta bertan, azpimarratu beharrekoak dira 8 grabatu, Karrantza eta Turtzioz bereizten dituen mendilerroko multzo megalitiko-ak, eta hainbat kobazuloetako aztarnategiak eta aurkikun-tza bakanak.

Gainera, Parke Natural deklaratzearen bidez alde horretan ezarriko den babes araubideari eta bere natura-balioei esker, Europako Batzordeak eskualde biogeografiko atlan-

tiarreko Garrantzi Komunitarioko Lekuen zerrendan sartu du, Batzordea-ren 2004ko abenduaren 7ko 2004/813/EE Erabakiak di-oenez; horren bidez eskualde biogeografi-ko atlantiarreko gar-rantzi komunitarioko lekuen zerrenda onar-tu zen, Kontseiluaren 92/43/EE Zuzenta-rauak, habitat natu-ralak eta basoko fauna eta flora zaintze-ari buruzkoak, jasotzen duenarekin bat.

Baliabide naturalak erabat babestuko direla, eta kanpotiko eraginpean ekologiararen eta paisaiaren gainean eragin dezaketena saihestuko dela ziurtatzeko, inguruko babes-zona bat ezarri da

Inguruko babes-zonan, Armañon parke natural deklaratzeko helburuak, eta Natur Baliabideak Antolatze-ko Planean ezarritako helburuak ere lortzea galarazi edo era-gozten duen jardun oro organo kudeatzaileak baimendu beharko du.

Parke Naturala kudeatzeko organoak edozein jarduera bertan behera utzarazi zein mugarazi dezake, baldin eta jarduera horrek Parke Naturalaren egoera fisikoari edo bio-logikoari eragin badietzaioke, edo hura asalda badezake.

KLIMA

Armañon alde Parke Naturala Haran Atlan-tikoen Eskualdean barneratzen da. Bertan ur asko dago eta ten-pe-raturak leunak dira. Urteko batez besteko ten-peratura 11-13 °C ingurukoa da. Ur-teko ten-peratura maximoen batezbestekoa 14-15 °Cra heltzen da eta mini-moena 7,5-8 °C inguru-koa da.

Eurien erregimenari da-gokionez, zona mendi-tsua denez, hodei ugari dago eta prezipitazioak ohikoak dira, batez ere likidoak, nahiz eta tarte-ka elurra ere ikus daite-keen punturik garaianetan. Urteko batez besteko prezipita-zioei dagokionez, zona ba-tzuetan 1.300 mm-koak dira eta

beste batzuetan, berriz, 1.700 mm-tik gorakoak (adibidez, Armañon eta Los Jorrios mendietan).

GEA

Aurkitzen diren materialak oro har Behe Kretazeokoak dira, zehazki garai Aptiar eta Albia-rrekoak.

Kretazeoko materialen artean ingurune sedimentario oso ezberdinetako bi konplexu bereizten dira: Urgondarra eta Supraurgondarra edo Albiar-Zenomaniarra. Ipar-ekialdeko eta hego-mendebaleko muturretan, Raneroko Haitzak eta Los Jorrioseko multzo karstikoa osatzen duten kareharrizko multzoak dira nagusi.

Erdialdean, berriz, garai Goi Albiarreko hareharriek eta lutitek sortutako litologia azidoak nabarmentzen dira. Raneroko Haitzen eremuan, Euskadiko interes geologiko handieneko bi gune daude: Pozalaguako Koba eta Karlistaren Torka. Lehen haitzulo horretan, estalaktita eszentrikoen ugaritasuna nabarmendu behar da, oso kobazulo gutxitan azaltzen den egitura, alegia. Karlistaren Torka Pozalaguako Kobatik metro gutxi batzuetara dago, oso handia da, munduko kobazulorik handienetakoa. Eremu ordenatuan badago meatzaritzako jardueren zenbait aztarnategi, batez ere kaltzitarenak eta, neurri txikiagoan, kareharri, harearri eta dolomienak.

EDAFOLOGIA ERABILERA AHALMENA

Hiru unitate edafologiko bereizten dira: bizkar eta muinoak, malda handiko mendi-hegalak, eta zona karstikoa.

- Bizkar eta muinoetan, malda ertainak dira nagusi (% 10-30); lurzoruak sakonak eta, oro har, emankorrrak dira, ezaugarri fisiko aldakorrek, oinarrian duten arroka-motaren arabera.

- Malda handiko mendi-hegaletako lurrek substratu oso azidoak dituzte. Horren ondorioz, ez dira oso lodiak eta arroka ugari dago. Lurrok, produktibitate mugatua izateaz gain, arrisku naturaleko egoeran daude (arroaren goi-ibarrean daude eta sute-arrisku handia duten egutera-ko mendi-hegalak dira).

- Zona karstikoen lurrak kareharri karstifikatuak disolbatzearen ondorioz eratzen dira, prozesu benetan motela. Zona hauetan nagusi diren lurrak ez dira oso lodiak eta garapen mugatua dute, etengabeko higaduraren

eraginpean baitaude. Zona hauetako landaredi naturala artadi kantauriarra da, nahiz eta zona altu eta hotzagoetan pagadia den nagusi.

HIDROLOGIA

Armañon aldea Parke Naturala bi arro nagusitan banatzen da: Karrantza ibaiari dagokiona, hego-mendebaldeko sektorean, eta Aguera ibaiari dagokiona, ekialde eta iparraldeko zonan. Arro hauek, berriz, beste azpiarro batzuk dituzte:

- Karrantza ibaiaren arroa. Raneroko multzo karstikoaren arroa, azaleko drainatzerik gabekoa, eta Callejuelas eta Rioseco errekaen arroak.
- Aguera ibaiaren arroa. Los Jorios multzo karstikoaren arroa, azaleko drainatzerik gabekoa hau ere, eta Remendon, Valnero eta La Cubilla errekaen arroak.

Hain azalera gutxian hainbeste azpiarro egon arren, drainatze-dentsitate erreala oso txikia da; izan ere, Ranero eta Los Jorrioseko multzo karstikoak daude bertan eta urak, absortzio-sistema ezberdinetan zehar iragazi ondoren, lurpeko urekin bat egiten du. Errekastoak, beraz, gutxi dira eta orokorrean troka oso sakonetan daude. Karstifikatu gabeko materialen erortzen diren euri-urez gain, lurpeko erregimenetik datozen ekarpenak ere biltzen dituzte; hala ere, ur-emariak, euri asko egiten duen sasietan izan ezik, eskasak dira eta, beraz, erreka gehienak urtarotarrak direla esan dezakegu. Ur-ibilgu nagusiak bi dira: Aguera ibaiarena, ekialdean, eta Karrantza ibaiarena, hegoaldean (azken hau antolatutako zonatik kanpo dago).

PAISAIA

Armañon aldea Parke Naturala garrantzi handia du, paisaiaren aldetik. Altueran dauden alde nabarmenak direla eta, erliebea oso malkartsua da. Bertan Ranero, Armañon eta Los Jorrios harkaitz-multzoak dira nagusi, horien arteko mendilerroekin batera. Paisaia-mota ezberdinak aurki daitezke:

- Ipar-ekialdeko eta hegomendebaleko muturretan, gainerako inguruan argi eta garbi gailentzen diren kare-harrizko multzo handi eta malkartsuak daude. Oro har, malda handiko zonak dira eta ia zuhaitzik gabekoak, Los Jorrioseko artadiak uzten duen orban iluna kenduta.
- Zona baxuetan, bizkar-itxurakoa da topografia eta haranetan banatzen da. Landaredia oso heterogeneoa da eta giza jardueraren arrastoak ere agerian daude, batez ere biztanle-guneak daudelako eta larre artean banatuta abelt-

zaintzako eraikuntza ugari aurki daitezkeelako.

- Zona zentral gorenean zuhaitzik gabeko silizezko gailurrek bizkar-itxurako erliebeak dituzte. Remendoneko sakana dagoen enklabean, Armañon aldea Parke Naturalaren iparraldean, zona horretako baso autok-tonoko sailik handiena dago, Los Jorrioseko multzo karstikoaren pareta zuriek eta El Cuadro haizak mugatuta.

ERABILERA PUBLIKOA

Armañon aldea oso egokia da mota honetako jarduerak garatzeko eta, nahiz eta urte gutxi batzuk arte eremuak gutxienezko azpiegiturarik ez izan, gaur egun azpiegitura eta zerbitzu eskaintza zabala da. Azpiegitura eta zerbitzu horiek, hobetu eta handitu badaitezke ere, zonaldearen erabilera publikoa ahalbidetzen dute. Alde honetara kanpotik sartzeko errepide nagusiak honakoak dira: BI-630, Ramales edo Balmaseda aldetik etorritik gero, eta BI-2617, Guriezo ingurutik etorritik gero. Alde honen barru

aldera sartzeko aukera ezberdinak daude: Karrantzan, Pozalaguara doan errepidetik, Ranero auzoa zeharkatuta, eta, bestela, Las Torcachasetik edo El Pontarronetik El Suceso auzoan barrena; Turtziozen, ostera, Cueto zeharkatuta, El Posadero haitza dagoen zonara doan pistatik. Zalantzarik gabe, Armañon aldea turismo eta aisialdirako potentzial handiko lekua da, besteak beste, honakoengatik: Oro har aldea ez da ezagutzen, kokapen geografiko berezia duelako eta betidanik Euskadiko turismo- eta aisia-guneetatik urrun egon delako. Zenbait hirigunetatik gertu dago, adibidez, Bilbao metro-

politarretik eta Balmaseda eta Zallako udalerrietatik.

Aldearen erliebe-mota dela eta, leku aproposa da edozein jarduerarako, bai linealak (mendi-ibiliak, mendira igotzea eta abar), bai puntualak (picnic-a, eskalada, parapentea...). Landaredia belardi, heskai, baso natural eta hostozabal-landaketen mosaikoa da. Horiekin batera, haitz-multzo handiak ikus daitezke, bai eta landagune txiki eta baserri ugari ere zona guztian zehar sakabanatuta. Horrek guztiak testura-eta kolore-konbinazio interesgarria sortzen du eta aldeari berezko paisaia-kalitate handia ematen dio. Ezin ahaztu ditzakegu Armañon, Karlistaren tontorra, Los Jorrios eta beste gailur batzuetatik ikus daitezkeen aparteko panoramikak.

Baliabide historiko eta kulturalak.

Zona hau hainbat herriren kokaleku izan da Aurignac alditik hona. Horrek, batetik, herentzia historiko eta kultural aberatsa utzi digu, bertan aurki daitezkeen garai ezberdinetako elementuek erakusten duten bezala (grabatuak, hileta-monumentuak, historiaurreko herrixkak...), eta, bestetik, ondare erlijioso eta arkitektoniko interesgarria, besteak beste, eliza, ermita eta jauregi ugari baitaude. Honek

guztiak alde honetan hainbat garaitan zehar garatu diren bizimodu ezberdinak irudikatu eta interpretatzeko aukera handiak ematen dizkigu.

Baliabide espeleologikoak. Paisaiarekin batera, zonan dagoen turismoa erakartzeko elementu nagusia da. Lur-eremuan egoera ezberdinak ikus daitezkeela kontuan hartuta, erabilera publikoa honela banatu da.

GIZARTE INGURUMENA

Jabetzaren banaketa.

Parke Naturaleko zonaren % 98,9 jabetza publikokoa da; zona periferikoan, ordea, ia ez dago. Biztanleria Ranero da parkean dagoen biztanlegune bakarra.

Parkeko egoera demografikoa nekazaritzan oinarritutako egitura sozioekonomikoari dagokiona da. Besteak beste, honako ezaugarriak ditu:

- Biztanle-dentsitate txikia.
- Bilakaera demografiko negatiboa.
- Biztanleriaren zahartzea.
- Lehen sektorearen nagusitasuna udalerriko egitura ekonomikoan.
- Langabeziak duen eragina, Karrantzan txikiagoa izan arren.

ONDARE HISTORIKO KULTURALA

Parke naturaleko kultur ondarean barneratzen diren elementuen artean, batez ere historiaurreko arrastoen multzoari dagozkionak aipa daitezke, beren kopuru eta garrantziagatik. Honakoak dira:

* Venta La Perrako multzoa. Zortzi grabatu dira. Nahiko ongi kontserbatzen dira eta multzoan dauden kobetako baten atarian daude. Venta La Perrako Haitzuloa sailkatutako kultur ondarea da.

* Karrantzako udalerrian balizko arkeologia-gunetzat sailkatutakoen artean, antolatutako esparruaren inguruan dago San Ziprianoren eliza.

* Azaleko multzo megalitikoak: Karrantza eta Turtziozko haranak eta beste haran eta lur-eremu batzuk bereizten dituzten mendilerro gehienetan jatorria historiaurrean duten azaleko elementu-talde ugari daitezke: harrespilak, tumuluak, trikuharriak... Galupa (I, II, IV eta V), Campo Diego, Armañon I eta La Lamako trikuharriez gain, Picosal II eta Carcelaresko tumuluak aipa daitezke.

* Bestelako elementuak: horiez gain, antola-

tutako aldean badira bestelako elementu batzuk ere. Basinagre-tik gertu dagoen artadian, adibidez, aztarnategi-multzoa dago. Horiek kontserbazio-egoera ezberdinetan daude, kobara iristea errazagoa edo zailagoa izatearen arabera; hala ere, orokorrean ez dago aldaketa-arazo handirik. Aurkikuntza bakan ugari izan dira zona honetan eta horiei esker, multzo megalitikoekin zerikusia duten antzinako herriak bertan kokatu zirela frogatu da.

BALIABIDEAK

Nekazaritzako sektorea

Armañon aldeko Parke Naturalak landa-izatera nabaria du eta ustiapenak oro har Bizkaiko gainerakoak baino zabalagoak dira. Nekazaritzako erabilerei dagokienez, abeltzaintzakoa da nagusi, Karrantzan gehiago Turtziozen baino. Karrantzako abeltzaintzan batez ere behi-azienda da oinarria, zehazki esnetarako behi-azienda.

Armañon parke naturalean dugun abeltzaintzak zalanztarik gabe ingurumen-balio ugari ditu, horien artean landazabala, abeltzaintzarekin zuzeneko erlazioa duen paisaia-egitura. Abeltzaintzak aldeko nekrofagoen populazioak eta gailurretako landare-sailak mantentzen ditu.

Ingurumen-arazoak ere bada-kartza, ordea, honakoak izanik nagusienak: ibaietara mindak isurtzea, hildako animaliak leize eta kobetan abandonatzea eta azienda zona hauskorretan eta malda handiko zonetan larreratzea.

Basogintzako sektorea

Armañon aldean basogintzako erabilera bertan kokatzen

diren onura publikoko hiru basoei dagokie gehienbat. Azkar zein mantso hazten diren espezie-masak batera aurki ditzakegu.

Azkar hazten direnei dagokienez, intsinis pinua (*Pinus radiata*) eta eukaliptoia (batik bat (*Eucalyptus nitens*) aipa daitezke; Turtziozen eta, neurri txikiagoan, Karrantzan eremu zabala

lak hartzen dituzte 600 metro baino beherago dauden gunetan. Mantso hazten direnei dagokienez, berriz, hostozabalen basoak izan ohi dira, batez ere pagoen eta *Quercus* generoko zuhaitzen basoak.

Titulartasun publikokoak izan arren, onura publikoko basoak

abeltzaintza edo basogintzako xedea duten erakunde pribatuek ustiutzen dituzte udalekin eratutako kontsorzioaren, edo emakidaren bidez. Karrantzan gehienbat abeltzaintzako erabilera dute eta Turtziozen, berriz, basogintzakoa. Oro har, onartu beharra dago basogintzako emakidek

eta kontsorzioek asko lagundu dutela aldea birpopulatzen.

Malda handiak eta lurzoru hauskorrak dituzten zonak abeltzaintzarako erabiltzeak arriskuan jartzen du baliabide naturalen kontserbazioa.

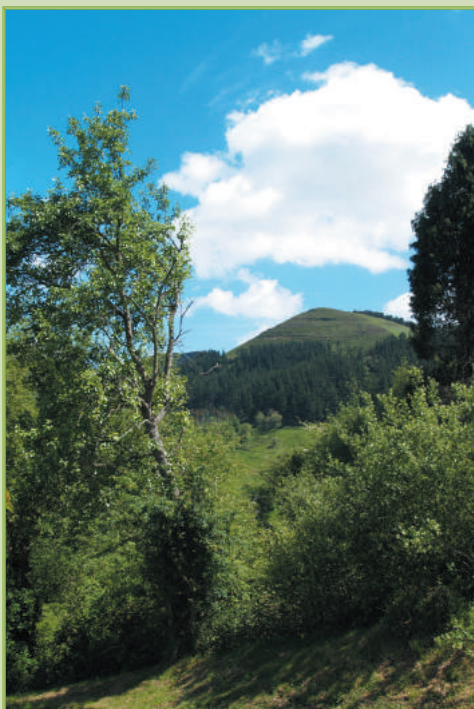
Basogintzako kudeaketaren ikuspegitik, honakoak aipatu behar dira:

Etorkizuneko landaketetarako lursaila prestatzeko eta ustiaketa metodo batzuek eragindako arazoak lurzoruaren egiturari, isurketa uren norabidean, materia organikoaren eta nutrienteen galeran eta higadura arriskuen hazkundea.

Berez birsortzeko arazoak daude hostozabalen sail batzuetan, bereziki Remendongo hariztian eta Sopeñako artadian, eta zonan suteak maiz gertatzen dira, batez ere Karrantza aldean.

Erabilera intentsiboko zonak El Suceso

Zona hauek batez ere erabilera intentsiboa izango dute, irisgarriak direlako, ekipamenduak badituztelako edo erabilera publikoari laguntzeko azpiegituraz hornitu daitezkeelako. Egun duten ekipamendua kontuan hartuta, kategoria honetan sailkatuta daude, batetik, "El Suceso" izeneko gunea, hein handi batean Zona Periferikoan dagoena, bestetik, Ranero-Pozalaguako Aurretatze Ekologikoko Zonan eta Ba-

sogintzako eta Abeltzaintzako erabilerrako Zonan dagoena. Ordenazio-eremuaren ondoan bokazio bereko beste eremu bi daude: "Pando-La Iglesia" eta Carpin izenaz ezagutzen den gunea.

Aipatutako leku horiek Parkerako sargune nagusietan daude eta, beraz, ezin hobeak dira erabilera intentsiboko ekipamendu-zerbitzuak jartzeko. Horrela, jende gehiago erakarriko dute eta Parkeko beste zona batzuetan jende gehiegi pilatzea saihestuko da.

Duten erabilera-potenzialagatik kategoria honetan barneratuko dira, halaber, hiri-aldeetatik gertu dauden gainerako haran-hondoak, bai Karrantzakoak, bai Turtziozkoak, bai eta biztanle-guneak ere, kanalizazio- eta informazio-zentro garrantzitsuak baitira. Horietan, bisitariak orientatzeko azpiegitura eta ekipamenduak zuzkitzea proposatzen da. Funtzio bera izan dezakete antolatutako aldetik oso hurbil dauden beste gunek ere. Bertan egonaldi luzeak egiteko moduko hainbat instalazio aurki daitezke: nekazaritza-turismoko base-riak, Molinar bainuetxea, kanpin-guneak (adibidez, San Ciprianon aurreikusitakoa) eta abar.

Neurrizko erabilerrako zonak

Lur-eremuko beste zona antropizatu batzuk dira (Zona periferikoaren gainerakoak). Zona horiek ez dira, momentuz behintzat, erabilera publiko intentsiborako, nahiz eta horretarako aukerarik badagoen etorkizunean hala eskatuko balitz.

Erabilera estentsiboko zonak

Lur-eremuaren gainerakoa sartzen da kategoria honetan. Zona hauetan jende gutxi edo oso gutxi ibiltzen da eta erabilera estentsibo lineala da nagusi.

Harrobiko baliabideak

Meatze eta harrobietako baliabideen ustiapenak eragina izan zuen Armañongo aldean orain dela urte batzuk; horren adierazgarri ditugu bertan ikus daitezkeen harrobi eta ebakidura ugariak. Horrek guztiak inpaktu larria du paisaian eta, beraz, komeni da guneotan ingurumena berreskura dadin planteatzea. Aipagarriak dira bertan behera utzitako 3 kaltzita-ustiategi. Horrez gain, azalean badaude kareharri, harearri eta dolomien beste 3 ustiategi, hurrenez hurren. Bestalde, dolomien ustiakuntzak Pozalaguako leizeen aurkikuntza ekarri zuen.

Gaur egun martxan dagoen ustiategi bakarra "Venta la Perra" da, La Cadena auzoaren ondoan dagoena. Mina Perico zena berriz ustiatzeko proiektua dago, kaltzio karbonato kristalinoko (kaltzita) meatoki garrantzitsua dena. ("Pandos zonako lurpeko kaltzita-ustiapenerako proiektua", Ingurumen sailburuordearen 2002ko uztailaren 31ko Ebazpenaren bidez Ingurumenaren Gaineko Eraginari buruzko aldeko Deklarazioa duena). Meatoki hori Valneroko sakanean dago, Pando auzoaren (Turtzioz) inguruetan.

Proiektu horren arabera, banakako Ingurumenaren Gaineko

Eraginari buruzko aldeko Deklarazioa duena, 500.000 tonako erreserba dagoela frogatu da. Horiek ustiatzeko, lurpean lan egitea proposatu da, lurra kendu edo higatzeko makinak erabiliz, horrela ustiategiaren egonkortasuna eta segurtasuna hobetuko baita. Ahal den neurrian lehergailuak erabiltzea saihestuko da. Azalean ekintza puntual hauek aurreikusten dira: sarbidea egokitze ekintza zehatzak, ustiategi zaharrari dagokion bertikalaren gainean lurra plano mailakatuetan erauztea (proiektatutako ustiategiaren zein pertsonen segurtasunerako egingo da), kargatzeko siloa eta tobera eta bulego edo etxato txikia.

EHIZA JARDUERA

Karrantzari dagokion Armañongo parkean BI-10.004 ehiza-esparru pribatua dago. Turtziozi dagokionez, udalerrri osoa da ehiza-aprobetxamendu komuneko zona.

Ehiza-modalitate nagusiak dira:

- Basurde-ehiza.
- Oilagor-ehiza. Modalitate hau batez ere Sopeñako pinudi baxuan, Remendongo hariztian eta Armañongo ekialdeko mendi-hegaleko birlandaketetan egiten da.
- Ohiko pase-lekuetan migratzaileak ehizatzea. Modalitate hau ez da oso interesgarria ehizarako eta inpaktu nabarmena dauka aisiako erabilera linealarekin batera, biak ere leku bertsuetan garatzen baitira.
- Orkatz-ehiza, bai zelatan, bai uxaldian.
- Erbi-ehiza (Karrantzan baimenduta dago, baina Turtziozen debekatuta). Lur-eremuaren ezaugarriak ikusita, antolatutako aldean ehiza xehe sedentarioan aukera gehien eskaintzen duen espeziea da.

Ehiza-modalitate horiez gain, badira beste batzuk ere, garrantzi gutxiago duten arren: beste espezie batzuek ehizatzeo jauzi-modalitatea eta azeria uxaldian akabatzeo modalitatea.

Karrantzako esparruak eper gorriarentzako erreserba du Raneroko haitza dagoen aldean. Bertan eper ugari utzi dira

aske eta berriro koloniza dezaten sustatzea da helburua. Egun inguruneak aurkezten dituen baldintzak kontuan hartuta, batez ere zereal-landaketarik ez dagoela, ekosistemak ezin du behar bezala mantendu espezie hori

BALIABIDEN KONTSERBAZIO

Antolatutako aldearen zati handi bat menditarra denez eta lursailak malkartsuak, ezin izan dira giza aprobetxamenduaren mota jakin batzuk ezarri edo horiek jatorrizko ekosistemen gain izandako eragina txikiagoa izan da. Horrela, nekazaritzako eta abeltzaintzako erabilerak eta hiri-okupazioa haran eta malda periferikoetara mugatu dira eta, ondorioz, horien paisaiak nabarmen eraldatu dira. Hala ere, parkean dauden ekosistemek ere mende-tako giza eragina jasan dute; horregatik, Europako gainerako tokietan bezala, egokiagoa da ekosistema horiek "seminaturalizat" jotzea. Abeltzaintzako eta basogintzako erabilerak aldearen landare-estalkia modelatzen joan dira: zenbait sektoretan, batez ere Karrantza aldean, basoa soiltzen lagundu dute eta beste batzuetan, berriz, interes ekonomikoko basomultzoak zabaltzen, oso hedatuak Turtzioz udalerrian. Jarduketa horretatik kanpo geratu dira gune ugari, hurbilgaitzak eta aprobetxatzeko zailak, adibidez, harkaizti arloak eta parkearen aldearen ertzetako amildegi malkartsuak. Mendiguneko zailtasun orografikoak eta komunikazioak direla eta, esku-hartze horiek ez dira EAEko beste zona menditsu batzuetan bezainbeste garatu. Parkearen kasuan, titular-tasun publikoko jabetza egoteak ere ez du zuhaitz-estalki potentziala mantentzen lagundu; gune zehatz batzuetan, ostera, bai (Remendon errekaaren sorburuan eta Los Jorrios eta Sopeñako artadietan, adibidez), zeren eta kasu hauetan abeltzaintzako aprobetxamenturako eta basogintza elkarreterako kontzesioak eratu izan dira.

Testuinguru horretan, biodibertsitaterako babesgune edo gotorleku dela ikusteko, interes komunitarioko edo katalogatutako espezieak antolatutako aldean eta horren inguruetan nola banatzen diren baino ez dugu aztertu behar. Horrez gain, nahiz eta landaguneak eta larre garai urriak antzinatek erabili, gutxitan ikus daitezkeen biotopo eta enklabe jakin batzuk ere baditu, eta hauek babesgune eta gotorleku izate horri lagundu egiten

diote. baita Ranero eta Armañongo mendiek, beste euskal mendi batzuekin batera, Kantauriko Mendilerroaren eta Euskal Mendien artean zeresan handiko korridore biogeografikoa eratzeak ere. Oro har, Euskadin, NBAPren eremuan natura eta paisaiari dagozkion aparteko balioak babestu dira, beti ere erabili ohi diren irizpide ekologikoen arabera: bitxitasuna (endemismo ipar-iberiarra, ugariak ez diren edo gutxi banatutako espezieak, habitat-mota ez oso arruntak), naturaltasuna (gutxi eraldatutako ekosistemak), ordezkagaitasuna (mendi-eremua), hedadura (populazioak hartzeko adinako habitatak), dibertsitatea (baso-zonak, larreak eta harkaiztiak) eta espazioaren kokapena eskala biogeografikoan (korridorea).

Naturari dagokionez, espazio honetan dauden habitat-motak edo interes komunitarioko espezie-motak aztertzean agerian jartzen da aldearen balio handia. Espazio honetan 8 habitat daude, antolatutako aldearen % 70 betetzen dutenak, eta hauen barruan espezie ugari bizi dira, kontserbazio interes handikoak. Bestalde, interes komunitarioko espezieei dagokien ere garrantzitsua da, bai ugariak direlako, bai horiek kontserbatzeko interesgarriak direlako. Horien artean *Rhinolophus euryale* espeziea aipatu beharra dugu, ferra-saguzar mediterraneo, Arriskuan Dauden Espezieen Euskal Katalogoan "Desagertzeko arriskuan" dagoela adierazten baita. NBAPren eremuan dago espezie honek Eusdakin duen babesgune nagusia -600 espezimena baino gehiago- eta Kantauriko erlaitzean dauden artean garrantzitsuenetakoa da.

Datu horiek espazioaren dibertsitate handia eta babeserako duen interesa uzten dute agerian eta natura babesteari dagokionez Europako toki askoren gainetik jartzen dute.

Arrazoi horiek direla medio, Jaurilaritzaren Kontseiluak Armañon aldea ere Natura 2000 Sareari dagokion erkidego-arentzat garrantzitsuak diren tokien proposamen-zerrendan sartzea erabaki zuen. 2004ko abenduaren 7an Komisiok Eskualde Biogeografiko Atlantiarren Garrantzi Komunitarioko Lekuen zerrenda onartzeko erabakia hartu du. Horien artean dago Armañongo Garrantzi Komunitarioko Lekua.

ZONA BANATZEA

Armañon aldeari dagokion ANBAPk antolatzen duen aldean sei zona bereizten dira. Zona horiek jarraian definitzen dira eta 4. mapan irudikatuta daude.

Erreserba-zona. (84 ha)

Erreserba-zonan Sopeñako haitz eta basoak eta Santa Isabel kobaren inguruak sartzen dira.

Babeseko zonak. (1.256 ha)

Zona hauek oso ahulak dira, lurzorua galtzeko arriskua baitute, bertan malda handiak izateaz gain, lurzorua eskasa delako. Ereduak jasan duen deforestazio oso nabarmena dela eta, lur-eremu gehienetan belarra edo zuhaixkak ikus daitezke; nolahi ere, orain gutxi birlandaketak egin dira zona batzuetan.

Kontserbazio Aktiboko Zonak. (414 ha)

Gizakiaren esku-hartzeari esker mantendu diren ingurumen-balioak dituzten zonak dira. Horien produkzio-gaitasuna oso urria denez, gizakiak modu estentsiboan erabili ditu, larreetarako edo egurra eta zura lortzeko. Erabilera hori ekosistematan integratu denez, horiek dibertsifikatu egin dira eta, batzuetan, bai eta aberastu ere, beste elementu batzuekin aberastu baitira.

Hala ere, erabilera horrek ingurumen- eta produkzio-balioak lermatzea ere eragin du eta, beraz, kudeaketa egokia eginez lehengoratu egin behar dira balioak.

Aurreratze ekologikoko zonak. (174 ha)

Zona hauek interes naturalekoak dira, baina giza erabileraren erruz, inpaktu nabarmena jasan dute eta bertako ezau-garri naturalen balioa lermatu egin da.

Basogintzako eta abeltzaintzako erabilerarako zonak. (1.044 ha)

Zona hauek onura publikoko basoetan kokatzen dira eta abeltzaintzako eta basogintzako aprobetxamendurako gaitasun handia dute.

Babeseko zona periferikoak. (547 ha)

Antolatutako eremuaren beheko aldean dauden zonak dira. Abeltzaintzako erabilera intentsiboa gailentzen da; belardiak (nagusiki mozketa bidez ustiatuak) eta estabulazioak agertzen dira horietan. Gainera, zona horietan kokatzen dira biztanle-guneak. Kategoria hori bat dator, funtsean, landazabalekin. Baliabide naturalen kontserbazioaren araberako antolatzeko irizpideak.

Flora eta fauna

Suaren erabilpen estentsiboa egitea debekatuta egongo da, bai mendia garbitzeko, bai beste zeregin batzuetarako. Dena dela, sua erabili ahal izango da, baldin eta erre aurretik hondakinak piloetan jarri badira, eta horiek erretzerakoan sua itzaltzeko talde bat badago aurrean.

Bertako basoei dagokienez, egun dauden sailak zainduko dira eta ahaleginak egingo dira horien egitura hobetu eta azalera gehitzeko. Arreta berezia egingo zaie Remendongo hariztiari eta Sopeñako artadiari. Birlandaketetan bertako espezieak erabiltzen badira, inguruan biltzen diren hazieta-

tik lortutakoak izango dira, gune horretan egon daitezkeen barietateak gordetzeko. Landazabaletan dauden heskaiak eta zuhaiztiak babestuko dira eta lur-eremuen mugetan ere halakoak jartzea bultzatuko da, zuhaixka eta zuhaitz autoktonoak erabiliz. Goi-larreetan, egungo erabilerari eutsiko zaio eta gehiegizko larratzea saihestuko da. Aziendek errekastoetatik eta istildutako zonetan edatea saihestuko da, eta horretarako, edaskak egin eta mantenduko dira. Kasu horietan, zona horiek kontserbatzeko adinako emari libre mantenduko da. Ez dira hondakinak, olioak, produktu zoosanitarioak eta abar isuriko.

Aldearen antolamendua egiteko orduan, fauna-populazioak zainduko dira, bai bertako espezieei dagozkienak, bai eta bertako barietateei dagozkienak ere.

Faunaren kontserbazioa eta babesa ingurune horretan garatu ohi diren jarduerak behar bezala kudeatzean datza; alegia, horiek duten eragina ezabatu edo zuzentzean. Ekintza espezikikoak egingo dira arriskuan dauden espezieak babesteko. Horien artean kiropteroen babesguneak babesteari dagokiona aipa dezakegu. Izan ere, bandalismoa ekintzek edo bisitek arriskuan jar ditzakete gune horiek; hortaz, komenigarria litza-teke barrunbeak burdin-sare horizontalekin inguratzea. Ahalegin berezia egingo da aisiako jarduerak habiagintzako zonenguruetan sor ditzaketen arazoak murrizteko; behar izanez gero, horietara sartzea mugatuko da.

Ez da bareratu eskualde horretakoa ez den fauna espezierik. Espezie-populazioak berriro bertan sartu edo indartu behar izanez gero, Bizkaiko Lurralde Historikoaren eremuari dagozkion programa espezikoeekin bat etorri jardungo da eta ekin-

tza horiek ingurune biologiko eta sozialean duten eragina ebaluatuko da.

Agiri honek egiten duen antolamendua bateragarria da espazioa Natura 2000 sarean sartzeak dakartzan betebeharrekin, nahiz eta alderdi jakin batzuk kudeaketa-tresna espezikoen bidez landu beharko diren.

Interes komunitarioko habitat gehienak Erreserba-zonetan eta Kontserbazio aktiboko zonetan ditugu. Aurreikusitako antolamendua zona horiei ematen die babes-maila altuena. Hala ere, alde horietatik kanpo ere badira zenbait habitat oso zehatz eta lekutu eta, beraz, beharrezkoa izango da horien babes-premiak kontuan hartzea obra edo proiektu zehatzak egiteari begira. Honetarako, antolatutako alde osoan habitat berezi hauen inbentarioa burutzea bultzatuko da. Edonola ere, NBAPren eremuan garatzen diren jarduerak ez dute arriskuan jarriko eremu honetan interes komunitariokoak diren habitat-moten aldeko kontserbazio-egoera mantentzea. Habitat naturalaren kontserbazio-egoera aldekoa izango da honakoetan:

- Banaketa-eremu naturala eta bertan dauden azalerak egonkorak direnean edo zabaldu egiten direnean.
- Epe luzean mantentzeko beharrezkoak diren egitura eta funtzio espezikikoak badaudenean eta etorkizunean ere egon ahal izango badira.
- Habitat horietako espezie tipikoen kontserbazio-egoera aldekoa denean.

Egoera antzekoa da taxonei dagokienez, nahiz eta horietako batzuen kasuan, garapen-zikloa osatzeko zona zabalak behar dituztenez, nahitaez elikatze- eta atseden-zonak ere kontuan hartu behar diren, habiagintza, ugalketa edo babesteko zonekin batera.

Habitat-motekin gertatzen den bezala, NBAPren eremuan garatzen diren jarduerak ez dute arriskuan

jarriko eremu honetan interes komunitario-koak diren espezieen aldeko kontserbazio-egoera mantentzea. Espeziearen kontserbazio-egoera aldekoa izango da honakotan:

- Espezie bateko populazioen dinamikari buruzko datuek garbi uzten dutenean espeziea bere habitat naturalean bizitze-elementua dela eta epe luzean hala izaten jarraituko duela.
- Espezieari dagokion banaketa naturaleko aldea murrizten ari ez denean edo etorkizunean murrizteko arriskuan ez dagoenean.
- Bere populazioak epe luzean mantentzeko moduko habitat zabala badagoenean eta egoten jarraituko duenean.

Santa Isabel kobatik bost kilometro baino gutxiagora dauden eraikinen birmoldaketa egiterakoan, zura zomorroen aurka tratatzeko perimetrikak eta zipermetrikak erabiliko dira organokloratu edo organofosforatuen ordeztzeko.

Santa Isabel kobazuloaren inguruan, 5 kilometroko bueltan in-*testikizida* inespezifikoen (*diffurobetzuron*, *Bacillus thuringiensis*, etab.) bidezko baso-tratamenduak saihestuko dira. Parkeko organo kudeatzaileak Patronatuari informatuko dio arau horren aplikazioaren balizko salbuespenei buruz.

Santa Isabel kobatik 5 kilometro baino gutxiagora dagoen lur-eremuan, itsas-mailatik 500 metro baino beheragoko zonan, bertako espezie kaduzifolioez eratutako baso, zuhaitzi eta heskaiek 500 ha hartzea bermatuko da. Baso, zuhaitzi eta heskai horiek konposizio espezikoa eta egitura ezberdinak izango dituzte eta guztira 200 km-ko perimetrea izango dute. Egitura horien azalera ez da 40 km² baino gehiagokoa izango, horre-

la, baliabideak gehiegi zabaltzea saihestuko baita.

Espezie arrotzak bertako espezieen bitartez ordeztatzea egokiro sarituko da.

Nekazaritzako partzelak kaduzifolioez eratutako heskaiek inguratzea sustatuko da. Heskai horiek mota ezberdinak izango dira bai ikuspegi espezikotik, bai egituraren ikuspegitik ere, zuhaixkak, sasiak eta espezie ezberdinak izango baitituzte.

Zuhaitz zaharren kontserbazioa sustatuko da. Zuhaitz zaharren, eta zuloak edo arrakalak dituztenen ustiapena murriztuko da, bai mozketak edo egurraren aprobetxamenduak egiterakoan.

Aldizka landarediari eta faunari buruzko ikerketak burutuko dira, kontserbazio arrisku handieneko elementuen eboluzioa eta egoera zehazteko.

ESPazioAREN ETA ESPEZIEEN KONTSERBAZIOAREN ARABERAKO MUGAPEN OROKORRAK

Debekatutako erabilerak

Alderdi bakoitzak duen araudia alde batera utzita Aeta Ekonomi Jardueren Sailkapen Nazionalen oinarrituta, arau orokor moduan, galarazita dago ondoko erabilerak eta/edo jarduerak Parkearen barrualdean egitea:

- Erauzteko industriak, lurpeko meatzaritza salbu, Ingurumen sailburuordearen 2002ko uztailaren 31ko Ebazpenarekin bat datorrena, hau da, Turtziozko udalerrian "*Pandos zonako lurpeko kaltzita-ustiapenerako proiektua*"ren Ingurumenaren Gaineko Eraginari buruzko deklarazioa duena.
- Manufaktura industria.
- Energia elektrikoa, gasa eta uraren ekoizpena eta banaketa, jarduera hauek izan ezik:

Era berean, galarazita dago autobideak, errepide lasterrak eta errepide arruntak egitea, eginda dauden errepideen (BI-630, BI-2617 eta BI-4678 errepideen) ibilbidean kilometro batetik gorako aldaketak egitea, bai eta trenbideen, funikularren eta antzeko lineen

azpiegiturak egitea ere. Pozalaguako kobetara heltzeko errepidearen aldaketa baimengarria izan liteke, oraingo aparkaleku arazo garrantzitsuak gutxitzeko.

LURRALDEA ZONABANATZEAREN ARABERAKO MUGAKETAK

Erreserba-zona

Oro har, debekatuta daude erai-kuntzaren arloko erabilerak, jarduerak eta lanak, bai eta gizakiek egin ditzaketen bestelako jarduerak ere.

Hala ere, honako jarduera hauek salbuespena dira eta, beraz, ez daude debekatuta:

- Paseatzea.
 - Seinaleak edo interpretaziorako ekipamenduak jartzea.
 - Segurtasuna bermatzeko, zaintza-lanetarako edota suteak direla-eta, ibilgailuak parketik ibiltzea.
 - Landareen osasuna zaintzeko edo basoa birsortzeko tratamenduak eta mozketak egitea.
- Debekatuta dago Santa Isabel leize-zulora sartzea, Parkeko Organo Kudeatzailearen baime-nik izan gabe, bai eta karburozko argiztapena erabiltzea ere. Leize-zuloaren bi sarreren inguruan, 10 metroko erradioko azaleran, ahalegina egingo da ingurunearen baldintza naturalak ez aldatzeko; eta, nolana ere, saguzarrak leize-zulora sartu ahal izango direla bermatuko da.

Babeseko zonak

Debekatuta dago makineria autopropultsatua erabiliz zona hauen barruan pistetatik kanpo lan egitea. Aitzitik, makineria hori erabili ahal izango da zona horiek zeharkatzen dituzten sarbideak egiteko eta konpontzeko, bai eta nekazaritzako eta meatzaritzako jarduera zehatzetarako ere, baldin eta "*Pandos zonako lurpeko kaltzita-ustiapenerako proiektuari*" badagozkio, Ingurumen sailburuordearen 2002ko uztailaren 31ko Ebazpenaren emandako Ingurumenaren Gaineko Eraginari buruzko Deklarazioaren arabera betiere.

Galarazita daude lurra harrotzea dakartzaten lan guztiak, lurra zulatzea, eta baimendutako instalazioak eraikitze eta zaintzeko lanak egitea izan ezik.

Galarazita dago ahuntzak larratzea.

Basoko landaketa berrietan, bertako eta kanpoko zuhaitzen espezieak erabili ahal izango dira; kanpoko espezieak jarri gero, gutxienez 60 urtetik gorako garapen-zikloa izan beharko dute eta, ahal dela, hostozabalak landatuko dira, basoaren birsorkuntza naturalerako egokiak direlako.

Koniferoen landaketa berrietan, basoa berritzean, espezieen % 25, gutxienez, bertako hostozabalak izango dira, eta ehuneko hori ez da metatuko.

Zona horietatik zurgaita ateratzeko, lurzoruan eraginik ez duten teknikak erabili beharko dira.

Arlo hauetan jardura hauek soilik daude baimenduta: pistak irekitzea eta mantentzea, dauden eraikinen mantentzea, ura hartzeko edo ustiatzeko azpiegiturak eraikitzea eta mantentzea, eta, Ingurumen sailburuordearen 2002ko uztailaren 31ko Ebazpenaren emandako Ingurumenaren Gaineko Eraginari buruzko Deklarazioaren arabera, "*Pandos zonako lurpeko kaltzita-ustiapenerako proiektuari*" dagozkion meatzaritzako ustiapenaren elementu osagarriak eta balizak jartzea.

Zona horietan pistak eraikitze eta dauden pistak zabaltzeko lan bereziak egin beharko dira, higaduraren arriskua arintze aldera.

Parkeko Organo Kudeatzaileak debekatu ahal izango ditu hemen jasota ez dauden eta higadurako arrisku handia ekar dezaketen jardura guztiak.

Kontserbazio aktiboko zonak

Debekatuta daude gaur egun zona hauetan ez dauden erabilerak. Ildo horretan, gaur egun zona hauetan dauden erabilerak honako hauek dira:

- Abeltzaintzako erabilera:
- Artzaintza, erdiestabulazioan.
- Larreak hobetzeko egiten diren jarduerak.
- Erlezaintza.
- Basogintzako erabilera: zuhaitzi naturalak ustiatzea, eta, horretarako, birsorkuntza naturalarekin bateragarriak diren mozketak egitea. Salbuespen gisa, horrela egitea ezinezkoa denean, beste teknika batzuk erabili ahal izango dira.
- Aisiako erabilera.
- Aisiako erabilera estentsiboa eta lineala (mendi-ibilik edo antzekoak).
- Aterpeak.
- Ehizako erabilera.

- Zientziaren, hezkuntzaren eta ikerkuntzaren arloko jarduerak.
- Ur-hartuneak eta ura biltzeko obrak.

- Eraikuntzako erabilera eta azpiegiturak. Lehen adierazitako erabilerak edo jarduerak behar bezala gauzatzeko nahitaezkoak diren eraikinen eta azpiegiturak egitea.

Erabilerak aldatu ahal izango dira, baina, beti ere Parkeko Organo Kudeatzaileak onetsi badiu eta ekologiaren arloa hobetzeko badira.

Erabilerak ezin izango dira inola ere aldatu, aldaketa horrek gaur egun bertako baso-espezieek hartzen duten zona bat soiltzeko ekartzen badu.

Zona hauetan dauden koniferoak ustiatu ahal izango dira, baina NBAPk zona hauetarako finkatu dituen helburuekin bateragarriak diren metodoak erabili beharko dira.

LANDAREDIA

Zona honetako landareak batez ere eurosiberiarrek eta zirkunborealak dira. Landaredi potentziala honakoek osatzen dute:

- pagadiak goialdeetan,
 - hariztiak beheko aldeetan eta lurrak sakonak diren lekuetan,
 - ameztiak pagadiak dauden altuera-tarte berean, baina lurzoru hareatsu edo oso eguzkitsuetan, eta
 - artadiak kareharria nagusi den enklabe jakinetan.
- Gizakiak etengabe erabili ditu baliabideok eta, ondorioz, landaredi potentziala aldatu egin da. Remendonon izan ezik, oro har oso pagadi, amezti eta artadi gutxi dago, potentzialki askoz ere gehiago egon litezkeen arren. Gaur egun honakoak dira nagusi: sega-belardiak eta birlandaketak beheko aldeetan, artadiak Los Jorrioseko mendi-hegaletan eta Sopeñako haitzean, belardi eta txilardiak silizezko gailurren zonan, hariztia Remendonon eta larre harritarrak Los Jorrios eta Raneroko multzo karstikoetan.
- Armañon aldea Parke Naturalean interes komunitarioko zortzi habitat-mota identifikatu dira; lur-eremuaren % 70 hartzen dute. Habitat adierazgarrienak honakoak dira:
- Txilardi lehorrak.

- Larre lehor erdinaturalak eta substratu karetsuetako sas-traka gunekak (*Festuco Brometalia*) (paraje hauetako orki-deak aipagarriak dira).
 - Harkaitzak. Kareharriaren azpimotak.
 - *Quercus Ilex*-en basoak.
 - Garaiera txikioko mozketak larreak (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*).
- "turismoak ustiati gabeko leize". Nahiz eta leizeek betetzen duten azalera erlatiboa urria izan, oso ugaria dira parkean (200 leize eta zulo katalogatu baino gehiago daude) eta berebiziko garrantzia du espezieak kontserbatzeko.

FAUNA

Argi dago faunak jatorri zentroeuparra eta atlantiarra duela, nahiz eta zenbait espezie mediterranearragoak diren, batez ere espazio ireki eta eguzkitsuetan.

Besteak beste, honako espezieak aipa daitezke: erbinude zuria (*Mustela erminea*), Schreiber muskerra (*Lacerta schreiberi*) sator itsua (*Talpa occidentalis*), elur-lursagua (*Microtus nivalis*), aztore arrunta (*Accipiter gentilis*), belatz handia (*Falco peregrinus*), sai zuria (*Neophron percnopterus*), hontz handia (*Bubo bubo*) eta lepahoria (*Martes martes*).

Armañon aldea Parke Naturala aldea interes faunistikoko korridorea da, Kantauriko erlai-tzean nagusi diren ornodunen populazioak Euskadikoekin harremanetan jartzen baititu. Horri esker, adibidez, orkatzen (*Capreolus capreolus*) koloniak eratu ditu berriz ere eta otsoak (*Canis lupus*) ekialderago dauden populazio-guneak utzi ditu eta noizean behin inguru hauetan ikusi ahal izan dugu.

Zonak kiroptero ugari biltzen ditu. NBAPren eremuan 12 espezie identifikatu dira.

Kiropteroak dira, zehazki, alde honetan interes komunitarioko espezie-kopuru gehien dituenak. Horietatik 6 espezie Habitati

buruzko Zuzentarauko II. eranskinean barneratuta daude. Honakoak dira:

Ferra-saguzar mediterranea (*Rhinolophus euryale*); Ferra-saguzar handia (*Rhinolophus ferrumequinum*); Ferra-saguzar txikia (*Rhinolophus hipposideros*); Schreiber saguzarra (*Miniopterus schreibersii*); Geoffroy saguzarra (*Myotis emarginatus*); Saguzar arratoi-belarri handia (*Myotis myotis*).

Horrez gain, parkean badira eranskin horretan biltzen diren beste bi espezie ere:

Arkanbelea (*Lucanus cervus*), Quimper barraskiloa (*Elona quimperiana*).

Espezie horietatik guztietatik *Rhinolophus euryale* da interes gehien duena, arrisku handian baitago eta populazioa oso txikia baita. NBAPren eremuan dago espezie horrek Euskadin duen babesgune nagusia eta Kantauriko erlaitzean dauden artean garrantzitsuenetakoa da.

TRIKU ARRUNT A
(*Erinaceus europaeus*)

NOLA EZAGUTU?: oso itxura berezia eta apartekoa du, nekez okertu ahal gara. Potoloa eta hanka txikitxuek ditu, bizkarra txerto zorrotzez estaila da. Sabela, ordea, ilez beterik dago eta musturra zorrotza da, begi beltzak izanik. Beldur denean bere burua borobil bat eginda, arantzezko borla bat ematen du. Orokorrean arre-horiska du kolorazioa.

Hatzek esku txikien itxura dute (2,5 cm inguru), hatzamar eta hatzazal luzeak dituztelarik. Aurrekoak zein atzekoak tamaina berdinekoak dira eta orratsen bidez mugitu egiten da. Hanketan mamul borobil nagusi bat du, beste bi aldamenetan eta erdiko hiru hatzamarren oinarrian ilargi itxurakoa den beste mamul bat dute, Gorotzak bideetan aurkitu ohi dira, txikiak, beltzak eta zertxobait deseginak. Aipatzekkoa da hauetan dagoen artropoden hondar ugari.

TAMAINA: burua eta gorputza: 30-35 cm.

Buztana: 4-5 cm. Pisua: 400-1900 gr.

BIOLOGIA: urritik martxora, behin behineko geldialdiak salbu, bat bateko tenperatur aldaketagaik, trikua neguko letargian dugu. Udaberriarekin batera, apirial inguru, bere iharduerari ekiten dio

berriro, aldi berean araldian sartu abuztua arte.

ELIKADURA: omogabekoez elikatzen da, zizareak oinarrizko elikagaia izanik.

Hauex dugu arrazioetariko bat jakiteko zergatik udako ekaitza baten ostean hain gogatsu eta geldi ezik dabilen: urak biziki dario eta azkarkiro lurreko poroal betetzen ditu, honen ondorioz omogabekoez lur azpiko aterpea utzi behar dute, azaleratuz, errez trikuak harrapatzen dituztelarik.

CABRERA UR SATITSUA
(*Neomys anomalus*)

NOLA EZAGUTU?: ur-satitsu hankazuriaren oso antzekoa da itxuraz. Behe-baraila da espezie bien arteko bereizgarri nabarmenena. Ur-satitsu hankazuriak behe-baraila handi eta sendoa dauka, 5 mm-tik gorako arrama koroidea ageri duena. Cabrera ur-satitsuaren behe-baraila, berriz, hauskorragoa da itxuraz eta 4,5 mm inguruko altuera izan dezake. Ilaje gris-iluna ageri du bizkaraldean, eta zurixka sabelaldean

TAMAINA: burua eta gorputza, 6,4-8,8 cm.

Buztana: 4,2-6,2 cm. Pisua: 7,5-16 gr.

BIOLOGIA: maiatzetik irailera bitartean dagokio araldia. Emeek 34-28 egun inguru behar izaten dituzte erditzeko; 4-7 kumeitsu eta biluzi inguru izaten dituzte aldi bakoitzean; hiru asteren buruan zabaltzen dituzte begiak. Lauzpabost astetan ematen diete titia. Ugaztun bakartia da, eguneko nahiz gaueko ohiturak dituena. Anfibioren ohiturak dituen espeziea da.

ELIKADURA: krustazeo txikiak eta uretako artropodoak.

HABITATA: urdaibaiko osoan ageri da. Errekastoen ertzak ditu bizileku. Tarteka sastrakadi-eremuetako basoetan ere bizi ohi da.

UR-SATITSU ANKAZURIA
(*Neomys fodiens*)

NOLA EZAGUTU?: tamaina handiko sati-tsua, bizkarra eta aldeak beltzak dira, sabela zuri zikina izanik. Bi nabarduren artean zerro argiago bat dago. Buztana sabelean zuria eta aldeetatik konprimatua da, honetan igeri egien laguntzen dion ile zurrun mordoa du, lema bat balitz bezala. Hanka bakiotzak bost behatz ditu, igeriketa ere laguntzen dietenak eta hauek ere ele zurrunez estalita daude. Bellariak ilaiez beteta daude. Cabrera ur satitsua (*Neomys anomalus*) izenekoa-reakian errez oker dakioka, hau txikiagoa da eta ez du ile zurrun mordorik agertzen, hala ere, ager-tzekotan atzeko partean legoke. Buruhezurrak beste sasituenak baino handiagoa da, hortzak gorritz agertzen ditu, Sorex jeneroko espezieek antzera. Hauek ez bezala

goiko barailean lau punta dituztelarik, hiru baril. Gainera Neomus espeziekoen eba-korretan ez dago lobuluril goikaldean, Sorex-ekoenetan, ordea, hiru lobulu daude.

TAMAINA: gorputza eta burua: 7,2-9,6 cm. Buztana: 4,7-7,7 cm. Pisua: 9-23 gr.

BIOLOGIA ETA ELIKADURA: microugaztun hone jokabidea anfibioenaa bezalakoa da. Bere gorputzaren azaugarriei esker uretan errez murgiltzeko gauza da. Honela uromgabeez elikatzen da batez ere, trikopteroen labak, oskoldun txikiak, anelidoak...besteak beste. Lur artropo-

diek ere osatzen dute bere elidadura.

HABITATA: ur-ingurunean bizi da. Ubideak, belartze geruza trinkoaa bazterretan eta urbazterrak gustoko ditu. Inguru hezeak eta paduretan dauden ur-gezaren korrokeak gustatzen zaizko, Behakatea gaitza da, alde batetik tamainagatik, bestetik bizi den ingurun korapilatsuagatik.

MILLET SATITSUA

(*Sorex coronatus*)

NOLA EZAGUTU?: kolorazioa berezi samarra da, ilaia hirukolorekoa baita, tonu ilunagoak izanik. Bizkarran marroi oso iluna da, txokolatea bezalakoa; sabela zuriska eta aldeetan sabel eta bizkarraren bitarteko kolorea du, arre-horiska dena. Buztana koa-drangularra da, aldeetatik konprimatua, luzera burua eta gorputzaren 2/3-eko luzera edota handiagoa daiteke. Belarriak ilaien dexente estalita daude.

TAMAINA: gorputza eta burua: 5,5-8,7 cm.

Buztana: 3,2-5,6 cm. Pisua: 5-15 gr.

BIOLOGIA: oso espezie emankorra da, ugalketa garaian 5 kumaldi izateraino hel daitekeena, bakoitzean 5 kume izanik, 1-10 artean tarteka daitekeelarik.

Ugalketa garaia neguan bertan hasten da, otsailaren amaieran

eta udazkenera hedatzen delarik. Bizitza laburra du, ez da urte osora heltzen, eta gazteak ez dira sexu-umotasunera heltzen hurrengo negua arte, neguaren etorreararekin helduak biltzen diren heineankumaldiak murrizten omen dira.

ELIKADURA: omogabe, zizare, barraskilo eta intsektu mota ugari elikatzen dira. Metabolismo altua dutenez gero egun osoan janaria bilatzeari eman behar diote,

orduko baina irregulari une etenak izanik.

HABITATA: oihan-ingurua eta

giro hezeak gustoko ditu. Mediterranealdea oso urria da, banaketa pagaki, amezti eta heze inguruetara mugatzen da, zitu larreetan satitsurik eza izanik. Kantauriko kostaldean haltzadi eta baso mistoetan, hala nola pinadietan bizi da, otadi zein txilardegietan agerrera murri-tzagoa izanik.

BARATZ SATITSUA

(*Crocidura suaveolens*)

NOLA EZAGUTU?: oso kolore urdinska du, sabelean argiagoo izanik, zuria izan barik, eta bi kolorezkoen arteko zerroa ez da oso nabaria. Errez oker dakioko sasi-tsu arruntarekin, baina baratzsasi-txikiagoo da heldua denean. Gaztea den bitartean mikrougaztunen burua eta oinak izugarri handiak dira, haginak guztiz zuriak izanik. Sasitsuen hatzak ezberdintzea lan nekeza da, tamaina, handikoak soilik txikikoenengandik desberdin genitzake. Gorputzadar bakoitzak bost hatzamar ditu, 5-10 mm-koak direlarik segun eta nolakoa den espeziearen tamaina. Honenak 7 mm inguruak lirateke.

Buruhezurra sasitsu arrunta baino txikiagoa delarik eta zabalera-haginaldean 5,5 edo 6 mm baino txikiagoa, honetaz gain goiko hirugarren gorune bakarreko haginak duen tamaina, lehenengo hirugarren gorune lehenaren gorune lehenaren antzekoa da.

TAMAINA: gorputza eta burua: 50-7,6 cm. Buztana: 2,5-4,8 mm. Pisua: 3,5-7,5 gr.

BIOLOGIA: sasitsuenez orokorrean dakigunez gain, espezie honen jobabideaz zein iharduera bereziaz ezer gutxi dakigu, altitudeak (400-500 metro gehienez) eta mesedegarri zein epelak diren baldintza klimatologikoei mugatzen omen dute.

Ugalketa garai uda eta udaberrian ei da, kumaldi bakoitzean 2-5 kume izanik

ELIKADURA: intsektujalea da

bidean kausitzen dituen omogabeak ere jaten dituelarik. Duen metabolismo altuak egun osoan ehiza egitera behartzen du, iharduerarik gabeko uneak eta atsedendialdiak izanik.

HABITATA: bizi tokia landazabalean du batez ere ortu, erreka eta itsasertzetik hurbil. Behaketa beti zaila da, ikusten ditugunak dira katuek nahiz azeriek hildako eta bideetan utzitako aleak, zapor desatsegina baitute.

SATITSU TXIKIA

(*Sorex minutus*)

NOLA EZAGUTU?: udalerrian bizi diren gainerako satitsuen antzekoa da baina tamaina txikiagokoa. Kolorazioa arrasagoa du tonu argiagoetan aldamenetaraino hedatzen dena, sabela urdin-horiska izanik. Koloraz aparta, inoiz hirukolorekoa ez dena, buztana ere luzeagoa da, gorputz eta buruaren 4/5 -eko luzera dauka. Orokorrean altuagoa da eta haginak ikustekotan, gorune gorriak dituela behatuko dugu, Milleta sasitsuak bezalaxe.

Hatzek ere hanka guztienta bost gatzmar erakusten dituzte, hauen neurria 6-7 mm-koa izanik. Buruhezurra Sorex jenero-koen ezaugarria du: hagin gorriak. Sasitsu txikiaren buruhezurra txikiagoa da, luzera 17 mm-koa delarik (Millet satsisue-na baino handiagoa) eta gainera goiko hirugarren gorune gainera bakarrekoa Millet sasitsuren bigarren eta behekoarena bezalakoa edota handiagoa da.

TAMAINA: burua eta gorputza: 4,3-6,4 cm. Buztana: 3,1-4,6 cm. Pisua: 2,5-7,5 gr.

SATOR ARRUNTA

(*Talpa europaea*)

NOLA EZAGUTU?: satorren ezaugarriak hauexek dira: aurreko hankak garatuak izatea, itxura zilindrikoa, mustur zorrotza, ilaia motza eta beltza, ileguritsua balitz bezala, eta buru trinkoa, begi-belarriak ea ikus-tezinak izanik. Aurreko hankak sendokote eta motzak dira, eskuak zabalak bezain luzeak izanik eta hatzazal luzedunak, zuzenak eta indartsuak. Hezur falziforme extra dela eta eskua zabalagoa da eta, hezur hau eskunaba osatzen duten metakarpianoen ondoan dago.

Musturra oso estua eta luzetsua da, ile sentsoialak ditu ukime-nerako, hau eta usaimena ezagu-tzen diren espeziearen zentsurik garatuena dira.

Bere agerrerez ohartzen zaigun aztarnarik nabarmeneak arakutako lur pilaketak dira, zulatzetik ataratakoak. Galeria oso ibilia beda edo hurbil kamaren bat baldin badago pilaketa handiagoa da. Hatzak ez dira ispilatzen, baina desberdintsunak aipatzearen oso tamaina ezberdinekoak dira eta bereziki hatzazalak markatzen dituzte. Gainera, gorputzadarren artean gorputz aztarna geratu ohi da.

TAMAINA: burua eta gorputza: 11,3-16 cm. Buztana: 2,2-3,8 cm.

azaleratzen da eta luzaz han egoten bide da, hegazti-harrapakari-ek sator ugari jaten omen dute, haien gorotzen analizek hori erakusten baitute.

HABITATA: satorren ohiko habitat-a landazabala da, hautatzen dituzten zoluak ez dira ez oso gogorrak zuloak egin ahal izateko ezta oso bigunak ere bestela galeriak gainbeheratu ahal daitezke. Hau honela izanik ortu eta zalaie-tatik ibili ohi dira, aldiro eraginak nahiago dituztelarik. Zolu egokiak dituzten basoetan ere egon ohi dira. Behatu nahi badugu landazabaleko edozein eremu, ortue-tatik gertu, balio du. Bapateko txaparrada itzelak dau-denean egunik onenak dira, galeriak urgaineztatzen baitira sator-rrak irteteraziz.

SATOR ITSUA

(*Talpa occidentalis*)

NOLA EZAGUTU?: sator arruntaren antzekoa da, ezberdintasunak salbu: oso ile fina eta ugaria du, beltz kolorekoa da gorputz osoan, begi txikiak eta erdi-izkutatuak ditu, aurreko gorputzadarrak zabalak dira eta hatz luzedunak ditu lurra arakatzeko etab. Ezberdintasun nabariena baina ez hargatik, behatzeko errezenak hauexek lirateke. Sator itsua-ren tamaina txikiagoa, honen musturra, gainera, motz eta zabalagoa da, begiak ia beti larruak izkutatu-adaude, alde honetan gardenagoa da, eta, batez ere, aurreko hankak, hatzak hartu

terik ez duelarik.

TAMAINA: burua eta gorputza: 9-14 cm. Buztana: 2,1-3 cm. Pisua: 55-105 gr.

SATITSU ARRUNTA

(*Crocidura russula*)

NOLA EZAGUTU?: sasitsu arruntak beste sasitsuen ezaugarri fisikoak ditu: mustur zorrotz eta mugikorra, begi txikiak eta hankak nahiko motzak. Gainera urdinska kolorekoa da, argiagoo, sabela zuri-zikina eta bizkarra iluna izanik. Bion arteko zerroa ez da argia difuminatua baizik, batetik bestera murgiltzen delarik. Buztanak crocidura jenero-ko beste espezie batzuen antzera ile bereziak ditu.

Buruhezurreko haginak guztiz zuriak dira eta gainera hagin zuriak ere dituzten beste espezie batzuen buruhezurreko haginak guzti zuriak dira eta gainera hagin zuriak ere dituzten beste espezie batzuen buruhezurra baino handiagoa da. Bisaiaren zabalera hagineta 6 mm-koa baino handiagoa da, luzera 18 mm-koa baino handiagoa delarik.

TAMAINA: gorputza eta burua: 6,9-9,5 cm. Buztana: 3,4,-4,7 cm. Pisua: 6-14 gr.

FERRA SAGUZAR HANDIA

(*Rhinolophus ferrumequinum*)

NOLA EZAGUTU?: tamaina handikoa da ilaia oso leuna izanik. Sabela zuri-urdinska edo horiska da, bizkarra urdin-arreska edo keatua izanik. Buru, belarri eta hegal-mintzen kolorazioa urdin argia da. Tamaina eta zela (sudurtziloen gainean eta ferra inguratuta), luzadura amotza dauka.

TAMAINA: gorputza eta burua: 5-6,5

cm. Buztana: 3-8 cm. Pisua: 16-28 gr.

BIOLOGIA: udako aterpeak edo etxe zaharretan, ganbara, lastategi eta kanpandorretan egon ohi dira. Letargirako haizuloak nahiago ditu. Espezie geldikorra da, 20-30 km gehienez desplazatuz negualdi eta errutaldien guneen artean. Astiro egiten du hegal, tximeleta bateak bezala, gune argietan, itsaslabarretan, zalaletan baita lorategi handietan ere ehiza egiten du.

FERRA SAGUZAR TXIKIA

(*Rhinolophus hipposideros*)

NOLA EZAGUTU?: ferra-saguzar handiaren oso antzekoa da; daukan tamainarengatik bereizten da harekiko. Ilaje marroi-argia ageri du bizkaraldean eta gris-zurixka sabelaldean. Belarri punta-zorrotzak dauzka, tragorik

gabekoak. Sexu-dimorfismo nabaria ezagun du; emeak arrak baino txikiagoak dira.

TAMAINA: gorputza eta burua: 3,5-4,5 cm. Buztana: 2,4-3 cm. Pisua: 4-10 gr.

ELIKADURA: euli, tximeleta eta armiarmez elikatzen da.

UR-SAGUZARRA

(*Myotis daubentonii*)

NOLA EZAGUTU?: arre-grisaxka du sabelaldeko ilajea, eta gris-zurixka sabelaldekoa. Isats-punta nabarmen irteten zaio mintzetik, hegan dabilean. Belarri oboideak dauzka, trago punta-zorrotzekoak. Atzeko oinak oso handiak ditu.

TAMAINA: gorputza eta burua: 4-5,3 cm. Buztana: 3-4 cm. Pisua: 6-12 gr.

BIOLOGIA: gauetik egunsentira bitarteko jarduna dagokio. Ur-azalaren gainean ehizatzen du. Bi metro inguruko altueran egiten du hegan, hegoak bizi-bizi astinduz.

Urritik martxora bitartean, haizulo, tunel eta meategietan hibernatu ohi du; uda partean zuhaitzetako barrunbeetan egon daiteke. Distantzia txikiko saguzar migratzailetzat jotzen da, ez baitu 10 km-tik gorako lekualdaketa egiten; noiz edo noiz, halere, 240 km-ko distantziarik ere egin izan du. Udaberrian dagokio ugalketa-garaia. Emeek kume bat izaten dute urtero, 50-60 eguneko sabelaldiaren ostean, 6-7 asteren buruan beregain bilakutzen zaiena.

ELIKADURA: gaueko tximeletak, euliak eta eltxoak. Arrain txikiak ere harrapa eta kontsumi ditzake.

NATTERER SAGUZARRA

(*Myotis nattereri*)

NOLA EZAGUTU?: mutur zorrotz samarra eta belarria luze samarrak izatea du bereizgarri; belarrien kanpo-ertzak zeharkako bost toles eta hozka bat ageri ditu. Ilaje luze eta askea dauka; ile-kolorearen basea iluna da. Bizkaralde gris-argia du, marroi-antzeko tonua ageri duena, eta sabelalde zuri-grisaxka. Hego-mintzak, berriz, marroi-grisaxkak ditu.

TAMAINA: gorputza eta burua: 4,2-5 cm. Buztana, 3,2-4,3 cm.

Pisua, 6-12 gr.

BIOLOGIA: espezie sedentarioa da. Urritik apirilera bitartean

haizuloetan eta sotoetan hibernatzen du. Udako gordelekuak, aldiz -kume-koloniak edo errun-lekuak ere deiturikoak, emeak horietan erditzen direlako, zuhaitzetako hutsarteetan eta murrer nahiz eraikin zaharretako arrakaletan egiten dituzte; bizkar-ka sartu ohi dira horietara. Udazkenean eta udaberrian dagokio estalketa-garaia. Emeak kume bakar batez erditzen dira uztailearen erdialdetik aurrera. Hamazazpi urteko bizi-itxaropena du.

ELIKADURA: euliak eta dipteroak edo fruta-harrak; gauez harrapatu ohi ditu, zuhaitz-hostoetan lo daudelarik.

GEOFROY SAGUZARRA

(*Myotis emarginatus*)

NOLA EZAGUTU?: ilaje luze eta askea dauka, artile-itxurakoa. Hiru-kolorekoak ditu bizkaraldeko ileak; basea grisa dute, erdialdea lasto-horia, eta puntak marroi-xigortuak dituzte. Sabelalde, berriz, gris-horixka du. Muturra marroi-gorritza dauka; belarriek eta hego-mintzek, bestalde, kolore grisaxka ageri dute, apur bat ilunagoa. Hego zabalak dauzka. Belarriek 6-7 zeharkako toles dituzte; lantzeta-eitekoa du tragoa.

TAMAINA: gorputza eta burua: 4-5,3 cm. Buztana, 3-4 cm. Pisua, 6-12 gr.

BIOLOGIA: espezie berozale, sedentario eta koloniala da, urritik martxora edo apirilera bitartean hibernatzera alde egiten duena. Maiatz aldera hasten dira bizitzen udako errun-lekuetan; kumeak ekainean eta uztailean jaiotzen dira. Eme bakoitza

hegan egiten du.

ELIKADURA: jatun ikaragarria da, eta batik bat armiarmez, dipteroez, tximeletez eta beldarrez elikatzen da; zuhaitz-adarretan eta zuhaixka artean dabilzalarik ehizatzen ditu harrapakin horiek.

SCHREIBERS SAGUZARRA

(*Miniopterus schreibersii*)

NOLA EZAGUTU?: mutur oso motza eta zeharo banandutako belarri triangeluarrak ditu bereizgarri, zeharkako lauzpabost toles ageri dituztenak. Bizkaraldeko ilajea luzea du; burukoa, aldiz, motza, sarria eta latza. Kolore aldakorra du, hasi errauts-grisetik eta marroi-grisaxka bitartekoa. Sabelaldeko koloreak, berriz, tonu gris-zurixka du.

TAMAINA: gorputza eta burua:

4-5,3 cm. Buztana, 3-4 cm. Pisua, 6-12 gr.

BIOLOGIA: espezie migratzailea da, urtaroko lekualdaketa egiten dituen. Arrek uzten dituzte lehendabizi neguko gordelekuak, udaberriko eta udako babeslekuetara jotzeko asmoz. Udazkeneko hilabeteetan dagozkie araldia eta estalketa-garaia.

Gainerako kiroptero iberiar eta europarren artean ezohikoa bada ere, Schreibers saguzar-emeak ia berehalakoan geratzen dira ernalduta. Alabaina, enbrioiaren garapena eten egiten da hibernazio-garaian eta negua amaitu ostean hasten berriro; hortaz, bada, 8-9 hilabete inguru dirau sabelaldiak. Errun-lekuetan mila emetik gora ere bildu ohi da. Eme bakoitza kume bakar batez erditzen da; kumeak ekainaren amaiera aldera edota uztailearen hasieran jaiotzen dira.

Emeek besteren kumeei ere eman ohi diete titia. Urte biren buruan erdiesten dute emeek sexu-heldutasuna. Gehienara jota, 16 urteko adina har dezake. Bizkor egiten du hegan, 50-55 km orduko abiaduran gutxi gorabehera.

ELIKADURA: sitsak, kakalardoak, euliak eta eltxoak.

KUHL PIPISTRELOA

(*Pipistrellus kuhlii*)

NOLA EZAGUTU?: saguzar txikia da, bizkaralde arre-horixka ageri duena eta sabelalde zuri-grisaxka. Belarri motz eta triangeluarrak dauzka, biribilak goiko aldetik; belarrien kanpo-er-tzak zeharkako bost toles ditu.

TAMAINA: gorputza eta burua: 4-5,3 cm. Buztana, 3-4 cm. Pisua, 6-12 gr.

BIOLOGIA: ilundu artean ez da gordelekutik irteten elikagai bila. Harkaitzetako eta eraikin zaharretako arrakaletan egiten ditu udako gordelekuak. Emeek jaio eta urtebetera erdiesten dute sexu-heldutasuna. Zortzi urteko bizi-itxaropena dagokio.

ELIKADURA: altuera ertainean hegan dabilelarik, intsektu hegalaria (batik bat sitsak eta eltxoak) ehizatzen ditu.

HABITATA: ordokietan eta mendieremuetako beheko aldeetan bizi da, herri eta hirietaraino ere sartu ohi delarik.

Euskadin, Bizkaiko itsasotik hasi eta Ebroren haraneraino ageri da.

ARRATOI-BELARRI HANDIA

(*Myotis myotis*)

NOLA EZAGUTU?: ilaje arre-grisaxka du bereizgarri bizkaraldean eta gris-iluna sabelaldean. Hego zabalak dauzka, gris-ilunak; isats-punta nabarmen irteten zaio uropatagio izeneko behealdeko hego-mintzetik. Belarri zabalak eta oboideak ditu; belarriaren luzeraren erdia baino txikiagoa du tragoa.

TAMAINA: gorputza eta burua, 6,5-8 cm.

Buztana, 4,6-6 cm. Pisua, 20-40 gr.

ELIKADURA: intsektu handiak, hala nola gaueko tximeletak, kilkerak, kakalardoak.

IPAR BELARRI HANDIA

(*Plecotus auritus*)

NOLA EZAGUTU?: belarri handiak ditu bereizgarri, en-tzumen-pabiloi meheez horniturikoak eta zeharkako 22-24 toles inguru ageri dituztenak. Ilaje luze eta askea du. Ile-kolorearen basea marroi-grisaxka iluna da. Bizkarraldean kolore gris-marroikara argia ageri du; sabelaldearekiko mugan eta lepoaren alboetara, orban

argiago bat izan ohi du, marroi-horixka. Sabelaldea, berriz, gris argia du. Begi dezente handiak dauzka. Mutturra gorantz altxata du alboetatik. Entzumen-pabiloi-en tragoa luzea du, aurrerantz okertzen zaiona belarriak tolestuta dituenean. Haragi-kolorekoak ditu ezpainak; belarriak eta hego-mintzak marroi-grisaxkak. **TAMAINA:** burua eta gorputza: 4-5 cm. Buztana 3,7-5 cm. Pisua: 6-10 gr.

PIPISTRELO TXIKIA

(*Pipistrellus pipistrellus*)

NOLA EZAGUTU?: genero honen ezaugarria besteak beste, belarri txikiak eta trago biribilduak izatea da. Saguzar arrunta Europalo Txikiena da, belarri motzak ditu, triangeluarak mutur biribilduenak eta lauzpabost zehar-tolesduradunak kanpoño puntan. Tragoa zabala baino luzeagoa da, barrurantz apur bat makurta eta biribildua kanpoko aldean, bizkarraren kolorazioa erre edo

marroiska da eta sabelarena marroiurdinska. **TAMAINA:** gorputza eta burua: 4-5,3 cm. Buztana: 3-4 cm. Pisua: 6-12 gr. **BIOLOGIA:** espezie geldikorra da, desplazamendu laburrak egiten dituen, baita arrastu aurreaiki ere, hegada azkarra eta arina du 5-190 metro bitartekoa. **ELIKADURA:** edozein motatako intsektu hegalar

ja-ten ditu, kale artean, kaleargien ondoan edo zelaietan

BECHSTEIN SAGUZARRA

(*Myotis bechsteini*)

NOLA EZAGUTU?: ilaje dezente luzea dauka, marroi-argia bizkarraldean eta gris-argia sabelaldean. Kumeek kolore-tonu gris-iluna ageri ohi dute. Belarri oso luze eta zabalak dauzka, zeharkako bederatzi toles dituztenak kanpo-ertze-

an. **TAMAINA:** gorputza eta burua: 4-5,3 cm. Buztana: 3-4 cm. Pisua, 6-12 gr. **ELIKADURA:** gaueko tximeletak, eltxoak eta kakalardoak; hegan dabilelarik harrapatu ohi ditu, behin ilundu eta gero.

ERBI EUROPARRA

(*Lepus europaeus*)

NOLA EZAGUTU?: untxia baino handiagoa, atzeko hankak honenak baino garatuagoak dira, korrika eta saltoka ibiltzeko, punta beltzadun belarriak luzeagoak dira. Erbiaren korrika egiteko era indartsu eta azkarra goa da, pausokadak handiago eta zuzenagoak dira. Untxia ez bezalakoa, arrea goa da eta ez urdinska, sabela zuria eta buztana beltza gainetik eta zuria

behetik izanik, karreran zehar beheko partea erakusten duenez gero kolorazioa nabaria da. Untxiaren antzeko hatzak ditu, handiagoak eta saltoka ibiltzearen markak erakusten dituztelako. Gorotzak piluta formakoak dira, normalean pilaketetan uzten ditu, gogorak, puntadunak eta begi bistaz landare hondakinez beterik daudelarik. **TAMAINA:** gorputza eta burua: 50-70 cm. Buztana: 8-10 cm. Pisua: 3-6 gr.

KATAGORRI ARRUNTA

(*Sciurus vulgaris*)

NOLA EZAGUTU?: hauxe dugu kagagorria arruntaren ezaugarriak nabariena: buztan luzea eta handia eraitsia korrika egiten duenean eta altxatua beha-tzen geld

gorabehera. **TAMAINA:** burua eta gorputza: 23-25 cm. Buztana: 15-17 cm. Pisua: 200-280 gr. **BIOLOGIA:** iluntzea eta egunsentia dira gehien lan egiten duen uneetan. Zuhaitz batetik bestera arin mugitzeko eta enborretatik igotzeko ahalmen ona dauka, sarriaskotan, behatzailerik ikusten badu enborraren kontrato aldietik igotzen delarik. Udazkeneko egun ilunetan egunean zehar iharduten da bere zereginetan. Babestu eta umatzeko kabi artifizialak; eta zuhaitzetako zuloak, aprobetxatzen ditu hala ere batzutan ere kabia propioa eraikitzen du, enbor eta adar baten tartean. Kabia, nolabait, konikoa da, eta goroldioz, ilez, lumaz egina da, alboko beheko aldean sarrera izanik. **ELIKADURA:** oinarrian landarejalea da: fruituak, heziak, ondoek eta ernamui

gain, amak beste zenbait astez ematen die titia. **ELIKADURA:** landare berdeez eta garauez (lekadun, lastodun, gentziana, ahabi, urrebotoez) elikatzen da soil-soilik. **HABITATA:** lurpeko ohiturak ditu eta ez du lurra pilatzen galerien ahoetan, modu honetan oharkabe pasatzen delarik. Ugaria da.

SATAIN PIRINIARRA

(*Microtus gerbei*)

NOLA EZAGUTU?: kolore marroia ageri du, zenbaitetan apur bat horixka. Bibrisa luzeak dauzka, 5 cm ere izan ditzaketenak; berebiziko sentimen-organoak ditu bibrisak, harkaitz arteko arrakala estu eta ilunetan mugitu ahal izateko balio diotenak. Ile piloaz estalita dauka buztana; **TAMAINA:** burua eta gorputza: 9,7-14 cm. Buztana, 4,4-7,5 cm. Pisua, 38-50 gr. **BIOLOGIA:** egun-argiko espeziea da eta eguzkizalea. Aise ikus daiteke landa-aldean, janari bila dabilelarik, edota harkaitzen baten gainean eguzki berotan etzanda. Harkaitz arteko arraka-

gain, amak beste zenbait astez ematen die titia. **ELIKADURA:** landare berdeez eta garauez (lekadun, lastodun, gentziana, ahabi, urrebotoez) elikatzen da soil-soilik. **HABITATA:** lurpeko ohiturak ditu eta ez du lurra pilatzen galerien ahoetan, modu honetan oharkabe pasatzen delarik. Ugaria da.

UR ARRATOIA

(*Avicola sarpidus*)

NOLA EZAGUTU?: tamaina handiko espeziea, horregatik errez bereiz dakioko beste espezie txikiago batzuegandik. Lur arratoi

ohi dira, eskuan bost hatzamar eta antzeko hankan lau (aurreko hatzak: 15 mm. Eta atzekoak 25 mm.) Horotzen luzera 8,5-10 mm-koa da eta zabalera 3-4 mm.koa. Gordelekuetako sarrerak urmahel ondoko mendoitzetan edota urmailaren azpian daude. Lur-pilaketa uzten badute handia izaten den sarrera ikus daiteke, Maiz aurkitzen dira ihi eta belartzeetan galeria eta zindor handiak, gorotzez inguratutik.

TAMAINA: gorputza eta burua: 16,2-23 cm. Buztana: 9,8-14,5 cm. Pisua: 150-280 gr. **BIOLOGIA:** ugalketa garaiak udaberritik udazkenera irauten du, urtean kumaldi batzu ditu, 2-8 kume izanik, sasoi

LURSAGU MEDITERRANEOA

(*Microtus duodecimcostatus*)

NOLA EZAGUTU?: gorputzadar motzak izatea du bereizgarri, bizitzaren zati handi bat lur azpian ematen duen animalia bati dagokion legeaz. Belarri txiki samarrak dauzka, ilajetik nabarmen irteten zaizkionak. Begi bizi-bizikiak eta adierazkorak ditu, tamaina ertainekoak. Proporzioan, isats handia dauka. Matur motza du, edo buruari itxura biribildua ematen dion eitekoa behinik behin. Kolore aldakorra du, bizilekuaren arabera. Euskadin bizi diren lursagu mediterraneoek kolore grisa ageri dute gehienbat bizkaraldean, tonu arrexkaren bat edo besterekin, argixea goak saihets eta sabel aldean. Profiletik ikusiz gero, kanpoalde-rantz nabarmen okerturiko ebakortzak ageri ditu garezurrean, bestelako lursagu-espezieekin alderatuz gero, esaterako pirinia-

osoan ugal baitaitezke. Emee 1-5 kume inguru izan ditzakete; eskuarki, halere, hiru kumez erditzen dira.

ELIKADURA: landare belarkaren sustrai eta zurtoinak. Espezie belarjalea da; noizbehinka baratzeetan sartu ohi da eta kalteak eragiten dizkie barazkiei.

HABITATA: larre-belardietan hondeaturiko lurpeko galerietan, zereal-laboreetan, baratzeetan, eta landa-bazterretan bizi da.

EKIALDEKO UR-ARRATOIA

(*Arvicola terrestris*)

NOLA EZAGUTU?: ekialdeko ur-arratoia eta mendebaldeko ur-arratoia oso antzekoak dira. Ekialdeko ur-arratoiak, ordea, txikiagoak ditu gorputz-tamaina eta buztana. Kolore erabat aldakorra du, hasi arre-horixkatik eta beltza bitarteraino. Ohiko ur-

arratoiak ez bezala, hainbat ñabardura horixka urrekolore ageri du buruan. Ile artean ezkutatuta izan ohi ditu belarriak. Buru biribila dauka, muturra kamutsa eta buztana laburra.

TAMAINA: burua eta gorputza: 12,5-22 cm. Buztana: 4,5-13 cm. Pisua, 78-120 gr.

ELUR LURSAGUA

(*Chionomys nivalis*)

NOLA EZAGUTU?: kolore gris-zilarkara ageri du, zenbaitetan apur bat horixka. Bibrisa luzeak dauzka, 6 cm ere izan ditzaketenak; berebiziko sentimen-organoak ditu bibrisak, harkaitz arteko arrakala estu eta ilunetan mugitu ahal izateko balio diotenak. Ile piloaz estalita dauka buztana; ile grisez goialdea eta ile zurixkez behealdea. Daukan tamaina handia du bereizgarri, dagokion generoko gainerako espezieekiko.

TAMAINA: burua eta gorputza: 9,7-14 cm. Buztana: 4,4-7,5 cm. Pisua, 38-50 gr.

BIOLOGIA: egun-argiko espeziea da eta eguzkizalea. Aise ikus daiteke landa-aldean, janari bila dabilelarik, edota harkaitzen baten gainean eguzki berotan etzanda.

Harkaitz arteko arrakaletan bizi da, edo lurzoruan zulatzen dituen galeria txikietan, ez oso sakonera handian; hondo-hondoan paratu ohi du habia. Maiatzetik abuztura bitartean dagokio ugalketa-garaia. Aldi horretan emee bi kumaldi izaten dituzte, 21 eguneko sabelaldiaren ostean.

doan paratu ohi du habia. Maiatzetik abuztura bitartean dagokio ugalketa-garaia. Aldi horretan emee bi kumaldi izaten dituzte, 21 eguneko sabelaldiaren ostean.

ETXE - SAGUA

(*Mus musculus*)

NOLA EZAGUTU?: giza guneeetan hain ezaguna den "sagutxua" da. Urdinska da, iluna bizkarretan eta argia sabelean, ez du bi tonu arteko lerro argiago nabarmenik.

Basasagua baino liraina eta txikiagoa da, kolore ezberdina izateaz gain belarria eta atzeko oinak ere txikiagoak dira. "Raton muruno" izenekoarekin (*Mus spretus*) oker dakioko, zeinek buztan motzagoa eta sabela zuriska baititu, baina ez dugu udalerrian.

da bat ikusiko dugu. Honetaz gain buruhezurra txikiagoa ohi da.

BASAGUA

(*Apodemus sylvaticus*)

NOLA EZAGUTU?: (*Mus musculus*) etxe-saguaren ahaidea da, honen aldean, tamaina handiago eta ilaia kolere-tsuagoa du. Bizkarra arre argikoa edota horiska da, sabela zuriska delarik. Ale gazteak urdinagoak dira, belarriak eta oinak etxe saguen aldean luzeagoak dira. Sagu lepahoriak (*Apodemus flavicollis*), basasaguak ez duen bularrean "iduneko" horia ondo osatua dauka, silvicius-ek izaten badu bularrean lorrin txiki bat balitz bezalakoa da.

Basaguek jandako pinaburuak urtxintzek jandakoengandik errez ezberdin daitezke. Pinaburuak pilaketetan uzten ditu janleku berbera berrerabiltzen baitu, hau babes tokietan ohi dago, harri handi baten azpian, edo gordelekuko sarreratik hurbil. Pinaburuak oso marraskatuta daude, ezkata apikalak soilik eta konotik haririk gabe utziz. Gorotzak txikiak dira 6 mm x 3 -koak,

gordelekuetatik gertu pilatuak. Exesaguaren buruhezurraren aldean goiko lehen-hagina hiru surtrai ditu eta beheko matel-hezurak bost sustrai edo bost albeolu baino gehiago dauzka.

TAMAINA: gorputza eta burua: 7,5-11 cm. Buztana: 7-11,5 cm. Pisua: 14-35 gr.

BIOLOGIA: ugalketa garaia urte osoa daiteke, negua izan ezik, baina eguraldia eta elikagaiaren arabera urte osora heda daiteke. Belar lehorrez, goroldioz eta ilez eginiko zulotzuak erabiltzen dituzte kabietarako, non emeak 2-9 kume umatu eradoski eta zaitzen baititu. Kabia lurrazpiko galeria batean dago, babesazalaren azpian edota harria edo ohol leun baten azpian, besteak beste. Gazteak ugaltu daitezke urte eta erdi jaio ondoren.

ELIKADURA: elikadura landare, hezi eta zurtoin freskoetan oinarritzen da, omogabeko txiki eta onak gehituz.

HABITATA: habitat guztietara ohitzen bada ere, landazabalean eta hesi inguran duten ortuetan dugu populazio ugariena.

SAGU LEPAHORIA

(*Apodemus flavicollis*)

NOLA EZAGUTU?: basagua (*Apodemus sylvaticus*) baino handiagoa da, hala ere hain dira antzekoak ezen ia ez baitira ezberdin-tzen. Tamainari esker ezberdintzen badira ere ezaugarri honek espezie bakoitzaren ale handiak eta txikiak ezberdintzeko soilik balio du, gainerako ezaugarriak nahasten baitira. Hala ere sagu lepahoriak duen ezaugarri adierazgarria du, hauxe da hain zuzen ere: bularrean duen iduneko horia, basaguak narrio txiki bat duelarik leku berberan. Heziak zein garauak luzerak jaten dituzte gero ilargi erdiaren itxura hartzen dute. Beste murido batzuk egiten duten an-tzera, gorotzak ere basasaguarenen antza dute. Bion buruhezurra haginaren tamainaren arabera ezberdin daitezke: 4,2 mm baino handiagoa eta 3,8 mm baino txikiagoa.

TAMAINA: gorputza eta burua: 8,5-13 cm. Buztana: 9,5-13,5 cm.

Pisua: 23-48 gr.

BIOLOGIA: ugalketa garaia urte osoa izan daiteke baldintza klimatologikoan eta baliabide naturalak egokiak baldin badira, normalean udaberriatik udazkenera heda-tzen da. Zoluan bertan zuhaitza zaharretako sustraien artean, zuhaitzi usteldu eta eroriren batean zein zuhaitz tenteetako zuloren batean, oso tapalari ona baita, egin ditzake gorde-luak. Eguraldi eta elikagaiaren arabera bi eta bederatzi tarteko kune izan ditzake. Harrapari askoren harrapakina izateak jao-tze kopuru altua justifikatzen du.

ELIKADURA: gau- ohiturak ditu sagu lepahoriak, hosto erorkorreko basoan heziak, garauak, zurtoi freskoak, baita artropodoren bat ere jaten ditu.

HABITATA: hosto erorkorreko baso heze eta freskoetan bizi da, gure eremuko harizti, baso mistoak eta haltzadietan aurki daitekeelarik.

UZTA-SAGU ARRUNTA

(*Micromys minutus*)

NOLA EZAGUTU?: karraskari txikia da, kolore arre-argia ageri duena bizkaraldean eta zurixka sabelaldean. Isats oratzaila dauka, 120-150 eratzun inguruk osaturikoa. Atzeko hankak ditu bereizgarri uzta-saguak, aurrealdekoak baino apur bat luzeagoak izaki. Belarri iletsuak dauzka, ilaje artean apenas nabarmentzen zaizkionak.

TAMAINA: gorputza eta burua, 5,5-7,2 cm; buztana, 5,1 cm. Pisua, 4,5-6 gr.

ELIKADURA: haziak eta kimu berriak ditu elikagai

MUXAR GRISA*(Glis glis)*

NOLA EZAGUTU?: katagorriak bezala salto egiteko gauza den eta horien antzeko itxura duen karraskari txiki honek 13 eta 19 zentimetro artean dabilen tamaina izaten du. Buztana, oso iletsua, 15 zentimetroko luzera izatera hel daiteke eta buztan-autotomia deituriko mekanismo berezi bat dela medio, gorputzetik askatu egiten da harrapakariren batek alde horretatik harrapatzen badu. Horrela, batere kalterik jasan gabe ihes egitea lortzen du. Bere begi handi eta irtenak, gorputza baino kolore ilunagoko bi orbanek inguratuta dauzka. Gorputzaren gainerakoa grisa da, sabelaldean izan ezik, zuri-krema kolorekoa baita.

TAMAINA: gorputza eta burua: 13-19 cm.

Buztana: 11-15 cm. **Pisua:** 70-190 gr.

BIOLOGIA: udazkenean janari asko biltzen du neguari begira: bere zuloan gordetzen ditu eta hibernatzeko prestatzen da.

Lozorrotzen diren lehenengoak ar helduak dira eta hauek izango dira, baita ere, udaberrian esnatuko diren lehenengoak. Zuhaitzen lehenengo kimuek negua amaitu dela iragartzen dutenean, "sekulako lotiak" begiak ireki-tzen ditu, gose, mehe-mehea, bere gorputzeko erreserbak ahituta -pisuaren %50eraino ere gal dezake-, eta udaberriko goiz argitsu batean esnatuta gero, goseak eraginda hasten da janari bila.

Martxoaren eta maiatzaren artean, suspertuta gero, bikoteak bildu eta estalketa egiten da. Sei aste geroago, goroldioz eta hostoz estalitako kabi batean, emeek 2-7 ume egiten dituzte. Hauek, itsuak eta ilegabeak dituzte eta zazpi hilabeteetara arte ez dute helduen tamainara heltzen. Normalean, ez dira sei urte baino gehiago bizi.

ELIKADURA: bizitza gauzez egiten duen piztitxo hau, zuhaitzetako adarren gainetik korrika ibiltzen da janari bila: ezkurak, baia-haziak, urrak, fruitu gozoak, txori txikien kumeak eta intsektuak ere bai.

SORO-MUXAR*(Eliomys quercinus)*

NOLA EZAGUTU?: tamaina erdiko marraskaria, basagua baina handi samarragoa da. Bere buztan luze eta iletsua zein belarriak nabariak dira. Bizkarra urdin-gorriskak da buztaneraino eta sabela zuria da. Oso nabaria da begietan duen aurrebisaia beltza, buztanaren musturra ere kolore honetakoa izanik. Zuri-urdinak eta beltzen arte-

ko kontrasteak eta aurrebisaia begien inguruan itxura berezia ematen diote. Hanka guztiek bost hatzamar badituzte ere, aurrekoenbarruko hatzamarra ez da aztarnetan ispiilatzen. Buztana ere ispiilatzen da zoru solte eta bigunean. Aurreko hatzaren luzera 2 mm-koa da gutxi-gorabehera eta atzekoarena 3 cm-ko.

TAMAINA: gorputza eta burua: 10-17 cm. **Buztana:** 9-14,5 cm. **Pisua:** 45-120 gr.

ERBINUDEA*(Mustela nivalis)*

NOLA EZAGUTU?: lehengo momentuan mustelido honi oker dakioko arratoi batekin, berehala konturatze-ko zilueta luzea eta itxura zikin duela. Oso ilai ederra dauka, bizkarra arre gorriskak eta zabela zuria izanik. Arrea emea baino askoz ere handiagoa da. Erbibunde zuria (*Mustela erminea*) izenekoarengandik ezberdintzen da tamaina eta buztanagatik, hau handiagoa da eta buztanaren muturrean zerro beltz bat dago. Hatzak, aurkigaitzak, 1-13 cm-koak dira, 4 hatzamar dituzte, mamul borobil eta bigunagoak direnak, tamaina berezko beste marraskari batzuenak ez bezalakoak, hauen mamulak luze eta estuak baitira. Saltoka baldin badabil lau hatzak bilduta agertzen dira luze-labur aldakorretan. Gorotzak birilduak dira, oso usain desatsegina dute eta 2,5-4,5 cm-ko luzera eta 0,5-ko zabalera dute.

TAMAINA: burua eta gorputza: 17-23 cm. **buztana:** 3,7 cm. **Pisua:** 60-200 gr.

BIOLOGIA: gaur eta egun-iharduera du, oskorrian nabariagoa izanik. Egunean zehar duen metabolismoak tartea mugieratzen dio. Harresi zaharrak zein harri-pilaketak gustoko ditu atsedena ditzoetarako edota kumaldia zaintzeko. Enbor hutsak, egur oilaketak marraskarien galariak, lastategiak etab. ere atsegin du. Han, maiatzatik urrira bitartean, lumaz eta mikrougastuen larruz apaindutako hauetan 4-5 kume izaten ditu.

ELIKADURA: hainbat harrapakin jaten ditu, sarritan bera baino askoz ere handiagoak direnak, erbia, besteak beste. Gainera, marraskari anitz harrapa-tzen ditu eta kopuru muritzean hegazti, urlehortar, narrazti ornogabeko eta landareak ere bai. Ehiza egiteko harrapakinari ziztu bizian hurbiltzen zaio bat batean erasotuz zintzur edo garondora. Lantzean behin odola xurgatzearekin edota beste ez-titasun batzuekin konformatzen da.

diagoak direnak, erbia, besteak beste. Gainera, marraskari anitz harrapa-tzen ditu eta kopuru muritzean hegazti, urlehortar, narrazti ornogabeko eta landareak ere bai. Ehiza egiteko harrapakinari ziztu bizian hurbiltzen zaio bat batean erasotuz zintzur edo garondora. Lantzean behin odola xurgatzearekin edota beste ez-titasun batzuekin konformatzen da.

ERBINUDE ZURIA*(Mustela erminea)*

NOLA EZAGUTU?: erbinudearen oso antzekoa da. Isats-punta beltza izatea du bereizgarri harekiko. Gorputz lerden eta luzanga dauka. Bizkaraldeko kolore aldakorra izan ohi du, urte-sasoia-aren arabera; neguan, zuri-zuria ageri du, eta udan, kanela-kolorea

hartzen dio. Ilaje zerratua dauka; zentimetro karratu batean, 20.000 ile dauzka. Hanka laburrekoa da. Arrak emeak baino handiagoak eta astunagoak dira betiere.

TAMAINA: burua eta gorputza: 18-32 cm. **Buztana:** 9-14 cm. **Pisua:** 150-300 gr.

IPURTATSA*(Mustela putorius)*

NOLA EZAGUTU?: zilueta luzea eta estua du, bizkarra makurtua izanik, llaia arre iluna, ia beltza sabelean da barruko ilea edo borla dela eta, nabaria egiten dena aldamenetan, horiska da, hain trinkoa ez baita. Aurpegia bereziena da, mutur osotik hedatzen den zetaka zuri bat, kokotsetik zabaldu eta bi aldeetatik begietaraino igotzen da, maskara bat balitz bezala. Hatzek lau hatzamar eta hatzazalak luze eta zorrotzak eta ondo makatuak besterik ez dute izaten dute, mamul nagusia ilargi erdiare itxurra duelarik; saltoka mugitzen da lau hatzen luze-laburra gutxigorabehera metro erdikoa izanik. Gorotzak ibaitik hurbileko harrietan uzten ditu. Hauek jandakoaren arabera luzeak eta beltziskak direlarik, 7-8

cm x 1 cm-ko tamaina dute, oso kirats desatsegina dute eta sarritan anfibioi hondarrek eta arrain ezkatetik osatuta daude.

TAMAINA: burua eta gorputza: 30-46 cm. **Buztana:** 12,5-14 cm. **Pisua:** 620 - 980 gr.

BIOLOGIA: iluntzean hasten da bere iharduera. Egunean zehar urbazterreko enbor hutsen batean zein harri edo sasiartean izkutaturik egon ohi da. Zentzurik garatuenak usaimena eta entzumena dira, lurrazpiko galerietan zein urbazterretako sasi-tza korapilatsuan sartzeko izugarritzko ahalmen ona dauka. Urlehortar, narrazti eta mikrougastun ugari jaten ditu, galerietatik hauek atzetik ziztu bizian joan asteen harrapatzen dituelarik, harrapakinak gorkdelekuan bi-ltze-ko joera dauka. Hertsinguraturik dagoenean oso kirats nazkarria askatzen du.

ELIKADURA: urlehortar, narrazti eta mikrougastun.

LEPAZURIA*(Martes foina)*

NOLA EZAGUTU?: tamaina handiko erbidunea gogarazten digu, lepazuria tamaina ertaineko mustelido bat baita. Gorputz luzea eta tonu arre-gorriskak bizkarrean du. Bularreko narrio zuri bat dauka, aleen arabera aldakorra izanik. Garrantzizko ezau-garria da hau martarengandik (*Martes martes*) ezberdintzen baitu, hau antzeko mustelidoa da, zakarragoa eta bularra horiska izanik, zein udailerrian ez baitugu. Bion burua hiruki erakoa da, mustur zorrotza izanik.

Hartzak lan hatzamar ispiilatzen ditu (bost, zolu bigunetan) eta hatzazalak. Ez du ile ugari oinen mamuletan, beraz, hauek argi eta garbi desberdintzen dira, Martarenak ez bezala. Aurreko eta atzeko hanken neurriak hauek dira: 3,5 x 3,2 eta 4 x 3,2. Gorotzak ez dute oso sunda desatsegini, zein zidorretan uzten ohi dituzte. Beltzak eta biribilak dira eta cm 1 eko diametroa eta

10 cm-ko luzera izanik, hauetan arratoi azalak ukitu barik zein oilo arraultzakoskilean zulo bat aurki daitezke.

TAMAINA: burua eta gorputza: 42-

48 cm. **Buztana:** 22-26 cm.

Pisua: 1,2-2. Kg.

BIOLOGIA: gau ohiturak izanik usaimena eta entzumena bere zentzurik garatuenak dira. Amaldia ekainetik uztaile bitartean da, zaratsatsu marrau eta garra-siak egiten, dituelarik, egunean lurrean sartzen diren animalien aurrean.

erezago ikus dakioko. Bularreko zuria bandera gisa darabi, bere lurraldean sartzen diren animalien aurrean.

ELIKADURA: bizilekuanen arabera elikadura aldatzen da. Gizakiarengan-dik hurbil baldin badago, batik batarratoi eta saguak jango ditu, oilategi zein usategietara behin-behineko bisitak eginez, han laido itzelak sortuko ditu. Udazkenean frutajaleagoa da, gure eremuan pikuk, batez ere, gustoko dituelarik.

LEPAHORIA (*Martes martes*)

NOLA EZAGUTU?: basoko akrobata honek, buztan luze iletua dauka, ia 25 zentimetro luzera duena. Horrekin, pirueta guztiz harrigarriak egiten ditu zuhaitzen artean. Bere itxura lepazuriaren antzekoa da oso, baina azken hau pixka bat sendoagoa da, nahiz eta antzerako tamaina eduki -43 eta 50 cm artean. Ilaia

kaoba arrea du eta burua zabal eta triangularra, mutur zorrotzean bukatzen dena. Hala ere, bi ugaztun hauen arteko desberdintasunik handiena lepoan duten orbana da: lepazuriarena, izenak aditzea ematen duen bezala, zuria da eta lepahoriarena, kremahoriska edo laranja kolorekoa da eta ez dago banatuta.
TAMAINA: burua eta gorputza: 43-50 cm. Buztana: 20-26 cm. Pisua: 1-1,8 Kg.

AZKONARRA (*Meles meles*)

NOLA EZAGUTU?: pottolo eta sondokotea da, galeriak zultzeko hanka motz eta sendoez baliatzen da, ibilera geldo eta traketsa du hazkume batena bezalakoa. Orokorrean urdinska da, tarte zuri-beltzak izanik. Buruzuriak aldameneko bi marra beltz ditu, begietatik igarotzen direnak.

Hartzek plantigradoenen itxura dute, lau hatzamar ispiilatzen dira orokorrean, eta bost zolua biguna izanez gero, hatzazal luze eta nabariak ditu (8 x 5,5 zm-koak aurrekoak eta 6,5 x 5,5 zm-koa atzekoa). Aztarna hauen bidez bere agerrez ohar gaitezke. Lurrazpilo gordelekuek sarrera asko dituzte eta utzitako pondak, zulatu eta izkutatu gabekoak dira.

TAMAINA: burua eta gorputza: 68-80 cm. Buztana: 15 cm. Pisua 7-17 Kg.

BIOLOGIA: azkonarrak beraz zulatutko gordeleketan bizi da, zuhaitz-sustrai eta harkaitzen artean iraunkorrrak izan daitezten. Gordeleku hauek irteera eta hulgune ugari dituzte, non 2-15 ale bizi baitira, eremuko baliabideen arabera. Udan ilundu aurretik, hala nola neguan ilundu ostean, gordelekua utzi eta alboko guneak begiztatzen hasten da.

Geroago ohiko eta gaueko zidorra hartzen du. Bakarrik eta gauero kilometro batzu egiten dituelarik.

ELIKADURA: orojalea da, zoko-moko guztietan dabil ahora eraman ahal duen guztia bilatzen. Sustrai eta zizare (oinarriko elikagaia gure lurraldean), ugaztun txiki, ornogabeko baita zarama ere jaten dituelarik. Udazkenean fruituez elikatzen da batez ere.

KATAJINETA ARRUNTA (*Genetta genetta*)

NOLA EZAGUTU?: penintsulan dagoen "viverrido" bakarra da. Katuarekin oker dakioke baina bere buztan luze ile-tsuak, 8-10 aro beltzez tartekatua, eta bereziki bere kolore urdin-horiskaren gainean beltzez pikardatua egoteak lagunduko digute katajinetaren arrunta ezberdintzen. Burua luzea, mustur zorrotza eta belarri zabal eta nabariak ditu, entzun-pantaila gisa erabiltzen dituelarik.

Katajinetaren hatzazalak atzera egiten dute beraz ez dira hatzetan ispiilatzen, katuenean antzekoak izanik. Lau hatzamar ispiilatzen dituzte eta borobilak dira, katuenak baino txikiagoak dira, batez ere, hatzamarak, gainera hauen artean dagoen tsrtea txikiagoa da. Gorotzak beti leku nabarmenatariko batean ipin-tzen dituzte (harkaitz, anborretan etab) eta beti kopuru handian, bereziko gorotz-pilaketa handiak eginez.

TAMAINA: gorputza eta burua: 50-58 cm. Buztana: 40-48 cm. Pisua: 1-2,5 kg.

BIOLOGIA: gau eta oihar-espezia da. Zuloren batean izkutaturik ematen du eguna eta ilundu ostean zeregiak egiteari ekiten dio. Ehiza egiteko zelatan egoten da, zoluan zen zuhaitzetako adar ahuletan. Salto eta korrika egieko buztanaz baliatzen da, lema modura, zuhaitzetatik buruz behera jaisteko ere gai da. Animalia bakartiak dira, 5 km karratuko lurraldeak izanik, emeenak txikiagoak dira. Arnaldian d urte osoan baina bereziki otsai-martxotik abuztura bitartean. Ernaldia 70 egun inguru irauten du, 1-4 kume izanik, zuhaitz zaharren batean edo beste zuloren batean hasten da 16 urte arte bizi daitekeelarik.

ELIKADURA: denetarik faten du marraskari, oihar-hegazti, ornogabeko, fruituak... urtaro eta eskaintza trofikoaren arabera.

AZERI ARRUNTA (*Vulpes vulpes*)

NOLA EZAGUTU?: zelaian dagoela txakur txiki batekin oker dakioke, momentuan bertan belarriek eta batez ere buztan iletu luzeagoak ohartzeko. Koloreak dabil arge urdinska eta nabardura adierazgarri gorriska artean, kokotsean argiagoo izanik. Ilaia luzea eta ugaria da, batik bat buztanean zein bere ezaugarriak nabariena baita. Atzak txakurrarenean antzekoak dira baina luzeagoak. Oinzoia zein lau hatzamarak ispiilatzen ditu, baita hatzazalak ere, aurreko eta atzeko mamulen artean, eta moztu gabe balizko zero bat marraz daiteke, (gutxigorabeherako tamaina 5 cm x 4 cm). Gordelekuak zikinak dira harrapakin hondarrak barruan eta gorotzak kanpoan daudelarik. Azeriak duen sunda bereziak dagoen tokia salatzen du. Gorotzak zilindrikoak dira (7-10 cm

x 2,5 cm.), bideetako harri, makila eta honelako tokietan uzten dituelarik. Erreak, bestalde, zolua botatzen ditu beti gernuaz batera.

TAMAINA: burua eta gorputza: 60-90 cm. Buztana: 35-40 cm. Pisua: 6-10 kg.

BIOLOGIA: araldian da abendutik urtarilerara, ernaldiek bi hilabete inguru irauten du eta kumaldiak 3-5 kumeak dira.

ELIKADURA: orojalea da, batik bat, mikrougaztunek eta kopuru murriztean hegaztiak osatzen dute bere elikadura. Udazkenean fruitu eta basa-garauak jaten ditu, bereziki. Ornogabekoren bat ere jaten du eta ingurunera moldatzeko izugarriko ahalmena dauka, hiri zakarrontzietan ohiko bisitaria da eta noiz-behinkakoa inguru baserrietako oilategietan. Hau dela eta espezie goranahizat hartu dute.

BASAKATUA (*Felis sylvestris*)

NOLA EZAGUTU?: argia eta indartsua, etxeko katuaren ahaide hurbila da, baina honengandik bereizten dituen hainbat ezaugarri ditu, esate baterako tamaina (askozaz handiagoa, 5 eta 8 kilogramo bitarteko pisua baitu). Horrez gainera, hankak zabalagoak ditu eta bere buztan lodia eratutun beltzak ditu eta mazo itxurakoa da amaieran. Baita ere, bere ilea luzeagoa eta sarriagoa da eta zerrenda bertikalak ditu. Azkenik, basakatuaren aurpegia zabal eta koadratuta da, eta letagin handiak dituen baraila dauka.
TAMAINA: burua eta gorputza: 50-80 cm. Buztana: 28-35 cm. Pisua: 4-5 kg.
BIOLOGIA: oso gutxi dakigu basakatuaren bizitzaz, bere izaera izuti eta iheskorragatik, zalantzarik gabe. Otsailaren amaiera aldean araldian sartu eta estalketa egiten du.

ten du. Handik 70 egunetara emeek 120 gramo baino gehiago pisatzen ez duten hiru kume egiten dituzte. Jaioberriak oso azkar hazten dira eta 10 egun geroago begiak irekitzen dituzte dagoeneko. Orduan, bi hilabetez amarekin ibiltzen dira eta honela ehiza egiten eta harrapakariengandik ihes egiten ikasten dute. Laugarren, ama bere kumeenganako etsai

agertzen hasten da, bere lurraldeak eman diezaiokeen janari guztia beretzat behar baitu, negu gorrian bizirik iraun ahal izateko. Horregatik, umeak gordelekutik egotzi egiten ditu. Hamar hilabeteko adina dutenean sexu heldutasunera heltzen dira.

ELIKADURA: gauez ibiltzen den felino honek bizitza isila eraman du ehiza lurralde baten barruan; bertan, bere harrapakinak, karraskariak, hegaztiak edo narrastiak ere bai bilatzen ditu.
HABITATA: basoak.

BASURDEA (*Sus scrofa*)

NOLA EZAGUTU?: txerri itxurakoa hau baino iletu eta atletikoagoa den arren. Ilaia trinko, luzea eta gogorra da, aleen arabera ilaia argiurdinskatik beltza izateraino hel daiteke. Buruan (luzea eta handia dena) duen musturra nabaria da, honetaz baliatzen da lurra arakatzeko. Basurde eta basurdemeak azberdintzeko kontutan hartzeko ezaugarriak hauek dira: basurde emen ugatzak eta ilaiaren marrak, eta basudeek duten ponpoilua ernaltze organoetan. Bestaldetik, betaginen behadetak ez digu askorik laguntzen, izan ere basur-

deme zahar batzuen betaginak areenak bezain handioak izaten dira. Ale gazteei (0-6 hilekoak) luzeraz marrak dituztenez gero "rayones" deitzen zaiez. 6-12 hilekoei gaztelaniazko "jabato" terminoarekin ezagutzen zaie, adin honetan helduak baino txikiagoak dira, burua ere txikiagoa izanik eta ilaia tonu gorriska dute. Hatzak 15 cmkoak dira bain sexu eta adinaren arabera oso ezberdinak izan ohi dira. Hatzak bi lobulu agertzen ditu barrukoak kanpokoa baina luzetsu eta zabalagoa izanik.

TAMAINA: gorputza eta burua: 110-115 cm. Buztana: 15-20 cm. Luzera: 120-180 cm. Altuera: 70 cm. Pisua: 75-150 kg.

ORKATZA

(*Capreolus capreolus*)

NOLA EZAGUTU?: Euskadin dugun Cervidae familiako kiderik txikiena. Liraina eta pinpirina izanik, arrek adar puntadun txiki bat dute, honetatik beste hiru punta ateratzen dira, atzerantz makurtuta daudenak. Adar hau maiatzean hazten hasi eta azaroan galtzen da. Udako ilaia arre-gorrika da, neguan urdinskagoa izanik. Artega dagoenean bere buztan txikitsua altzatzen du erakusteko zetaka handi bat uzkialdean, beste

TAMAINA: luzera: 95-135 cm. Altuera: 65-75 cm. Pisua: 15-28 kg.

OILAGORRIA

(*Scolopax rusticola*)

NOLA EZAGUTU?: Beraren plumaia, kolore marroi, arre, okre, zurien nahastura handiz izan ohi da, egin-eginean ere, orri lehor eta baso argilunen artean ikus-tezin bilakatzen duen itxura ematen diolarik.

Anatomia alorrean zerik bereziarena 7 cm. Inguruko moko luzea du. Hegazti hauen artean, mokolaburrak (3-4 cm. tako mokoa baino ez dutenak), hegazti ia guztik zuriak edo egiatan ia beltzak nahiz hainbatetan hegazti griska edo marroiak izateak espezie barneko aldagarritasuna frogatzen du, baina ezin da esan espezie ezberdinik dagoenik.

Pisua 220 eta 420 gr. Artekua izan ohi du, batez bestekoa 310 gr.

Ingurukoa izaten dela. Hamairu urterarte bizi izan diren oilagorren berri izan dugu. Halako gertaera bitxia alde batera utzirik, oilagor gazte baten biziiraupena ez da 21 hilabetetatik gorakoa izaten. Heriotzarik ugariak jasoten direnako lehen urtea igaron ostean, beraren biziitxaropena 26 hilabetetarte heltzen da.

Oilagorra Europa eta Asiako zonalde epeletan banatuta aurkitzen diren aldeetan bizi ohi da, Britania Iretatik eta Europako erdialde eta iparraldetik

Mongolia, Txina eta Ozeano Bareko kostaldeetara. Oilagorrek beren kumeak, era berean, Azore, Madeira eta Kanaria Iretan eta Penintsula Iberiarreko erdialdetik gorako iparraldean ere ateratzen dituzte.

PAGAUSSOA

(*Columba palumbus*)

NOLA EZAGUTU?: uso handia eta trinkoa da. Burua, gorputzaren tamainarekin konparatuz, txikia da, eta buztana beltza du. Ezaugarriak nabarmena, urrutitik ikus daitekeen hegoen gaineko mantxa zuri deiga-

ria da. Ale helduek, gazteengandik bereizten dituzten mantxa zuri deigarriak ere badituzte. Bestela, lumajea gris-urdinska homogeenoa da. Hegan egiteko modua azkarra da, hegoak astintzerakoan zarata berezia sortzen duelarik.

TAMAINA: luzera: 40-42 cm. Hego luzera: 72-76 cm

USAPAL ARRUNTA

(*Streptopelia turtur*)

NOLA EZAGUTU?: usoaren antzeko hegazti txiki eta xehea da, baina azkar trebeki sigi-saga hegan egiteko duen gaitasunak, zulueta lerdinagoa ematen dio. Airean usapal turkiarrarengandik, bera baino txikiagoa delako eta puntan banda zuria duen buztan beltzagatik bereiz daiteke. Horretaz aparte, lumajea gaztainakargorrika kolorekoa da, alboetan mantxa beltzak dituelarik. Lepoan marra transbertsal beltzak bereiz daitezke, gazteek aurkezten ez badituzte ere.

baso mistoak, edo artadiak izan ohi dira. Negupasako eremuetan sabana zabaletan biltzen dira, gramineo basa eta landuak ugari diren tokietan.

TAMAINA: luzera: 25-30 cm. Hego luzera: 52-55 cm.

ELIKADURA: usapalek askotariko basa-hazi txikiak eta landutako bikorrak (garia, garagarra, ekilorea eta beste batzuk) jaten dituzte.

HABITATA: Oru eta labore-lurrez inguratutako ibar-basoetan bizi dira normalean. Erlaitz kantauriarrean, larre eta soroz inguratutako tamaina desberdinetako basoetan topatu dugu. Baso hauek, zuhaizti sakabanatuak, haltzadiak eta

HONTZA ERTAINA

(*Asio otus*)

NOLA EZAGUTU?: udaberriaren hasieran, gautu baino lehentxeago entzun daitezke, Euskal Herriko ongi iraundako azken basoen erditik, hontza ertainek jaulkitzen dituzten soinu arraro eta kezkarriak. Maitasunaren deia, "ju" ahul errepikakor hori da, udaberriaren, hegazti partzialki migratzaile hauen presentzia adierazten duen bakarra; urtearen gainerakoan izugarri zuhurrak dira eta nekez ikus daitezke, bai beren kamuflaia bikainagatik, bai

beren gordelekuak gauean soilik uzten dituztelako.

Hontza handia beren ahaide nagusiaren miniaturazko kopia delarik, hontza ertainak, 200-340 gramorekin, pisu hamar bidez txikiagoa du, eta hark bezala, lumaje kriptikoaz horniturik dago, eta bi aurpegi-motots ditu, bere silueta urratu eta egunez oharkabe gertatzeko baliagarriak. Begi bistan, gainerrako gaueko hegaztiak baino zaluago eta lirainagoa dela dirudi.

TAMAINA: luzera: 35-37 cm.

Hego-luzera: 90 cm. Pisua: 220-340 gr.

MOZOLO ARRUNTA

(*Athene noctua*)

NOLA EZAGUTU?: hontz txiki bat da. Lumaje labarra du orbain zuriekin. Lumak ugariak dira bularrean eta garandoruntz luzatuak. Zilueta lodikotea, "belarririk" gabeko buru zapala; Bere bekain "zuriak" eta begi hori ikusgarriak nabarmentzen dira.

TAMAINA: luzera: 22-24 cm. Hego luzera: 60 cm. Pisua: 140-200 gr.

ELIKADURA: txori txikiak mikrougaztunak eta batez ere zomorro eta beste ornogabeak jaten ditu.

HABITATA: gunee zabaletan bizi da, babestu ahal izateko zuloetan (zuhaiz, baserri, labarretan...). Euskal herrian aurki daiteke bai Ebroko Haran eta Lautadako laborantza-eremuetan, bai kostaldeko landazabaletan ere. urria izaten da mendi-eremuetan eta baso-habitaeen.

HONTZA ZURI

(*Tyto alba*)

NOLA EZAGUTU?: espezie honek badu xehetasun bitxi bat: luma bakoitzaren oinean dauden muskuluek bide ematen diote aurpegiera sarri aldatzeko, eta ezaugarri bereziak hartzen ditu aurpegierak araldian batez ere, garai horretan hartzen aurpegierak oso atseginak direla gizakiaren begietara. Haserretua edo zaputzak hartua egonez gero, aurpegiko goi-lumak altxatzen ditu eta behekoak jaisten ditu begiak estaltzeraino, haserre-aurpegiera benetan barregarria hartzen duela. Alderantziz, gogobeterik egonez gero, norabide berezia ematen die aurpegi-alboetako lumentz, aurpegiera

samurtzen duela. Bikoteko kideek garondo eta belarri-aldea leundu eta harraskatzen diote, askotan, batak besteari.

TAMAINA: luzera: 37-45 cm. Hego-luzera: 90-95 cm. Pisua: 330-720 gr.

ELIKADURA: ehiztari ausarta dugu urubia, eta, bere atzaparren zabalari esker, arratoi edo uso baten tamainako animaliak harrapa ditzake. Saguek, lursaguek, satitsuek eta in-tsektuek osatzen dute haren dieta, udan bereziki. Neguan, karraskariak letargiatzen direnean, hegaztiak ere erasotzen die, esaterako, zozoei eta Araba zozoei,

eta narraz eramaten ditu haien oihuminei jaramonik egin gabe.

HABITATA: laborantza-lurak, landazabalak eta hostozabal gal-korren basoak.

KUKU ARRUNTA

(*Cuculus canorus*)

NOLA EZAGUTU?: tamaina ertaineko espeziea, usapal baten antzekoa, gutxi gorabehera. Gainetik kolore grisa du, hegoak eta buztana beltzak dira, eta bularraren beheko partea zuria, zeharkako marra gris ilunez apainduta (eme batzuek kolore arrea dute).

Bere ziluetak gabiraia edo belatz gorria dakarkigu burura, hegoak estu eta zorrotzagoak dira, eta hegan egiteko modua lasaia. Bere kokapenerako, aski ezaguna den "Pe-ku" antzeko soinu jarraia eta konstantea aipatu behar da.

TAMAINA: luzera: 34 cm.

Hego-luzera: 59-61 cm.

Pisua: 110-130 gr.

SORBELTZ ARRUNTA

(*Apus apus*)

NOLA EZAGUTU?: besteengandik handiagoa delako eta hegan egiteko moduagatik bereizten da: bere hegaldi azkarretan norabidea zuzen mantentzen du bat-batean erabateko birak emateko.

Ziluetak, hego motz, luze eta kurbatuengatik eta buztan laburra, boomerang-a edo igitaia dakarkigu gogora.

Gorputz osoko lumajea beltza eta homogeneoa da, kokotx zuria salbu. Altuera handian hegan egiten du eta espezie honen ezaugarri nabari bezala, bata bestearen atzetik ibiltzeko erabiltzen dituzten etxe eta teilatuen artean elkarri jarraitzen dioten bitartean oihu sarkorrak botatzen dituzte.

TAMAINA: luzera: 16 cm.

Hego luzera: 38-40 cm.

ELIKADURA: airean ehizatutako in-sektuz elikatzen dira.

MARTIN ARRANTZALEA

(*Alcedo atthis*)

DESKRIBAPENA: benetan bitxi den hegazti honek beste hegazti gehienentzat arrotz diren karaktere bereziak agertzen ditu. Karaktere hauetatik aipagarriena, kolore eta morfologia bereziaz gainera, sindaktilia da. Sindaktilia, koraziiformeen ordenaren karaktere lehen-falangeak elkar-soldaturik egotea.

Itxura txaparreko txori deigarria, buru handia eta bere tamainara-

ko izugarri luzea den moko bereizgarri dituelarik. Hegan doanean, bere sorbaldan urdin metalikoa nabarmentzen da, behekaldeko kolore-arre gorri-karekin kontrastatua. Gainera, arraseko hegaldi zuzenak, identifikazioa asko errazten du. Geldi dagoenean, lumaiean konbinatzen diren kolore deigarriei esker ezagutuko dugu: urdin berdexka, arre-gorrixka eta zuria.

TAMAINA: luzera: 28 cm. Pisua: 55-80 gr

OKIL TXIKIA

(*Dendrocopus minor*)

NOLA EZAGUTU?: okil txikia, ozta-ozta 13-15 zentimetroko luzera duena, hau da, txolarraren tamainakoa, Europan bizi diren okiletan txikiena da. Bizkarra beltziska du zerrenda zuriekin, eta sabela eta bularra kolore arrekoak, ildo beltz finez estaliak.

ELIKADURA: okil txikia ez da enbor-azaletan aztarrika ibiltzen: bere janaria adaburuetan bilatzen du, batez ere landare-zorriek jotako adarretan, horietara bere ahaideak, okil handiak, ez baitira iristen. Landare-zorriez gainera, inurriak, armiarmak, sitsak eta euliak jaten ditu.

LEPITZULIA

(*Jynx torquilla*)

NOLA EZAGUTU?: pizidoen barnean, berezitasun handiko espeziea da, bai anatomiagatik, bai ere ohiturengatik; horregatik benetako okilak bil-tzen dituenetik aparteko azpi-familia bat osatzen du.

Kolorea guztiz arrea du, tonu ilunagokoaz zerbait marratua egonik; eta honegatik erraz berezi daiteke beste pizidoetatik, zeren gainbegirada batez hauena baino paseriformeen antza gehiago bait du. Zilueta luzatua da, tente mantendu ohi duen sama luzea duelarik. Udaberrian, landazabalean sarritan entzun daiteke bere apeu bereizgarria, "gueg, gueg, gueg, gueg,..." antzeko soinu

jarraia.

Bere ohiturengatik zera esan dezakegu: ez dagoela basoari beste pizido guztiak bezain lotua, zeren garbiunetako lurtzoru-egoten bait da maiz horietako inurritegiak bilatzen, hauek bait dira bere elikagai nagusi.

Habiaren egikera ere arras berezia da besteetatik: ez dute moko-kolpe hustutzen arbola, baizik eta barrunbe natural edo okilen habi zaharretaz baliatzen dira. Han jaioko da bere ume-sail ugaria.

Hegazti honen berezitasun nabarmena zera da: angeru harri-garrietan oker dezake bere burua. Euskarazko izena, hain zuzen, hortik datoriko.

TAMAINA: luzera: 17-18 cm.

OKIL HANDIA

(*Dendrocopus major*)

NOLA EZAGUTU?: lumaldia nagusiki zuri-beltza duen okila. Gainera, nabarmenak dira hegoen gainaldeko barne-ertzeko orban zuri handia eta buztan azpiko kolore gorria. Ar helduak erraz bereizten dira garondo gorriagatik, eta gazteak, kapirote osoa gorria dutelako udazkenaren erdira arte. Gazteek ere gorria izaten dute kapirotera eta horrela irauten die azaroko muda arte.

Gazteek ere gorria izaten dute kapirotera eta horrela irauten die azaroko muda arte.

TAMAINA: luzera: 22-23 cm. Pisua: 70-90 gr.

BIOLOGIA: udaberiko hiletan entzungo dugu batez ere, okil

handiak hasten duen komunikabidezko mekanismo landua: bere mokoarekin adar lehor eta kofadun baten kontra bizkor eta gogorki mailukatzen du, oihan guztian zehar entzun daitekeen "danbolin-doinu" berezia lorturik; basoan, hain zuzen, seinale-akustikoak ikusmenekoak baino eraginkorragoak dira.

Honela bere generokideak oharterazten ditu, bere barrutiaz jabetu dela jakin araziz, agerian jartzeak lekarkiokeen arriskurik gabe egin ere.

Ugalohiturak okil berdea eta beste generokideen antzekoak dira, zuhaitzetan kofauenak hondeatzen ditu. 4-7 arrautza erruten ditu eta, okil gehienek bezala, bere habiak zuhaitzak zulatuz eraikitzen ditu.

OKIL BERDEA

(*Picus viridis*)

NOLA EZAGUTU?: hegazti zurgin deritzatenetan ugariena eta ere berean, Euskal Herrian beha daitezkeen hauetako handiena dugu hegazti hau.

Nagusiki berde kolorekoa den okila, ipurtxuntzur horixka, begi-alor beltza eta kapirote gorrimina dituena. Gainerako okilak bezala, haien erreklamoak salatu ohi ditu, baina zailagoa da zuzenean ikustea.

TAMAINA: luzera: 30-33 cm.

Pisua: 180-220 gr.

HEGATXABAL ARRUNTA

(*Alauda arvensis*)

NOLA EZAGUTU?: ertz argiko hego zabalak eta buztanaren alde bakoitzean marra zuriak dituen tamaina handiko alaudidoa dugu hau.

Ezaugarri bereizgarritzat buruko motots txikia eta lurrarekiko mimetikoa den kolore lurkara aipa daiteke; bizkarra arrea, bularra zerrendatua eta sabalaldea argia direlarik. Txioka hegan egin ohi du, eta beste alaudi-

TAMAINA: luzera: 17-18 cm.

ENARA AZPIZURIA

(*Delichon urbica*)

NOLA EZAGUTU?: askotan, espezie hau enara arruntarekin nahasten da, oso ezaugarri desberdinak baditu ere. Enara azpizuria txikiagoa da, eta ipurtxuntzur zuriak, bizkarreko kolore beltzaren ondoan eskaintzen duen kontrastea hegan doanean bereizteko datu garrantzitsua da, enara arruntarena, bizkar osoa bezala, beltza baita. Honetaz gain, enara azpizuriak ez du tonu gorriskarik agertzen, ezta buztanari horren forma urkilatua ematen dioten alboetako luma luzeak ere.

TAMAINA: luzera: 13 cm.

Hego-luzera: 26 cm.

BIOLOGIA: espezie udatarra da eta apirilaren lehen hamabostal-

meak 4-5 arrautza erruten dituelarik. Inkubazioa 15-17 egunetan zehar luzatuko da eta bai arak eta bai emeak burutuko dute. Txitoek 20-25 egun gehiago emango dituzte habian, eta gero gurasoek aldi batez airean elikatzen dituzte, hurrengo txitaldiak elikatzeke laguntzeko prest egon arte.

dian heltzen da Euskal Herriko ugaltze-lurraldeetara. Habiak kolonia txikiak eratuz egiten ditu, batez ere giza eraikinetan kokaturik, edonola, oraindik ere aurki daitezke zenbait habi haren jatorrizko habitatan, alegia, zenbait mendialde eta itsas labarretan. Bola-itxura izaten du, eta landare-zuntzez elkarlotutako buztinezko bolatxo egindako egitura hau, barmetik lumentz estalita egoten da. Urtero bi errunaldi egoten dira, eta zenbait urte-tan baita hiru ere, aldi bakoitzean

HAITZ ENARA

(*Ptyonoprogne rupestris*)

NOLA EZAGUTU?: enara honek gairatuta, txolarrearen antzekoa da, baina bere ziluetan lerdina eta xehea da. Bizkar arrea du, eta bularrean eta alboetan marra arre ilun ugaz apaindutako kolore horiska agertzen du. Begiaren gainean bekain zuri-horiska agertzen du, eta buztaneko kanpoaldeko lema-lumak argiak dira.

TAMAINA: luzera: 14 cm.

BIOLOGIA: kolonietan ugaltzen da eta buztinezko habiak eraiki eta itsas edo mendi-labar baten arroka-irtene baten azpiko horma bertikalean itsasten ditu. Halaber eraiki ditzake habiak utzitako harrobietan edo eraikinetan, hegalkinak baldin badituzte.

Mediterranean espeziea da eta Euskal Herrian du bere banaketaren ipar-muga. Hori dela eta, kolonien kokapena aldakorra den arren, hegoaldeko orientazioak nahiago bide ditu. Haitz-enara da berez migratzailea ez den enara bakarra. Edonola, oso iparraldera edo oso goian kokaturiko lurraldeetako koloniak osatzen dituzten hegaztiak, kostalderantz edo babesturiko haran jakin batzuetara jotzen dute neguan, klimabaldintza hobeen bila. Iberiar Penintsulako hegazti batzuek Gibraltarreko Itsasartearen zeharka dezakete, negua Afrikaren iparraldean emateko.

Penintsulako hegazti batzuek Gibraltarreko Itsasartearen zeharka dezakete, negua Afrikaren iparraldean emateko.

ENARA ARRUNTA

(*Hirundo rustica*)

NOLA EZAGUTU?: hegazti ezagun honen ezaugarriak bereizgarriak dira. Sorbeltz eta enara azpizurriekin nahas daitezke, baina lehenengoa ia erabat beltza den bitartean, bigarrena, txikiagoa izateaz gain, ipurtxuntzur (bizkarreko beheko partea) zuria du. Honetaz gain, bietako batek ere ez ditu kanpoaldeko lema-luma luzeak aurkeztu, ezta paparreko kolore gorriak ere. **TAMAINA:** luzera: 20 cm. Hego luzera: 33-34 cm

traste ederra sortzen duelarik. Paparrean eta kopetan, berriz kolore arreberrak agertzen du. Sorbeltz eta enara azpizurriekin nahas daitezke, baina lehenengoa ia erabat beltza den bitartean, bigarrena, txikiagoa izateaz gain, ipurtxuntzur (bizkarreko beheko partea) zuria du. Honetaz gain, bietako batek ere ez ditu kanpoaldeko lema-luma luzeak aurkeztu, ezta paparreko kolore gorriak ere. **TAMAINA:** luzera: 20 cm. Hego luzera: 33-34 cm

UDA TXIRTA

(*Anthus trivialis*)

NOLA EZAGUTU?: tamaianari begiratuta, txolarrearen antzekoa da, baina bere ziluetan lerdina eta xehea da. Bizkar arrea du, eta bularrean eta alboetan marra arre ilun ugaz apaindutako kolore horiska agertzen du. Begiaren gainean bekain zuri-horiska agertzen du, eta buztaneko kanpoaldeko lema-lumak argiak dira.

Euskal herrian jokaera negutarra aurkeztu duen negu-txirtarekin nahas daitezke, baina behaketa-garaia alde batera utzita (udaxirtak neguan alde egiten du), negu-txirta zertxobait han-

diagoa da eta hanka argiak ditu (kolore arreberrak). Gainera, udaxirtak bularrean eta alboetan kolore ilunagoa agertzen du, eta bertako orbanak markatuagoak dira. **TAMAINA:** luzera: 15 cm. Pisua: 20-25 gr. **BIOLOGIA:** martxoak edo apirilak aldera agertzen da, eta maiatzean jadanik habia egiten dabil. Habia lurrean egin ohi du, zuhaitz edo zuhaiskaren baten ondoan. 4-6 arrautza erruten ditu, eta emeak 15 egunetan zehar inkubatuko ditu, urte batzuetan txitaldi bat baino gehiago aurrera atera daitezkeelarik.

egunetan zehar inkubatuko ditu, urte batzuetan txitaldi bat baino gehiago aurrera atera daitezkeelarik.

BUZTANIKARA

(*Motacilla cinerea*)

DESKRIBAPENA: gainerako buztanikarekin baino buztan luzeagoa du, eta gibelaldearen eta buruaren kolore gris urdinskagatik eta hori koloreko azpialdeagatik bereizten da.

Arraren eztarria beltza izaten da udan, baina ondoren, emeen eztarriak izan ohi duen kolore zurixka hartzen du. Erraz nahas liteke kolore horiko beste buztanikara batekin, alegia, Larre-buztanikarekin (*Motacilla*

flava), baina hau ez da bizi ur-ibilguitan. Buztanikara horia ohikoa izaten da erreka-ibaietan baina neguan itsasadarretan eta kostalde arroksuetan ere ikus daitezke.

TAMAINA: luzera: 19 cm.

Hego luzera: 28 cm.

ELIKADURA: intsektuz elikatzen dira, hauek buztana etengabe kulunkatzen duten bitartean bat-batean abiadura handituz edo geldituz harapatzen dituztelarik, bai urbazterretan eta erreketako harrien artean, bai kostaldean.

patzen dituztelarik, bai urbazterretan eta erreketako harrien artean, bai kostaldean.

BUZTANIKARA ZURIA

(*Motacilla alba*)

NOLA EZAGUTU?: ezaugarriak deigarriak dira, lema-luma zuriz apaindutako buztan beltz luzea da, lurretik dabilen bitartean etengabe gora eta behera kulunkatzen baitu. Azpitik zuria da, eta ipurtxuntzurak, bizkar osotik zabaltzen den kolore gris argi bera du. Zilueta lerdin eta xehea du, nolabaiteko dotoretasuna daniolarik. Bere taldearen bereizgarria den hegaldi uhinduan, buztaneko kanpoaldeko lema-lumak nabarmentzen dira, bitartean “Txuiiii” bezelako soinu laburra errepikatzen duelarik. Ez dago beste buztanikare-

dituzte habian. Noramalean urtean bi txitaldi egoten dira. Neguan zehar, etzalekuetan hamarnaka hegazti ere elkartzen dira.

kin nahasterik, beste biek kolore horiak agertzen baitituzte.

TAMAINA: luzera: 19 cm.

Hego-luzera: 30-32 cm.

Pisua: 20-27 gr.

BIOLOGIA: Euskal Herrian sedentario modura jokatzen du, neguan bere populazioa nabarmenki handitzen delarik. Emeak habia horretan, zubietan, teiletan... eraikitzen du, ondoren 5-6 arrautza errungo dituztelarik. Inkubazioaldia 12-14 egunetan zehar luzatzen da eta, eklosioaren ondoren, txitoek oraindik beste 15 egun emango

LARRE BUZTANIKARA

(*Motacilla flava*)

NOLA EZAGUTU?: tamaina ertaineko txori honek pertikeraren antza handia du, baina lumajea horia du. Tonu horiz jantzitako bi buztankaria-mota dago, eta biak aurki daitezke Euskal Herrian: larre-buztanikara eta buztanikara horia. Buztanikara horiak bizkar urdin-grisaska eta buztan luzeagoa aurkeztu du, eta arraren paparra, ugalgaraian, beltza da; larre-buztanikarak bizkar berdeska eta papar zuriska agertzen du. Bestela, buztanikaren ohiko ezaugarri bereizgarriak aurkeztu ditu: hegaldi uhindua, egunaren par-

tarte horretan helduek elikatzen dituztelarik. Kumeak elikatzen dituzte.

terik handiena lurrean ematea eta buztana etengabe astintzea.

TAMAINA: Luzera. 16 cm.

Pisua: 13-18 gr.

BIOLOGIA: migratzailea da. Apirilean ugaltzen dira. Habia lurrean egiten du, uretatik gertu eta belarretan ezkatuta. 4-5 arrautza erruten dituzte, eta emeak 12-14 egunetan zehar inkubatu ondoren, txitoak jaioko dira. Habian beste 12 egun eman ondoren, honen inguruan 5 egun inguru emango dituzte, hurrengo urtean berriz buztana luzeagoa aurkeztu du, eta arraren paparra, ugalgaraian, beltza da; larre-buztanikarak bizkar berdeska eta papar zuriska agertzen du. Bestela, buztanikaren ohiko ezaugarri bereizgarriak aurkeztu ditu: hegaldi uhindua, egunaren par-

MENDI TUNTUNA

(*Prunella modularis*)

NOLA EZAGUTU?: tutun Arruntaren antzekoa baina tamaina handiagoa eta kolore gehiagokoa. Nabarmenak dira saihets gorritak eta ezdarri zuria, orban beltz txikiak dituenak.

TAMAINA: luzera: 18 cm.

Pisua: 23-35 gr.

BIOLOGIA: habia arrak eta emeak egiten dute zulo edo arrakala txikietan.

Habia goroldioz, belarrez eta sustraiz estalita dago eta bertan emeak urtean bi errunaldi egiten ditu 4 edo 5an arrautzakoak.

ELIKADURA: bai intsektuz eta ornogabe txikiz bai haziz elikatzen da. Hortaz, intsektu eta bikorjalea dugu.

HABITATA: goi-mendietako hegaztia da eta Euskal Herrian 960 m-ko altueratik gorako mendi-mazela arroksuetan baino ez da aurkitzen.

Haitzeko zona malkartsuetan eta goialdeetan bizi da

BUZTANZURI ARRUNTA

(*Oenanthe oenanthe*)

NOLA EZAGUTU?: emeek eta arrak lumajearen arteko desberdintasun handietan isladatzen den dimorfismo sexual argia dago. Arraren bizkarra gris-irdinska da, eta hegoak, berriz, beltzak dira. Buru grisaskan mokoaren oinetik ia garondoraino eta samaraino zabaltzen den karatula-itxurako orban beltza agertzen du. Emea ez da horren ikusgarria: kolore arreberrak agertzen du, eta karatula-itxurako orban ez da ia markatzen. Ezaugarriak deigarriak ipurtxuntzur zurizuria eta

buztanaren bukaeran agertzen duen zerrenda beltz zabala dira, banda honek, erdiko lumetatik gorputzerantz zabalduz, “T” alderantzikatuaren forma hartzen duelarik.

TAMAINA: luzera: 14-15 cm.

Hego-luzera: 24 cm. Pisua: 14-30 gr.

BIOLOGIA: Afrika tropikalera doa negua pasatzera, eta apirilean ugaltokira itzultzen da berriro ere. Habia lurrean egiten du, harrien azpiko hutsune eta zuloetan edo harrien artean. 14 egunetan zehar 5-6 arrautza inkubatuko ditu, eta txitoek beste bi aste emango dituzte habian.

TXEPETXA

(Troglodytes troglodytes)

NOLA EZAGUTU?: tamaina ñimi-ñoiko txoritxo honek arraseko hegaldi zuzen eta laburrak burutzen ditu, eta sastraka batetik bestera pasatzen denean, bere hegala laburrengatik eta goian eraman ohi duen buztanagatik ez balitz, sagutxo gorriskaren batekin nahas genezke. Eztei-jantziak hosto lehorren tonuak dauzka: bizkarrean kolore gorriska eta sabelaldean kolore argia, gorputza marra ilunez josita dagoelarik. Buztana altxatuta eraman ohi du, eta bere txioa, sastraken edo zuhaisken artetik datorren “*prrrrr*” antzeko soinua edo, adartxo-

TAMAINA: luzera: 9-10 cm. Hego-luzera: 14-15 cm. Pisua: 10 gr.

ren baten pausatzen denean, doinu ezia izan daitekeelarik. Ezkutaleku bezala erabiltzen dituen heskai edo sastraketarantz bideratutako arraseko hegaldi azkarrak burutzen ditu. Ez da kobazuloekin harremanetan dagoen hegaztia, haren izen zientifikoak (*Troglodytes* = kobazalea) pentsaratzen digun bezala; izan ere, habia itxia eraikitzen du kumeak aurrera ateratzeko eta beste generokide batzuekin batera neguko gau hotzetan gordetzeko; horrexegatik esleitu zitzaion aipaturiko izen zientifikoa.

TXANTXANGORRI

(Erithacus rubecola)

NOLA EZAGUTU?: ezaugarriarik bereizgarriena kopetan, saman eta bularren agertzen duen kolore laranja da. Bizkarra tonu oliba-arrez margotuta dago, eta sabelaldea, berriz, zuriska da. Hegazti gazteen lumajea, tonu arre desberdinek bularreko kolore laranja ordezkatzeko dute. Zilueta potxoloa du, buru handia eta gorputz zabala bereiz daitekeelarik. Adarretan edo bestelako esekitokietan kantatzen egoten da, “*tsiktsak*” errepikatua edo “*tsuik*” antzeko soinu desberdin ugari sortuz.

TAMAINA: luzera: 13-14 cm. Hego luzera: 22 cm. Pisua: 16-22 gr. **BIOLOGIA:** Euskal Herriko, neguko hazkundera agertzen duen populazio sedentarioa da. Udazkeneko pasea irailetik azaroa arte gertatzen da, eta udaberrikoa otsailak edo apirilak aldera. Ugalgarian oso txori lurraldekoi eta oldarkorra da. Habia ia edonon eraiki dezake: hormetan, adarretan eta zuhaitz, zuhaizka edo gizaeraikuntzetako zuloetan. 5-7 arrautza erruten ditu, eta emeak 14 egunetan zehar inkubatuko ditu. Urtean bi errunaldi burutzen ditu.

ETZE TXINBOA

(Sylvia undata)

NOLA EZAGUTU?: espezie intsektujale honek elikargia lurrean bilatzen du bereziki. Era berean, fruituz eta haziz elikatzen da, neguan batez ere. Apirilean hasten da ugaltzeko

aldia. Emeak bi errunaldi egin ditzake, 4-5 arrautzak osatuak. Sastraka eta txibizi den ota txinboa, arregorriska koloreko bularra duena, eta bere buztan luzea beti tente eramaten duen

BUZTANGORRI ILUNA

(Phoenicurus ochruros)

NOLA EZAGUTU?: izena adreilu-gorri koloreko buztan deigarritik datorkio. Isatsa alde batera utzita, arek eta emeek lumaje desberdina agertzen dute. Arraren kolore beltzesa da, ilunagoa gorputzean, buztaneko kolore gorriak eta hegan egiten duenean agerian geratzen diren hegoetako orban zuriek kontraste handiagoa eskaintzen dutelarik. Emea eta gazteak hitsagoak dira, buztanean salbu, kolore arre-grisaska agertzen baitute. **TAMAINA:** luzera: 14 cm. Hego-luzera: 23 cm. Pisua: 14-19 gr.

da, eta urtero bi edo baita hiru txitaldi ere egon daitezke. Sedentario modura jokatzeko du, klima hotzagoetako ale bakan batzuk gure kostaldean negutzen badute ere.

BIOLOGIA: txori artaga dugu hau, eta urduri dagoenean buztana etengabeki astintzen hasten da. Hormetako zulo eta hutsuneetan egiten du habia: itsaslabaurretan, gizonak egindako egituretan, edo, horrelakorik aurkitzen ez badu, tutu eta teilategaletan. Emeak habia eraikiko du, honetarako goroldia, belar lehorrak, adartxoak eta landare-zuntzak erabiliz, eta 4-6 arrautza errun ondoren 15 egunetan zehar berotuko ditu. Txitoek beste bi aste emango dituzte habian. Ugalgaraia apirilaren bukaeran hasten

UR-ZOZOA

(Cinclus cinclus)

DESKRIBAPENA: ibai eta erreken goialde eta erdialdeetan, urpean igeri ibiltzen da kolore marroi iluneko ur-hegazti txiki bat, paparrean orban zuri handi bat duena. Ur zozoa, tamainaz araba-zozoaren parekoa -hau da, 18ren bat zentimetro luze-, ur korronteen gardentasunaren adierazlebiologikorik hobereena da, kutsadura maila txikienean ere daukatenei itzurtzen baitzaie Arrazoi honegatik desagertu da Euskadiko ibai eta erreka asko-

TAMAINA: luzera: 18 cm. Pisua: 50-69 gr.

tatik. Gaur egun daudenak, lur harritsuetan eta mendi aldeetako basoetan zehar isurtzen diren ibaien goialdeetan bakarrik bizi dira, ur hotz garbiez gainera urjauzi eta korronte asko eta hondoan harribilak ugari dituztenetan, alegia. Ingurune horretan ur-zozoak bere janaria bilatzen du. Hau, batez ere urtar intsektuek osatzen dute -ur azpian bizi ziren larbak, burduntziak nahiz efimerak- baina moluskoak, krustazeoak eta arrain txikiak ere jaten ditu.

PITXARTXAR BURUBELTZA

(Saxicola torquata)

NOLA EZAGUTU?: txori arrunta hau toki garaietan pausatu ohi da, adarretan, zuhaisketan, hesietan, makiletan... Zilueta potxoloan badiirudi proportzioak ez direla ondo gorde, oso buru handia eta buztan luzea baitu. Arrak oso lumaje deigarria du: burua eta bizkarra beltzak dira, eta bularra, berriz, gaztainakara-gorriska, saman, ipurtxuntxurrean eta hegoetako zerrendetan agertzen duen kolore zuriak kontraste ederra sor-tzen duelarik. Emea antzekoa bada ere, hitsagoa da: kolore beltza arre bihurtzen da eta ez da ipurtxuntxur zuririk agertzen.

TAMAINA: luzera: 12-13 cm. Hego-luzera: 20 cm. Pisua: 14-17 gr. **BIOLOGIA:** bikoteen batasuna urte osoan zehar mantentzen da, eta martxoak edo apirilak aldera ugaltzen da. Habia lurrean egiten du, sastraken edo harrien alboan kokatutako sakonuneetan. Soilik emea arituko da eraikintza lanetan, eta ondoren 14 egunetan zehar arrautzak berotuko ditu. Beste bi aste pasatu direnean, txitoak habiatik alde egiteko prest egongo dira. Urtero, urriaren erdialdetik azaro-

aren hasierara arte, ale-kopuruaren hazkundera nabaritzen da, baina egunak pasatu ahala hazkunde hau desagertuz badoa ere, udako populazioa ugariagoa mantentzen dela ikusi da.

BUZTANGORRI ARGIA

(Phoenicurus phoenicurus)

NOLA EZAGUTU?: espezie honetako arrak Heuskal Herrian aurkitzen diren hegaztiarik deigarrienetakoak dira. Aurpegia, beltza izaten du, bekokia zuria, kapirotea eta gainaldeak grisak, eta azpialdeak eta buztana gorriak. Emeak buztangorri ilunareren antzeko samarrak dira, baina askoz ere kolore argiagoa izaten dute. Bere itxura eta ohiturek buztangorri iluna (*Phoenicurus ochruros*) gogora erazten digute, izan ere, habitat ezberdinetan bizi

da, baso hostogalkorretako hegaztia bait da. Habia batez ere, zuhaitz-zulogunetan egiten du, baina ez ditu horregatik harkaitz eta etxetako barrunbe eta zirrikituak arbuizatzen. **TAMAINA:** luzera: 11,5 cm. Pisua: 12-19,5 gr. **BIOLOGIA:** emeak habia eraikiko du, honetarako goroldia, belar lehorrak, adartxoak eta landare-zuntzak erabiliz, eta 4-5 arrautza errun ondoren 14-15 egunetan zehar berotuko ditu. Txitoek beste bi aste emango dituzte habian. Ugalgaraia apirilaren bukaeran hasten da, eta urtero bi edo baita hiru txitaldi ere egon daitezke.

ZOZO ARRUNTA

(Turdus merula)

NOLA EZAGUTU?: Euskal Herriko lorategi eta parkeetan oso arrunta da. Arra erabat beltza da, mokoak eta begiro eraztunak agertzen duen kolore hori eraztunak agertzen duen kolore hori edo laranja bizia alde batera utzita. Emea, berriz, marroi iluna da, eta mokoaren kolore hori bizia arre bilakatzen da, begiko eraztuna ere deagertzen delarik. Heldu bien buztana luze samarra

TAMAINA: luzera: 24 cm. Hego luzera: 38 cm. Pisua: 110-140 gr.

da. Gazteek emearen antz handiagoa dute, kolore gorriskagoa eta bular jaspeztatuagoa agertzen dutelarik. Belarrean, zuhaisken edo sasien ondoren, pausatu ohi dira, arriskuen bat somatzekotan zuzenean landaredirantz sortu ohi duen txinta aldakorra eta bereizgarria gauean ere entzun daiteke. Ezustean harrapatzen badugu “*tsua, tsua, tsua, tsua, tsa tsa...*” beزالako soinua sortuz arin aireratzen da.

BIRIGARRO ARRUNTA

(*Turdus philomelos*)

NOLA EZAGUTU?: tamari dagokionez zozoaren antzekoa bada ere, kolore gorri-hori eta arrez margotutako birigarro arruntak, ez du horren lumaje deigarrikerak erakusten. Orban arre-beltzeskez pikardatutako bular arre argia du, eta bizkarrean kolore arre homogeneoa nagusitzen da.

TAMAINA: luzera: 23 cm.

Hego-luzera: 35 cm. Pisua: 70-90 gr.

BIOLOGIA: urriaren erdialdean lehenengo ale mmigratzaileak beha daitezke, eta hauetako batzuek gure udalerrria negu-toki modura aukeratzen duten bitartean,

beste batzuek, ordea, bidetari ekiten diote berriro ere. Espezie honen migrazioa ez da birigarro txikiarena bezain ikusgarria, orokorrean gaez eta talde txikitan edo banaka hegan egiten baitute.

Otsailean, araldiari ekiten diote, eten laburrez banaturiko ahapaldi labor eta aldakorrek errepikatzean datzan kantu ozena eginez. Martxoan altuera txikiko zuhaitz eta zuhaisketan ugaltzen da. 13-15 egunetan zehar inkubatuko dituen 3-5 arrautza errun ohi ditu, eta eklosiaren ondoren, txitoek beste 15 egun emango dituzte habian, bertatik oraindik erabat garatuta egon gabe eta hegaldi traketsetan irteten direlarik. Normalean, urtero bi edo hiru txitaldi egoten dira.

toek beste 15 egun emango dituzte habian, bertatik oraindik erabat garatuta egon gabe eta hegaldi traketsetan irteten direlarik. Normalean, urtero bi edo hiru txitaldi egoten dira.

GARRAZTARROA

(*Turdus viscivorus*)

NOLA EZAGUTU?: bere generoko hegaztiak handiena. Erraz bereizten da bigarro arruntetik, gainaldean kolore grisaxkagatik eta hegoen barnealdeko zuriagatik.

TAMAINA: luzera: 27 cm.

Pisua: 110-140 gr.

BIOLOGIA: hegazti goiztiarrenetakoa da araldian sartzeko. Abenduan entzun daiteke jadanik arrak zuhaitz baten adar irtenetik ateratzen duen

xirula antzeko kantua Euskal Herriko pagadi eta hariztietan. Zenbait errute otsailaren bukaeran gertatzen dira, eta beraz, apirilaren hasierarako zenbait kumek utzia bide dute habia. Sasoi honetan batez ere intsektuek elikatzen bada ere, gainerakoetan ia fruituez bakarrik elikatzen da: mihura, elorria, gorostia...

Bertako garraztarroak geldikorrak direla dirudi baina goi-eremuetan ugaltzen direnek, mugimendu laburrak egiten dituzte, eta neguan haran-hondoetako eremu irekietara jaisten dira.

ERREKATXINDORRA

(*Cettia cetti*)

NOLA EZAGUTU?: zuhaiska-geruzan ezkutatuta bizi den txori txiki honen kantu ozena bere kokapenerako ezinbestekoa zaigu. Bat batean sortzen duen nota altuen eztandak, "tsi, tsip, tsipi, tsipi, tsipi, tsiip" antzeko soinuak, tamaina handiagoko hegaztiari dagokiola pentsa zitekeen. Zuhaisken artean dagoelarik kantatu ohi du. Gorputz osoa arrea da, gorriakagoa bizkarraldetik eta grisaskagoa azpitik. Buztan eta hego labor eta borobilduak, eta zilueta potxo-

loa agertzen du, hurbileko sastraketa-rantz bideratutako hegaldi labor eta zuzenak burutzen dituelarik. Arrak, emeak baino nabariki txikiagoak izaten dira, eta hauek baino %30eko pisu handiagoa izaten dute. **TAMAINA:** luzera:14 cm. Pisua: 12-18 gr.

BIOLOGIA: denboaren parte handiena zuhaiska-geruzan geldi ematen du, bere txinta bereizgarria kantatzen. Apirilak aldera, udaberria heltzerakoan, soinu hau gero eta setatiago bilakatzen da. Habia lurretik hurbil eraikitzen du, landarediari lotuta.

tzen du, landarediari lotuta.

TXIO ARRUNTA

(*Phylloscopus collybita*)

NOLA EZAGUTU?: lumaje homogeneo samarra duen txoria dugu hau. Bizkarreko lumak oliba-berdean dira, ilunagoak buztanean eta hegoetan. Bularrean eta sabelaldean ukitu horiskez margotutako tonu zuriska agertzen du, besapean ñabardura hori hauek ilunagoak direlarik. Begiaren gainean gutxi markatutako bekain horiska agertzen du.

Txio horiarengandik bereizteko modu bakarra kantatzen entzutea da, nahiz eta zenbait xehetasun fisiko egon: bekain markatuagoa eta hanketako kolorea, iluna txio arruntean ara argia txio horian.

TAMAINA: luzera:11 cm.

Hego-luzera: 17-18 cm. Pisua: 7-9 gr.

ELIKADURA: intsektu txikiz, hauen arrautzez, beldarrez eta larbez elikatzen da soilik. Zurtoin, hosto eta loreen artean bilatuko ditu, edo bestela, hegaldi laburretan harrapa ditzake.

SASI-TXORIA ARRUNTA

(*Hippolais polyglotta*)

NOLA EZAGUTU?: txori hau ere ikusteko zaila sa, ia beti sasi eta zuhaisken artean baitago. Bizkar arre-berdeska eta bular horiska agertzen du, hego laburrak eta buztana ilunagoak direlarik. Lezka-riengandik bereizteko kolore berdeagoak eta horiangoak aurkezten dituela kontuan hartu behar da, eta txioekin ez nahasteko, tamaina handiagoari eta buruko bekoki zapalari begiratu behar zaio. Espeziearen izenak beste txorien txintak antzeratzeko duen gaitasuna isladatzen du, adartxoetatik berezkoa duen txioa eta beste txoriei entzundakoa etengabe nahasten baitu. Kantuka dabilen bitartean, mokoaren beheko parte horia beha daiteke.

tamaina handiko sasietan kokatzen dute. Emeak, berak inkubatuko dituen 4-5 arrautza erruten ditu, 12-14 eguneko inkubazioaren ondoren, txitoek habiatik alde egingo dutelarik. Afrika tropikaleko negutokietatik uztailaren erdialdean itzultzen hasten bada ere, intentsitate handieneko mugimendua abuztuan ematen da, eta hegazti atzeratuenean irailean ekingo diote bidetari

TAMAINA: luzera:13 cm.

Pisua: 9-15 gr.

BIOLOGIA: udako espezie honetako lehenengo aleak apirilak edo maiatzak aldera heltzen dira.

Garai horretan, arrek adartxoren bate-tik sortutako lurralde-kantua entzun daiteke.

Bikote bakoitzak aukeratutako eremua beste lurraldeetatik ondo bereiztua egoten da, oso portaera lurraldekoa erakusten baitute.

Habia zuhaixka arantzatsuetan edo

BASO TXINBOA

(*Sylvia borin*)

NOLA EZAGUTU?: baso-txinboa kolore arre-grisaska uniformeak, nahi-koa moko sendoa eta hanka urdinskak dituen txori txikia da. Nahikoa izua da eta ia beti sasi edo sastraka artean ibili ohi da

TAMAINA: luzera:14 cm.

Pisua: 13-17 gr.

BIOLOGIA: habia zuhaitz eta zuhaisketan egiten du. Migratzailea da.

ELIKADURA: intsektuak, omogabe txikiak eta fruituak jaten ditu.

HABITATA: Euskal herrian, zuhaitz eta zuhaixka gutxi dagoen leku hehorretan salbu, edozein lekutan egeri da.

TXIO LEPAZURIA

(*Phylloscopus bonelli*)

NOLA EZAGUTU?: zaila izaten da beste txio-espezie batzuetatik bereizten: gibelaldea eta burua apur bat grisaxkagoa, eta azpialdeak argiagoak. Are zailagoa da kantua bidez bereizten, nota bakar bat errepikatzen baitu txio geldo eta laburra eginez. **TAMAINA:** luzera:11,5 cm. Pisua: 7-9 gr.

BIOLOGIA: espezie migratzailea delarik, Penintsulako iparraldeko ugal-tze-lurraldeetara martxoaren bukaeran heltzen da, eta uztailaren bukaeran edo abuztuaren hasieran alde egiten.

ELIKADURA: intsektu txikiz, hauen arrautzez, beldarrez eta larbez elikatzen da soilik.

HABITATA: espezie hau ohikoa izaten da baso eta sastrakadi supramediterraneanretan eta bereziki ugaria da ameztietan.

TXINBO KASKABELTZA

(*Sylvia atricapilla*)

NOLA EZAGUTU?: gorputzeko kolore arre-grisaska, bizkarrean hauts-koloreko eta sabelaldean tonu zuri zikin bilakatzen da. Arrak aurretik begirano eta atzetik garondoraino heltzen den buruko pileoa agertzen du. Emeek eta gazteek pileo berdina agertzen dute, baina honen kolorea gaztainakara-gorriak da. Txinbo kaskabeltzaren eta zozo-txinboaren pileoa antzekoa da, baina bada bi txinbo hauek bereizteko ezaugarri baliagarrik: txinbo-kaskabeltzak begia estali arte zabaltzen den kasketa du, eta gainera begien eta begiko eraztunaren kolorea gorria da.

errungo dituelarik. 12-13 egunetan zehar luzatuko den inkubazioa ere bi helduek burutuko dute, eta txitoek, jaio et 10 egunetara habiatik alde egingo dute. Oraindik ere bi astetan zehar gurasoen arduraean egongo dira.

TAMAINA: luzera:14-15 cm.

Pisua: 15-20 gr.

BIOLOGIA: lurralde hotzagoetako populazioek jokabide migratzailea agertzen dute, negutokia penintsulan edo Afrikan dutelarik. Kantauri aldean urte osoan zehar beha daitezke, baina neguan popplazioak beherakada nabaria jasaten du, hegazti askok migrazioari ekiten baitiote.

Bikoteak sastraka edo zuhaiskaren batean eta lurretik hurbil, habia latza eraikiko du, bertan, emeak 5 arrautza

ERREGETXO BEKAINZURIA*(Regulus ignicapillus)*

NOLA EZAGUTU?: erregetxoak Europako txoririk txikienak dira. Bizkar oliba-arrea eta hego eta buztan zuriak agertzen ditu, bularrean tonu zuri ziki-na nagusitzen delarik. Arrek buru erdian bi marra beltzez inguratutako orban hori eta laranja aurkezten dute, eta emeek, berriz, orban horia dute. Gure Euskal Herrian negutarra den-mendi-erregetxoa eta erregetxo bekainzuria, sedentarioa, bereizteko, azken honen begia zeharkatzen duen marra ilunaren gaineko azaleko zerrenda zuriari begiratu behar zaio. Oso txinta deigarri eta bereizgarria sortzen du, gero eta arinagoa den “tsi-tsi-tsi-tsi” an-

tzeko soinu jarraia.
TAMAINA: luzera: 8-9 cm. Hego-luzera: 15-16 cm. Pisua: 6-7 gr.
BIOLOGIA: espezie sedentario hau neguan eta udazkenean ugariagoa da, iparraldetik datozen hegaztien etorreraren ondorioz. Habia bi adarren artean zintzilik egoten da, gogokoen duen zuhaitza pinua delarik. Habia, likenez, goroldioz eta belarrez egiten du, adarrari lotzeko amaraunak erabiltzen dituelarik. Txitaldi bakoitzean 11 arrautza ere jartzen ditu, eta urtero bi txitaldi egon daitezke. Negu bortitzetan espezie leun honetako ale ugari hiltzen denez, jaiotze-tasak hilkortasun-tasa altu hau konpentsatu behar du.

espezie leun honetako ale ugari hiltzen denez, jaiotze-tasak hilkortasun-tasa altu hau konpentsatu behar du.

MENDI ERREGETXO*(Regulus regulus)*

NOLA EZAGUTU?: erregetxo Bekainzuria-rekin (*Regulus ignicapillus*) batera, Europako hegaztirik txikiena da. Bekainzuritik bereizten da ez bekain zuririk eta ez begi-zirrinta beltzetik ez duelako. Gainera, Erregetxo Bekainzuria zuhaizdun eremu guztietan oso ugaria den bitartean, Iberiar Penintsulan Mendi-erregetxoa goi-basoe-tan baino ez da aurkitzen. Ez bata, es

bestea ez dira oso ezagunak baserri-inguruetan; izan ere, adar eta hostoen muturretan bizi diren intsektuak harrapatzeko espezialdu dira eta beraz, ez dira ikusten errazak zuhaitzen nahaspilaren barruan.
TAMAINA: luzera. 9 cm. Pisua: 5-7 gr.
ELIKADURA: Intsektujalea da.
HABITATA: mendi-erregetxoak oso populazio txikia du Euskal Herrian, eta 600 metroko altueratik gora dauden Pinu Gorriko basoetan eta adineko konifero-landaketa batzuetan baino ez da aurkitzen.

EULI TXORI GRISA*(Muscicapa striata)*

NOLA EZAGUTU?: euli-txori hau erraza da identifikatzen, batez ere ehizarako duen jokaeragatik: pausaleku egoki batetik, hegaldi labur bat egiten du intsektu hegodunak harrapatzeko eta ondoren, pausaleku berberera itzultzen da. Sexu bien lumaldia grisaxka izaten da gainaldean eta zurixka azpialdean, eta zirrinta mehe ilunak dituzte bekokian eta bularrean.
TAMAINA: luzera: 14 cm.

Pisua: 15-16 gr.
BIOLOGIA: Euskal Herrian arrunta izan arren, ez da ugaria, ez eta ere hegazti geldikorra. Apirilaren amaieran heltzen da gure latitudetara, eta maiatzaren erdialderako aurki daitezke zenbait bikote habia egiten. Bere lumajea ez da ipar euli-txori arrarena bezain ikusgarria eta ez dute dimorfismo sexualik. Beste hegaztietatik bereizten duen partikularitate bat azaltzen dute lehenengo arraun-lumak, alderantzizka berritzen dituela, gorputzetik urrutien daudenetatik hasiz alegia.

BUZTANLUZEA*(Aegithalos caudatus.)*

NOLA EZAGUTU?: txori honen ezau-garririk bereizgarriena ertz zuriko buztan beltza da, honen neurria gorputz osoa baino luzeagoa, 7,5-9 cm. artekoa, izan baitaiteke. Buru zuria zeharkatzen duen bekain beltza du. Gorputzak kolore zuri bera agertzen du, buztan beltza eta albo ilunak salbu. Ezinegon handia erakusten du eta taldeka behatu ohi da. Zuhaitzez zuhaitz ibiltzen da hegaldi labur eta ezbaikorretan.
TAMAINA: luzera: 14 cm. Hego-luzera: 17 cm. Pisua: 8 gr.
BIOLOGIA: migrazio-mugimenduetan zehar, urriaren bukaeran,

ugari samarra da, atsedean hartzeko pausatzen diren edo hegan pasatzen diren hegazti-saldo handiak, modu jarraian ikusi ahal izango ditugularik. Neguan saldotan biltzen dira, baina talde hauek otsailaren bukaeran desgingo dira, eta bikote bakoitzak bere habia eraikiko du. Hiru aste inguru emango dituzte lan honetan. Izan daitekeen bola-itxurako habiak, ehundura kotoikara du, eta liken eta goroldioz estalita dago, materiale hauek eransteko amaraunak, beldar-zeta eta landarezuntzak erabiltzen dituelarik. Habia, lurretik hurbil edo zuhaitzetako goiko partean koka dezake, bai adarren artean bai urkila batez lourik. Bamealdea oilategietan edo lumatze-lekuetan bildutako luez bete ohi du.

KASKABELTZ TXIKIA*(Parus palustris)*

NOLA EZAGUTU?: gainaldean kolore arrea eta beeaaldea kolore zuria azaltzen duen kaskabeltza, kapirotea eta paparra kolore beltz distiratsukoa izaten dute.
TAMAINA: luzera: 11,5 cm. Pisua: 11 gr.
BIOLOGIA: zuhaitz-zulogunetan egiten du habia eta fidelki behin eta berriz berberetara itzultzen da. Nagusiki geldikorra den baso-txoria da, eta neguan transhuman-

tzia-mugimenduak egiten dituelarik, taldeak eratzen ditu sarri askotan erregetxoekin, oikilekin, gerri-txoriekin eta bere familiako hegaztiekin.
ELIKADURA: urtesasoi honetan, elikatzeko lurreko goroldioak eta orbela, eta zuhaitzen alderik urrunenak miatzen ditu.
HABITATA: parido hau, bere familiako gainontzeko guztiak bezala, baso hostogalkor nahiz koniferoenetara hertsiki lotuta dago, nahiz eta lehenengoak nahiago izan.

AMILOTX MOTTODUNA*(Parus cristatus)*

NOLA EZAGUTU?: garai guztietan agertzen duen eta maiz altxatzen duen mottoak ematen dio izena eta xarma arras intsektujalea den parido honi.
TAMAINA: luzera: 11,5 cm. Pisua: 11 gr.
BIOLOGIA: generalean, zuhaitz lehortutako zulogunetan egiten du habia, zenbaitetan berorrek egiten duelarik zuloa. Gainerako paridoak bezala, espezie geldikorra da, eta udazken-neguan Euskal Herriko basoetan nora ezean

ibiltzen diren hegazti txikien taldeetan parte hartu ohi du.
ELIKADURA: intsektuez ata beste artropodo batzuek elikatzen da, eta horretarako zorua miatzen du batez ere, baina sarritan zuhaitzen enborra et adar txikiak ere miatzen ditu.
HABITATA: gure basoetan urria den hegaztia; pinu asko den inguru garaietan izaten da batez ere, baina baita harizti eta bagadietan ere. Euskal Herian basoetan ere, pinudietan detektatu ohi dira dentsitate handienak, bai berezkoetan bai landatutakoetan.

KASKABELTZ HANDIA*(Parus major)*

NOLA EZAGUTU?: tamaina aldetik txolarrearen antzekoa da, baina lerdengoa, eta jokaera bizia eta geldiezina agertzen du. Buru beltza masail zuriak eta bularretik luzatzen den paparreko kolore beltza, nabarmentzen dira. Orban beltz hori, arren kloakaraino luzatzen da, emeen eta gazteen kasuan, horren markatua ez izateaz gain, laburragoa delarik. Bere kantu bereizgarriak, “xi-txi-pin”

antzeko soinu errepikatuak, gure udalerrian “pe-pe-txin” izena ekarri dio.
TAMAINA: luzera: 14 cm. Hego-luzera: 22. Pisua: 19 gr.
BIOLOGIA: sedentarioa da, neguan eta udazkenean bere kopurua handitu egiten delarik. Fruta-arboletako eta beste hostozabaletako zulo eta hutsuneetan, hormetan eta harresietan egiten du habia, kaleargi, gutunontzi eta habia-kutxak erabiltzen baditu ere. Habian goroldioa, ileak, belarrak eta lumak bilduko ditu, eta emeak 8-13 arrautza errungo ditu. Emeak berak arrautzak 13-14 egunetan zehar inkubatuko ditu, arrak bere bikotearentzako elikagaiak lortzen dituen bitartean.

PINU KASKABELTZA*(Parus ater)*

NOLA EZAGUTU?: pinu-kaskabeltza, pinudian sartzerakoan adarren artean mugitzen ikus eta entzun dezakegu, eta une batez gure parean pausatu ondoren, segituan adartxo eta pinaburuen artean desagertzeko aireratuko da. Tonu grisaska agertzen du: oliba-grisa bizkarretik eta arre argia bularretik. Hobeto ezagutu ahal izateko beste bi ezaugarri berezi ditu: hego bakoitzean dituen bi marrak eta buruaren itxura. Buru beltzean masail zuriak eta, garondoko

orban zuri bereizgarria nabarmentzen dira.
TAMAINA: luzera: 11 cm. Pisua: 9 gr.
BIOLOGIA: bere bizimodua basoekin erlazonatuta dago, baina habia egiteko koniferoak nahiago ditu. Ugalgaraia datorrenean, enborren artean zuloren bat bilatzen du, baina, baso-ustiapenerako landaketetan honelako hutsune gutxi aurkitzen duenez, pinukaskabeltz askok habiakutxetan, inguruetakoz zuhaitzetan edo hormetako zuloetan egingo dute habia. Zuloa goroldioz eta luez bete ohi du, eta bertan 7-9 arrautza errungo ditu. Emeak 14-18 egunetan zehar inkubatuko ditu.

AMILOTX URDINA (*Parus caeruleus*)

NOLA EZAGUTU?: txori txiki eta eder honek buru, garondo, hego eta buztan urdinak agertzen ditu. Aurpegia zuriska da, begia zeharkatzen duen marra batez apainduta, iduneko beltzal bular horiaren hasiera markatzen duelarik. Bizkarra berdeska da, ñabardura urdinak badiu ere. Zuhaitzeko kanpoko aldeetan, adartxo finen artean, intsektu, larba eta beldarrak bitartean behatzea arrunta izaten da.

TAMAINA: luzera: 12 cm.

etengabe bilatzen dituen

eta, zenbait espezieren kasuan ikusi dugun bezala, gurasoek beste bi astetan zehar elikatuko dituzte, ian honek bikotearen iharduera belarjale etengabea eskatuko duelarik.

GARRAPOA (*Sitta europaea*)

NOLA EZAGUTU?: hegazti potoloa; gainaldea gris urdinska kolorekoa du, begiak zeharkatzen dituzten zirrinta beltz banarekin, eta azpialdeak, gorritak edo okre antzekoak. Espezie hau, ia erabat zuhaitzara delarik, deigarria da enborretan zehar buruz behera jaiseko duen trebetasuna; izan ere, ez okilak ez gerri-txoriak ez dira honelako balentriarik egiteko gauza.

TAMAINA: luzera: 14 cm. Pisua: 20-22 gr.

BIOLOGIA: ugaltze-sasoian ezinbestekoak ditu habia egiteko

zuloak dituzten adineko zuhaitzak. Harrapatzaileen arriskua murrizteko, txikiago egiten du habiaren sarrearen diametroa, bere listuaz bustitako buztin-bola txikiak itsatsiz; hauxe da zalantzarik gabe espezie honen jokaeraren ezaugarriarik bereziarena.

ELIKADURA: zuhaitz hostoerorkorreen enbor eta adar lodietan elikatzen da nagusiki, eta, neurri txikiagoan bada ere, zorua

eta zuhaitzen adaburuak ere miatzen ditu. Konifero-basoak eta baso hostozabal gazteak saihesten ditu; hori dela eta, espezie honen kontserbazioa, beste espezie troglodita batzuen bezala, estuki lotuta dago baso hostozabal helduen kontserbazioarekin.

MIKA (*Pica pica*)

NOLA EZAGUTU?: nahastezina den korbido zuri-beltza, oso buztan luzea duena.

TAMAINA: luzera: 40-45 cm.

Pisua: 200-250 gr.

BIOLOGIA: oro har espezie geldikorra da, lekualdaketa laburrak baino egiten dituen; lekualdaketa horiek neguan egindako transhumantzia-mugimenduak bide dira.

Leku irekiak ondo doazkion korbido bat da. Basoen mozketak eta soro eta labore-lurrez ordezkatzekak espezie honen mesederako izan da. Ekintza hauekin batera, elikadura-espektro zabal bat edukitzeak eta hegazti honen etsaienganako persekuzio irrazionalak, harrapariengana-koa alegia, mika izurrite bihurtu dute leku askotan. Euskal Herrian, zona oihantsu ugari denez gero, ez da espezie ugaria.

GERRI-TXORI ARRUNTA (*Certhia brachydactyla*)

NOLA EZAGUTU?: txori honen lumajeak, kolore arre, zuri, beltz eta gorri-horiak nahasten ditu, zuhaitzen azala gogorra dakarkigularik. Bularra, paparra eta masailak tonu zuri zikina agertzen dute, azaleko zerrenda arre batez apainduta. Ezaugarriarik bereizgarrienak behe-rantz okertutako mokoa eta aurkeztan duen jarrera dira. Zuhaitzen enborretik gora bueltak ematen igo-tzen da, buztan gogorra eustarri modura erabiliz eta atzaparren

bidez enbora helduz.

TAMAINA: luzera: 12-12,5 cm. Hego-luzera: 33-37cm. Pisua: 8-12 gr.

BIOLOGIA: neguan hazkunde txikia agertzen duen espezie sedentarioa dugu hau. Zuhaitzetan egiten du habia, azalik gabeko arrakale-tan, gehien bat. Habia goroldioz, belarrez... egin ohi du, bertan errundako 6-7 arrautzak 15 egunetan zehar inkubatuko dituelarik. Txitoek habian 16-17 egun emango dituzte, eta ondoren gurasoekin denboraldi bat igaroko dute, familiaren batasuna negu osoan zehar ere manten daitekeelarik.

ren batasuna negu osoan zehar ere manten daitekeelarik.

ESKINOSOA (*Garrulus glandarius*)

NOLA EZAGUTU?: basoetako korbido tipiko, oso zaratatsua, zerbaitek izutzen duenean batez ere. Bere hegaletako zirinda urdinek, ipur-txuntxur zuriak eta mototsa tente ipintzeko duen ohiturak bereizterraz bihurtzen dute.

TAMAINA: luzera: 34 cm.

Pisua: 140-190 gr.

BIOLOGIA: bereziki arretatsua da eta gizakiaren eta balizko beste harrapatzaile batzuen presentzia salatzen du alarma-oihu zalapartariak eginez; era honetan ahar-

urdin txiki eta marradunak eta bibote-kutsu beltza. Hura ikustea erraz samarra da. Are ohikoagoa da hari bera bizi den baso-inguruetara kanpotarrik joanez gero bere alerta-seinalea entzutea.

BELATXINGA MOKOGORRIA (*Pyeehicirax pyrrhocorax*)

NOLA EZAGUTU?: beste zenbait korbidorekin, hala nola, belabeltza eta bele txikiarekin maiz nahastuak izan arren, nahiko errazak izaten dira bereizten, mokoaren eta hanken koloreari esker, eta lirainagoa delako gainera. Belatxinga mokogorriak beltz distiratsua du lumadi osoa, etamokoa eta hankak aldiz, gorriak.

Aire-akrobata trebeak izanik, gure harmal-horma basatienetan ibiltzen dira, mendizale eta eskalatzaileentzat gozagarri direla

eta kobazulo irisgaitzetan egiten ditu, koloniala nahiz bakarka.

ANTZANDOBI ARRUNTA (*Lanius collurio*)

NOLA EZAGUTU?: dimorfismo sexual nabarmena aurketzen du. Arra deigarriagoa da, eta beraz, errazago topatuko dugu, talaia, zutoin, zuhaiska edo makilen gainean pausaturik egoten baita. Buru eta ipurtxuntxur grisa, sama zuria eta bular zuri-gorriak du. Bizkaraldeko partean, berriz, kolore gaztainakara-gorriak aurketzen du, eta buztan beltza kanpoaldeko lema-luma zuriz apaindua dago. Buruan, begien partea estailiz, antzandobien bereizgarria den karatula-itxurako orban beltza aurketzen du. Emeak, orban beltz bera badu ere, ez du horren lumaje deigarriarik, bizkaraldean tonu

arreak eta, sabelaldean, orban arrez pikardutako kolore arre argia agertzen duelarik. **TAMAINA:** luzera: 17 cm. Pisua: 28-30 g. **BIOLOGIA:** udako espezie hau Afrika tropikaleko negu-tokitik maiatzaren hasieran heltzen hasten da, abuztuak edo irailak aldera berriro ere alde egiten duelarik. Uztailaren hasieran, habia zuhaiskaren batean eraikitzen du, pasadan urtekoa konpontzen ez duenean. 5 edo 6 arrautza erruten ditu, emeak modu jarraian, 15 egunetan zehar inkubatuko dituelarik. Arrak, bitartean, emearentzat elikagaiak bilduko ditu. Txitoek oraindik 15 egun gehiago emango dituzte habian. Antzandobi arrunta hegazti migratzailea da, eta negu-lurraldeak Afrikaren hegoaldeko herrialdeetan ditu.

ERROIA (*Corvus corax*)

NOLA EZAGUTU?: 62 zentimetro handiera eta 1,25 zentimetro hegozabalera duelarik, erroia benetako erraldoi bat da, bera barne hartzen duen eta lorategi eta zalduetako txori txikiek osatzen duten paseriformeen ordenaren barruan.

Askotan jendeak beste korbido batzuekin konfunditzen du, hala nola beleekin edo ipar-beleekin. Horietatik guztietatik bereizten da hainbat ezaugarritan: bere tamaina handiagoa, bere eztarriko luma latzak, solte eta tenteak, mokoa, sendoagoa eta zorrotza-

goa, eta ahotsa “*grrak*” edo “*rok*” antzeko soinu sakon eta errepikatua. Bai lumaia, baita mokoa, hankak eta begiak, ere, beltz-beltzak dituelako ezaguna da hegazti hau. Bera protagonista izan duten elezahar eta mito ugariak “*asturu gaitzeko*” txori bihurtu dute eta, arrazoi honegatik, gizakien gupidagabeko jazarpena jasan izan du hainbat eta hainbat urtez. Hala ere, bere aparteko adimenari eta mol-

datzeko duen gaitasun izugarriari esker, irautea lortu du, bere populazioak, aintzina ugariak, nabarmen murriztu badira ere.

TAMAINA: luzera: 60-65 cm. Hego-luzera: 125

Pisua: 800-1.500 gr.

BELABELTZA (*Corvus corone*)

NOLA EZAGUTU?: erroiaren antzeko izan arren, azken hau baino ugariago eta txikiagoa da; isatsa erroiaren modukoa eduki beharrean, kuni-formea alegia biribilduna dauka.

TAMAINA: luzera: 47 cm.

Pisua: 540-600 gr.

BIOLOGIA: espezie geldikorra da,

eta neguan lekualdaketa laburrak egiten dituzten ale ugari taldeak eraztzen ditu. Arkitekto trebeak dira zuhaitzetan habia egiterakoan. Habia hau abandonatzen dutenean beste hegazti batzuek erabiltzen dute, harrapariek. Nahiz batzuetan habiak elkarrengandik gertu egon, ez da hegazti kolonial bat, barrutikoitasun argia agertzen bait du.

ELIKADURA: haren elikadura artropodotan oinarriturik dago, bereziki intsektuetan, eta zerealetan.

ETXE-TXOLARREA (*Passer domesticus*)

NOLA EZAGUTU?: denon ezaguna den etxe-txolarrea Euskal Herriko parke eta kale guztietan agerten den txori arrea da. Orokorrean, arraren bizkarra gorriskagoa da. Bestalde, paparrean eta bularrean orban beltza agertzen du eta garondoa grisaska da. Emearen lumajea hitsa eta homogenea da; bularrean ez da orban beltzik agertzen eta garondo grisaska ere desagertu da.

tutu eta zuhaitzetan ere aurki ditzak

TAMAINA: luzera: 14,5-15 cm.

Hego-luzera: 25.

Pisua: 22-31 gr.

BIOLOGIA: espezie sedentario hau hiri eta herrietan arrunta da. Hegazti taldekoia da: udan landa eta sorotetan elikagaiak bilatzeko saldotan elkartzten dira, eta udazkenetik aurrera etzaleku bero eta babestuetan lo egoteko bilduko dira. Ugalkoloniak landare igokariz estalitako edo zuloz betetako etxe eta hormetan kokatzen dira sarritan, eta teilategal,

LANDA-TXOLARREA (*Passer montanus*)

NOLA EZAGUTU?: exe-txolarrea baino txikiagoa eta lirainagoa da, baina bere lumajea etxe-txolarrearen antzekoa da. Buruko diseinua dela eta desberdintzatzen da batez ere. Txanoa eta garondoa gaztaintara-marroiak ditu, ez dauka gris kolorerik, eta orban beltza du masailetan. Landa-txolarrearen paparreko orban beltza gai nera, txikiagoa eta motzagoa da. **TAMAINA:** luzera: 14 cm. Hego-luzera: 23 cm. Pisua: 22-27 gr. **BIOLOGIA:** espezie sedentarioa da. Zehaztasunik gabeko joan-etorriak egiten ditu neguan, eta bere populazioaren zati batek,

ziurraski, benetako migrazioa burutuko du. Taldean ibiltzen da, eta landazabalean dauden baserri edo bestelako erakuntza hutsetan egiten du habia, taldekoekin batera. Habia, belar, ile, goroldio eta abarrekin estaliko duen tarteren baten egiten du, eta bertan 5 edo 6 arrautza jartzen ditu. Arra eta emea, biak, 12-14 egun bitartean egongo dira txitoak berotzen, eta azken horiek jaio eta 16-18 egun barru habia utziko dute. Urtean zehar, bi edo hiru txitaldi egoten dira.

Bikotea, bizi guztia egongo da elkarrekin, eta ezustekorik ez badago behintzat, urte askotan erabiliko dute kolonia berbera eta gune berbera habia egiteko.

TXIRRISKIL ARRUNTA (*Serinus serinus*)

NOLA EZAGUTU?: arrak, bekokia, garondoa, bularra eta ipurtxuntxurra kolore hori-berdeska bizikoak ditu. Hegan doanean ikusten zaizkion hegaletako lerro deigarri biak ere kolore berekoak dira. Ugalgaraiak agertzen duen jarrera berezia, nabarmena da; zuhaitz baten puntan kantuan dagoela, eta kantuari utzi gabe, hegala astiro astinduz eta balantza hegan egiten du, saguzaharren antzera, azkenean zuhaitz berean edo besteren batean pausatuz. Bere kantua, giltzen talkak egiten duen soinu zorrotzaren antzekoa da. Sexu bietan agertzen den kolore horiko ipurtxuntxur nabarmena ikusita berehala ezagutuko dugu.

an habia enborretik urrun dauden adarretan egiten dute, eta 3 edo 4 arrautza jartzen dituzte. Emea 13 edo 15 egunetan egongo da arrautzak berotzen, eta bien bitartean arrak ematen dio jaten. Txitoak, 15 egun habian eman ondoren, hegan hasten dira, eta hurrengo hamar egunetan helduek ematen diete jaten.

TXONTA ARRUNTA (*Fringilla coelebs*)

NOLA EZAGUTU?: txontak dimorfismo sexual argia agertzen du. Arra askoz argiagoa da: burua, masailak eta bularra gorri argiak dira, buruaren goiko partea eta bizkarra gorria da. Emearen lumajea homogenea da: burua, bularraldea eta bizkarraldea oliba-arreak dira. Hegan egiten duenean hegoak apaintzen dituzten bi marra zuriak eta buztana

neko albo zuriak argi ikus daitezke.

TAMAINA: luzera: 15 cm.

Hego luzera: 26. Pisua: 19-23 gr.

BIOLOGIA: nahiz eta espezie hau sedentarioa izan, neguan ugariagoa da, espezie bereko hegazti miogratzaile ugari heltzen baita Europatik. Dirudenez emeek eta gazteek sarriagotan migratzen dute eta ar gehienak sedentarioak dira. Urritik aurrera jokabide taldekoia agertzen dute, eta saldo berriek landazabalean eta bestelako inguruneetan elikagai bila ibiliko dira

TXORU ARRUNTA (*Carduelis chloris*)

NOLA EZAGUTU?: txolarrearen antzeko hegazti mardul honek graniboroen moko bereizgarria aurkezten du, sendo eta zabala. Bizkarra oliba-berdea da eta sabelaldea berde-horiska. Hankak eta buztana ilunagoak dira, eta hauen alboak horiz margotuta daude. Emeak lumaje hitsagoa agertzen du. Ezaugarri bereizgarrienak buztanaren oina eta hegoen alboak apaintzen dituzten zerrenda horiak dira, hegan

luzeagoari ekiten diote, eta urtearen arabera, klima epelagoetara bideratutako migrazioak burutzen dituztela esan daiteke.

KARNABA (*Carduelis carduelis*)

NOLA EZAGUTU?: txori ezagun hau gure landetan ugaria da. Hegan, hegoetako marra hori eta beltz bereizgarriak erakusten ditu, eta pausatzen denean, berriz, lumaje deigarria nabarmentzen da. Buruan, mokotik begiaren atzeraino zabaltzen den orban gorria agertzen du. Samaren aurrealdea eta masailak zuriak dira, eta garondoa eta

burugaina beltzak. Gorputzean berriz, marra luze zuriz apaingutako buztana, bizkarreko goiko parte gaztaintara eta beheko parte zuri zikina aipa daitezke.

Bularra zuria eta marroia da. Arraren bibote-itxurako egitura beltza emean zuri bilakatzen da, eta arratan beltz-beltza den oina, hauts-koloreko. Gazteen buruak ez du kolore beltzik edo gorriarik agertzen.

TAMAINA: luzera: 12 cm.

Hego-luzera: 23. Pisua: 14-17 gr.

GAILUPA (*Pyrrhula pyrrhula*)

NOLA EZAGUTU?: erraz identifikatzen den espeziea: moko beltza eta lodia, ipurtxuntxur zuria eta kapirote beltza. Potxoloa da eta portaera lasaia agertzen du. Nekez ikusten da lurrian. Izan ere, bertan ez da eroso egoten. Trakets ibiltzen delako. Arra emea baino askoz deigarriagoa da eta ezin nahas daitekeen lumajea agertzen du: kasko, isats eta hego beltzak, bizkar grisa eta bular gorriska. Emearen bularra tonu arre neurritsukoa.

Espezie honen berezitasun bat zera da: neguan nahiz uda berrian, ar-emeak parekatuak aurki daitezkeela. Beraz, haien dimorfismo sexual nabaria beharraz da.

TXOKA ARRUNT

(*Carduelis cannabina*)

NOLA EZAGUTU?: arrak buru grisa eta bizkarralde arre iluna dauzka; udaberritik udazkenera bularrean eta kopetan emearengan ez diren pikardura gorriak sortzen zaizkiolarik. Sexi biek isats-hegaletan orban zuri nabarmena edukitzen dute.

TAMAINA: luzera: 13,5 cm.

Pisua: 15-21 gr.

BIOLOGIA: Hegazti honen habitat tipikoa estepa izan arren, Euskal herrian habi egile da baina urria; sasi, txilar eta epuru ugari den lur soiletan egoten da.

haziz elikatzen ditu.

Martxoan, jadanik, habia erakitzen hasten da, altuera baxuan, lurrazalean bertan ere bai, sasi eta sastraka artean ezkutatuz. Txitak intsektuz eta haziz elikatzen ditu.

Txoka arrunta gazteen bidaiak abuztu inguruan hasi arren, samaldan egiten duten migrazioa irail-amaieran hasten da. Gure eskualdean leku anitz badugu, topografia bereziari esker, txokaren eta gainerantzeko fringilidoen pase ikusgarria ikusteko.

ELIKADURA: intsektuz eta

BERDANTZA HORIA

(*Emberiza citrinella*)

NOLA EZAGUTU?: gaztaina-koloreko ipurtxuntxurra eta buztanaren kanpo-luma zuriak dituen Berdantza. Arra oso ikusgarria da, burua eta azpialdekoak hori distiratsuak baititu; emea antzekoa da baina kolore mateagoa eta marra gehiago ditu.

TAMAINA: luzera: 16,5 cm.

Pisua: 25-27 gr.

BIOLOGIA: Euskal Herriko mendietan udaberrian eta udan bizi diren berdantza horiek, ugaltze-lurraldeetatik alde egiten dute urrian, eta

eta sastrakadi-estaldura txikiko larredietan.

agian, hurbileko haran-hondetara joaten dira, edo bestela, negua emateko klima leunagoa duten lurraldeetarako migrazio laburrak egiten bide dituzte.

ELIKADURA: bai intsektu bai haziz elikatzen da. Hortaz, intsektu eta bikorjalea dugu.

HABITATA: espezie arrunta da eremu irekietan, eta gure geografian banaturik dago atlantiar landazabaletan, basoen argiune eta ertzetako sastrakadi batzuetan,

MENDI BERDANTZA

(*Emberiza cia*)

NOLA EZAGUTU?: gaztaina-koloreko ipurtxuntxurra eta kanpoko lema-lumak zuriak izaten ditu. Edonola, azpialdeak gorriak izaten dira, eta eztarria, bularren goialdea eta burua, grisak; gainera, burua aurpegi-irudi nahastezina eratzen duten hiru zerrenda beltzez apainduta dago.

TAMAINA: luzera: 16 cm.

Pisua: 20-30 g.

BIOLOGIA: mendi berdantza Urkiola, Gorbeia eta Durangaldeko harritza eta bagadi-ertzetan ugaltzen da, zeren eta alderdi horietako negu-klima ez baita da hegazti hau beherantz eragiteko adinakogorra.

ELIKADURA: bai intsektu bai haziz elikatzen da. Hortaz, intsektu eta bikorjalea dugu.

HESI BERDANTZA

(*Emberiza cirius*)

NOLA EZAGUTU?: hesi-berdantzak berdantza horiaren antza du, baina lumaje beltza, arrea eta gris du. Arrak lepoaren aurrealde beltza eta marra beltzez apaindutako buru grisa ditu eta bularrean marra berdaska bat du. Emeak eta gazteek ez dituzte arraren ezaugarri horiek.

TAMAINA: luzera: 16 cm.

BIOLOGIA: habia lurrean edo sastraka artean ezkutatuta egiten du.

ELIKADURA: hazi eta fruituak jaten ditu nagusiki

ba-kolorekoa da eta hesitarrena gaztain-kolorekoa.

HABITATA: Euskal Herri guztian bizi da, baina erdialdean ugariagoa da.

Berdantza horia eta hesi-berdantza ibar, sastraka eta belardi sasitsuen inguruetan bizi dira, bien artean hesitarra izanik arruntena. Bere kantu monotonoa, ia beti, adar ageri batetik botatzen du. Espezie biak oso antzeko ohi-tura habiagileak dituzte nahiz eta lehenengoak lurrean maizagotan egin. Emeak oso berdintsuak dira: horiaren ipurtxuntxurra oili-

GARI BERDANTZA

(*Miliaria calandria*)

NOLA EZAGUTU?: gari-berdantzak lumaje arre-nabar eta kriptikoa du bizkarraldean eta orban arrez apaindutako sabelalde argia du.

Berdantza potola, kolore arre uniforme eta marra ilunak. Oso fidakorra. Hegaldian eskegita mantentzen ditu hankak sarritan.

TAMAINA: luzera: 18 cm.

Pisua: 44-54 gr.

BIOLOGIA: habia lurrean egiten du, belar artean ezkutatuta eta haziak, fruituak eta intsektuak jaten ditu. Leku irekiak atsegin ditu, batez ere zerealak landatu diren soroak. Garai-berdantza hauek bisitari udatiar bezala jokatzen dute, eta ziurrekin nolabaiteko lekualdaketak giten dituzte laborantzaz-eremuetara (Laudata eta Errioxa), bertan negu-populazio garrantzitsuak mantentzen baitituzte.

ZAPELAITZ LIZTORJALEA

(*Peris apivorus*)

NOLA EZAGUTU?: zapelatz liztorjaleen lumajearen kolorea oso aldakorra da hegazti batzuetatik bestetara, eta, izatez, ornitologoek hamabi barietate baino gehiago zehaztu dituzte.

Oro har, bizkarralde tonu marroi iluneko izan ohi da, sabelalderantz argitzen dena. Liztorjale batzuk miruak bezain ilunak dira, beste batzuk, ordea, arrano sugezaleak bezain argitsuak dira. Aldakortasun handia dagoen arren, txitaldi

bereko txitoen artean ere gertatzen dena, tonu batzuk gurasoengandik kumeengana aldatzen dira aldaketarik izan gabe.

Zapelatz liztorjaleak antz handia du zapelatz arruntarekin, baina burua txikiagoa da, bere hegoak luze eta meharagoak eta bere isatsa handiagoa, itxura lirainagoa hartzen duela. Heldu gabeen bizkarraldeko lumajea helduena baino ilunagoa da, eta sabelaldekoa aldakorra da heldutasunean zein tonu hartuko duen, argi ala ilun.

TAMAINA: luzera: 52-60 cm. Pisua: 400-1.000 gr.

MIRU BELTZA

(*Milvus migrans*)

NOLA EZAGUTU?: Euskal Herrian ikus daitezkeen bi miruen, beltzaren eta gorriaren ezaugarriak nabarmena aurkilotutako buztana da.

Miru gorriaren buztanak ezaugarri hau markatuagoa aurkezten du eta luzeagoa da, eta bestalde, miru beltzak kolore ilunagoa du, hegoetan alde argi mehe bakarria duelarik. Hegazti planeatzaileei dagokien bezala, ziluetak hego eta buz-

tan luzeak aurkezten ditu, eta hegan egiteko modua planeatze xehe eta arinetan oinarrituta dago, hegoak oso gutxi astinduz.

TAMAINA: luzera: 55-60 cm. Hego-luzera: 160-180 cm. Pisua: 600-1.000 gr.

BIOLOGIA: espezie migratzaile honen ugalketa Iberiar penintsulako barnealdean arrunta da, baina kantauriarrean eskasa. Habia egiteko urbazterreko basoak gogoko ditu, eta zenbait aldetan jokaera taldekoia agertzen du. Taldekatzeko joera hau neguan zehar nabariagoa da, etzaleku batzuetan hamarnaka topa daitezkeelarik.

ARRANO SUGEZALEA

(*Circaetus gallicus*)

NOLA EZAGUTU?: arrano sugezalea begi handiak ditu, buruaren aurrealdean kokaturik, eta horregatik beraren burua oso handia da gainerako egur-eko harraparienaren aldean; itxuraz hontza txikiarena ematen du. Behetik begiratuta zuria da eta orbaireak ditu, eta bizkarralde, berriz, ilunagoa da. Lepoa eta paparra arreak dira, eta horregatik soinean txanoa duela iruditzen du. Hegalak

kolore oso argikoak dira eta lehen eta bigarren mailako lumak arrez eta beltzez zipristinduta ditu. Isatsean argi ikusten zaizkio zeharretarako hiru zerrenda. Mokoak nahikoa txikia da gorputzerako; beltz-urdina da eta muturrean argizari argia du. Hankak luzeak dira, gris argiak, lumak gabe ezkata handi eta gogorrak dituzte, sugeen haginakaden babesgarri. Hatzak laburrak dira, eta atzaparrak laburrak eta makurrak.

TAMAINA: luzera: 63-69 cm.

Hego luzera: 180 cm. Pisua: 1,5-2,2 kg.

MIROTZ ZURIA (*Circus cyaneus*)

NOLA EZAGUTU?: tamaina ertaineko harraparia, gorputz lirainekoa eta hego eta buztan luzekoa. Arra gris errauskara da goialdean, beltzak diren lehenengo arraun-lumak eta zuria den ipurbunturra izan ezik. Azpialdean, nabarmena da lumadiaren kolore zurixka, hegoen muturretako beltza izan ezik. Emeek ez dute kolore grisik, eta horietan nagusi dira kolore arrexkak, ipurbunturaren kolore zuri deigarria izanik.

TAMAINA: luzera: 43-59 cm. Hego luzera: 102-109 cm. Pisua: 290-550 gr.
BIOLOGIA: eztei-hegaldiak apirilaren hasieran hasten dira, eta hilabete honen bukaerarako bikote gehienek egin dute errutea. Hiru eta sei arrautza bitartean erruten dituzte eta lurtean eraikitzen duten habian kokatzen dituzte. Handik bi astera txitoak lumazturik daude eta landareen artean ezkutatzen dira jatekoaren zain. Abuztuaren bukaera aldean, bai Euskal herrian jaiotako aleek, bai mirotz zuri heldu gehienek, ugaltze-eremuak utzi eta hegoalderago-

ko iberiar lurraldeetara jotzen dute negua igarotzera.

GABIRAIA (*Accipiter nisus*)

NOLA EZAGUTU?: adarrarteko benetako iratxoa den gabiraia, egia esan, miniaturazko aztorea da. Alabaina, baditu ezaugarri bereizgarri batzuk, esaterako, begi horiak, bere ahaide nagusiarenak laranja kolorekoak diren bitartean; gabirai arren kasuan, gainera, kolore laranja nabarmena dute sabelaldean, aztore arrek ez dutena. Halaber, xeheagoak eta hanka-luzeagoak dira, hanke-

tan behatz izugarri luze eta finak dituztela, baina behatz hauek, izatez, beren elikatze-erregimenari moldatzearen ondorioak dira, basoko txoritxoetan batez ere oinarritzen baita. Urtebetea gainditu ez duten gabirai gazteen lumajea helduenaz nabarmenki bestelakoa da; izan ere, arren lumajeak tonuera arrexka agertzen du, izpil erre-gorritzekin, eta adin berdintsuko emeen izpilak txikiagoak eta grisak dira.
TAMAINA: luzera: 30-40 cm. Hego luzera: 61-79 cm. Pisua: 140-320 gr.

BELATZ GORRIA (*Falco tinnunculus*)

NOLA EZAGUTU?: belatzen familiako harrapari txiki hau espazio zabaletan arrunta da. Lumajea erre-gorriskada. Arra emearengandik buruko eta buztaneko kolore urdin-grisaska dela eta bereizten da, arak buztanaren bukaeran marra beltz zabala aurkezten duelako.

Ziluetan hego zorrotzak eta buztan luzea nabarmentzen dira. Baina denetan ikusgarriena hegan egiten duenean, harrapakinak ikustatzeko, buztana abaniko moduan zabalduz eta hegoak gogor astinduz, airean orekan mantentzeko duen gaitasuna da.
TAMAINA: luzera: 31-38 cm. Hego-luzera: 70-78 cm. Pisua: 140-290 gr.

SAI ARREA (*Gyps fulvus*)

NOLA EZAGUTU?: sai errearen anatomian bereizgarri dira buru eta lepo lumarik gabeak, krema kolorezko lumatxa motz batez estaliak baina. Gorputzaren gainerakoan lumajeak kolore marroia agertzen du, lehoiak duenaren antzerakoa, hortik bere izen arrunta, bizi den harkaiztegietan ikusia ez izateko baliagarri zaiona. Lepo oinean, sorbalda gainean, luma zuri ugari ateratzen zaizkio,

cm. Hego-luzera: 260 cm. Pisua: 6,5-8,2 Kg.

iduneko gisa, eta papar gainean bi soilune edo lumarik gabeko alde ditu, kolore gorri, urdin eta zuri bizikoak, hegaziak nahita agerian jartzen dituenak generokideei bere emozio egoera erakusteko. Hego luze-zabalen puntetako lumak, primarioak, txiribilik gabeak eta beltzak dira, hegoerpin biribildua eratzen dutela. Isats iluna laburra eta karratua da.
TAMAINA: luzera: 100-110

ZAPELAITZ ARRUNTA (*Buteo buteo*)

NOLA EZAGUTU?: nahiko tamaina handia eta hegaldi astuna duen hegaztia. Gainetik erre iluna da, azpitik ikusita tonu argiak nagusiki direlarik. Koloraketa-fase desberdinak aurkezten ditu, zuritik hasita oso tonu ilunetaraino, baina edozein kasutan, ukondo ilunagoak eta hegoen puntan azpialde argiak mantentzen dira. Buztan eta hego zabalek eta gorputzari oso lepu laburrez lotzen zaion buruak ziluetari arrano-antza ematen diote. Bidertzeko telefono-zutoinetan ikusi ohi da. Identifikaziorako beste ezaugarri baliagarria ahotza da,

urte horretako mikrougaztunen ugaritasunaren arabera. Zapelatzen elikadura omodun txikietan oinarritzen da, batez ere mikrougaztunetan, baita, sarraskiak eta intsektuak ere.

ZUHAITZ BELATZA (*Falco subbuteo*)

NOLA EZAGUTU?: buztan laburreko eta hego luze eta punta zorrotzeko harrapari txikia. Hegan ari denean, hegoak atzerantz apur bat okerturik mantentzen dituelarik, haren ziluetak sorbeltzena gogorazten digu.
TAMAINA: luzera: 28-36 cm. Hego luzera: 80 cm. Pisua: 155-340 g.
BIOLOGIA: hau belatz guztietan arinena eta lirainena dugu. Gure artean umatze-garaiean bakarrik egon ohi da, negua

African ematen bait du. Apirilean heltzen da gure lurretara baina araldia eta errutea maiatzaren amaieran edo ekainean izan ohi dira. Ugalketak duen atzerapen handi honek badu explikaziorik: zuhaitz-belatzak txori txiki eta intsektu hegalarri handiz (burruntzi eta arkameluen modukoez) bereziki elikatzen ditu bere umeak. Animalia horiek uztailan eta abuztuan askoz ugariagoak izaten direnez zuhaitz-belatz gazteek ehizean bere kabuz ikasi ahal izango dute. Zuhaitz-belatzek ehizatze behar dituzten eremu irekietatik hurbil dauden baso eta zuhaitzietan egiten dituzte habiak.

BELATZ HANDIA (*Falco peregrinus*)

NOLA EZAGUTU?: tamaina ertaineko harraparia, emea arra baino handiagoa delarik. Aurpegiaren alde bakoitzean agertzen diren bibote-antzeko egitura deigarriak alde batera utzita, bizkarraletetik gris iluna da, eta azpitik, zeharkako marrez apainduta, kolore argia agertzen du. Gazteek, orokorrean, tonu arreagoak aurketzen dituzte. Airean dagoenean, belatz handiaren ziluetan bereizgarria erraz ezagu daiteke: buztan luzea eta

kiko hegatziz elikatzen da batez ere eta ia modu eskusiboan.

ARRUBIOA (*Salamandra salamandra*)

NOLA EZAGUTU?: kolore delgarriari esker, espezie honen identifikazioa, heldua denean, ez luke inolako arazorik sortu behar. Gure eremuan dugun azpi-espezia Salamandra salamandra fastuosa bezalakoa da, bizkarreko erdigutia beltza da buztaneraino hedatzen diren bi zerro

inguraturik, narraski hau aldakorra izan daitekeelarik. Bi koloreak oso aurkakak agertzen dira musturra motza eta biribilla izanik. Larbak ezagu daitezke gorputzaren aurreko aldean bizkar gangarra hasten delako (baina aurreko gorputz adarretatik atzean) eta atzeko kolorazio errebelatza izateaz gain.
TAMAINA: 7-12 cm.

Impresión Offset
Impresión Digital
Fotografía
Cartelería

Velocidad

Tu imprenta de confianza

C/ IRUÑA, 1 BIS, 2ª PL.- BILBAO

✉ info@graficasrd.com

☎ 94 447 93 04

💻 www.graficasrd.com